

DENG

SİYASAL VE KÜLTÜREL DERGİ

Evin Turizm İnşaat ve Yayıncılık Ticaret
Limited Şirketi Adına
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Ömer MAVLAY

Sahibi ve
Genel Yayın Yönetmeni
Bayram BOZYEL

YAZIŞMA ADRESİ
Kurtismailpaşa 5. Sok. Fırat 5 Apt.
Kat:1 No:2 Ofis/DİYARBAKIR
Tel/Faks: (0412) 223 89 23
E-mail: kovaradeng@mynet.com

BASKI
Zekisan Ofset
Tel:(0412)226 71 79 Diyarbakır

ISSN: 1302-7964

TEMSİLCİLİKLER

İSTANBUL
Mahmut DÖĞER
Tel:0534 354 26 13

HEWLÊR
Tel: 009647504456108

ALMANYA
Postfach: 131831, 4245
Wuppertal/ALMANYA
Faks: 00-49-202-9743594
E-mail: demanu.almanya@yahoo.de

İçindekiler - Naverok

Merhaba.....2

Bayram BOZYEL
7 Haziran Seçimi ve Çözüm Süreci.....**3-11**

Mistefa Hicrî
Röportaj - Hevpeyvîn.....**12-16**

Mustafa Hicri
Röportaj - Hevpeyvîn.....**17-21**

Prof.Dr. Bilal SAMBUR
Otoriteryanizm ve Demokrasi Arasında Başkan-
lık Sistemi.....**22-28**

Doç.Dr. Nezir Akyeşilmen
Başkanlık Tartışmaları ve Türkiye Demokrasisi-
nin Geleceği.....**29-34**

Seyîdxan Kuriş
Şeyh Said Hareketinin amacı Bağımsız Kürdis-
tan'dır**35-43**

Munzur Çem
1915 Soykırımı ve Kürtler.....**44-59**

Ali Haydar Koç
Vilayet-i Şarkîye'de Gelişen Siyasal Olaylar Işı-
ğında: Kürtler, Ermeniler ve Osmanlı Devleti –
(1908-1918).....**60-72**

Celal ÖZGÜR
Ermeni Katliamı; Yalanlar, Gerçekler, Norm-
lar.....**73-80**

Merhaba

Yeni, yoğun ve sıcak gündem konularıyla yine sizinle birlikteyiz. Türkiye 7 Haziran seçimlerine doğru gün sayıyor. Ülkenin önemli sorunlarından yeni bir anayasa meselesi, Çözüm Süreci'nin geleceği ve Başkanlık Sistemi tartışmaları 7 Haziran seçimleri ile içiçe geçmiş durumda. Öte yandan Ortadoğu kaynamaya devam ediyor. Bu süreçten en çok etkilenen sorunların başında Kürt sorunu bulunuyor.

Bu sayımızda hem aktüel hem de tarihsel konulara ilişkin kendi alanında uzman şahsiyetlerin görüşlerine başvurduk, onların görüş ve öngörülerini sizinle paylaştık.

Gündemin ilk sıcak ve aktüel gelişmesi 7 Haziran seçim süreci. Yazarımız Sayın Bayram Bozyel, bu konuya ilişkin yazısında 7 Haziran'dan sonra ortaya çıkabilecek olası siyasi gelişmeler ile Çözüm Süreci'nin bugünü ve seçim sonrası izleyeceği seyir üzerinde durdu, Kürt sorununun çözümü konusunda öngörülerde bulundu.

Bu sayıda yer verdiğimiz diğer bir konu ise Doğu Kürdistan, İran ve Ortadoğu'daki gelişmeler. Bütün bunları olayların merkezinde yaşayan İKDP Genel Sekreteri Sayın Mustafa Hicri ile konuştuk. Sayın Hicri ile Kürtçe olarak yaptığımız röportajı, Kürtçe bilmeyen okurlar için Türkçesi ile birlikte yayımladık.

Türkiye'nin aktüel tartışma konularından biri de Başkanlık Sis-

temi tartışmaları. Bu sayımızda konuya vakıf iki değerli akademisyenimizin yazılarına yer verdik. Prof. Dr. Sayın Bilal Sambur ile Doç. Dr. Sayın Nezir Akyeşilmen, Deng için kaleme aldıkları makalelerde Başkanlık Sistemini hem akademik düzeyde hem de mevcut siyasi tartışmalar bazında çok yönlü bir biçimde değerlendirdiler.

Cumhuriyet dönemi ilk Kürt başkaldırılarından Şeyh Said Hareketi ile ilgili araştırmacı yazar Sayın Seyîtxan Kurij ile kapsamlı bir röportaj gerçekleştirdik. Söz konusu röportajda Sayın Kurij, Şeyh Said Hareketi'nin onu izleyen Kürt isyanları üzerindeki etkilerine ilişkin çarpıcı belirlemelerde bulundu.

Gündemin en aktüel konularından biri de Ermeni Katliamı. Bu sayımızda ayrıca, Ermeni katliamını yüzüncü yıldönümü bağlamında irdelenen üç makaleye yer verdik. Sayın Munzur Çem, Ali Haydar Koç ile Bayram Bozyel dergimiz için Ermeni sorununu farklı açılardan değerlendiren yazılar yazdılar.

Başka bir yeni sayıda görüşmek üzere.

Kovara Deng

7 Haziran seçimi ve Çözüm Süreci

Bayram BOZYEL

Türkiye’de 7 Haziran seçimlerine şurada çok az bir zaman kaldı. Bu yazı elinize geçtiğinde muhtemelen seçim sonuçları açıklanmış ve Türkiye yeni bir siyasi tablo ile karşı karşıya gelmiş olacak. Bu açıdan burada yapılacak değerlendirmelerin bir kısmı seçimden hemen sonra hükmünü yitirebilir. Ama yine de bu durum mevcut parametrelerden hareketle 7 Haziran sonrasına ilişkin öngörülerde bulunmaya engel değil.

7 Haziran seçimlerini önemli ve ilginç kılan iki ana neden sayılabilir.

Birincisi Türkiye’nin karşı karşıya bulunduğu sorunlar yumağı ve bu sorunların çözümüne ilişkin toplumsal beklentiler. İkincisi ise HDP’nin 7 Haziran seçimlerine parti olarak girme kararından sonra barajı aşıp aşmayacağı sorusu ve buna bağlı olarak oluşacak yeni parlamento aritmetiği.

7 Haziran seçim sonuçları Türkiye’nin kronikleşmiş sorunlarının çözümü bakımından kritik bir önemde. Tür-

kiye'nin çözüm bekleyen temel sorunlarının başında hiç kuşkusuz Kürt sorunu geliyor. Kürt sorununun çözümü ile bağlantılı iki yıldan fazla bir süredir yürütülen Çözüm Süreci'nin akıbeti önemli oranda seçim sonrasında orta çıkacak si-

riske girebilir. Böyle bir tabloda hem Çözüm Süreci'nin geleceği belirsizliğe girebilir hem de yeni bir anayasa yapımı bakımından durum tümüyle farklılaşabilir. HDP'nin baraj altında kalmasının da iki farklı sonuç yaratma ihtimali söz konusu.

Türkiye'nin çözüm bekleyen temel sorunlarının başında hiç kuşkusuz Kürt sorunu geliyor. Kürt sorununun çözümü ile bağlantılı iki yıldan fazla bir süredir yürütülen Çözüm Süreci'nin akıbeti önemli oranda seçim sonrasında orta çıkacak siyasi tabloya göre netleşecek. Çözüm bekleyen diğer bir sorun ise yeni bir anayasa yapımı.

HDP'nin barajı aşmaması halinde AKP'nin yeni parlamentoda mutlak bir çoğunluk sağlayacağı açık. Böyle bir durumda AKP yeni bir anayasayı referanduma rahatlıkla götürebilecek bir çoğunluğa sahip olur, eğer yeni bir anayasa

yasa tabloya göre netleşecek. Çözüm bekleyen diğer bir sorun ise yeni bir anayasa yapımı. Geçen yasama döneminde yapılamayan yeni anayasanın önümüzdeki dönemde yapılıp yapılamayacağı konusunda kesin bir şey söylemek zor. Gündemi meşgul eden diğer bir sorun ise Başkanlık Sistemi meselesi. Bir süredir gündemi kaplayan başkanlık sistemi tartışmalarının nasıl bir seyir izleyeceği de esas olarak seçim sonrası ortaya çıkacak.

HDP'nin 7 Haziran seçimlerine parti olarak girme kararı, yüzde on barajını aşıp aşmamasına bağlı olarak, seçim sonrasında ortaya çıkacak tablo bakımından önem kazanmış durumda. HDP'nin barajın altında kalması ya da geçmesi, her iki durumda da, ciddi siyasal sonuçlar üretmeye müsait.

HDP'nin barajı aşması her şeyden önce yeni parlamentoyu temsil konusunda bir parça rahatlatılabilir. HDP'nin barajı aşmasının doğuracağı sonuçlardan biri de AKP'nin mevcut çoğunluğunu kaybetmesine yol açması olacak. Böyle bir durumda AKP, yeni bir anayasayı referanduma götürecek 330 sayıyı bulamayacağı gibi, onun tek başına hükümet kurma şansı bile

yapmak gibi bir derdi olursa tabi. 7 Haziran'dan sonra 2019 yılına kadar bir seçim durumunun söz konusu olmadığı düşünüldüğünde, yeni dönemde kurulacak AKP hükümetinin her hangi bir seçim kaygısı gütmenden Çözüm sürecinde daha seri adımlar atması da gündeme gelebilir.

HDP'nin baraj altında kalmasının yaratacağı diğer bir sorun ise yeni parlamento açısından bir temsil krizine yol açması. Böyle bir tablo içinde yapılacak yeni bir anayasanın ve atılacak önemli diğer adımların meşruiyet tartışmalarıyla karşılaşması kaçınılmaz.

İrtifa ve rotasını kaybeden siyaset

Türkiye'nin temel sorunlarından biri de siyaset kurumunun ilkesel duruştan, moral değerlerden ve ahlaki kaygılardan yoksun olması. Siyasi aktörlere yön veren geleceğe ilişkin projeksiyonları, siyasi program ve hedefleri değil, dar ve bencil parti hesaplarıdır. İlkesel duruştan yoksun siyasi aktörlerin siyasal mücadelede istikrar sergilemeleri beklenemez. Olaylara ve gelişmelere demokrasinin evrensel normları, özgürlük ve barış ideali penceresinden

bakmak yerine, kısır hesaplar ve günü birlik çıkarlar temelinde yaklaşmayı tercih ederler. Siyasette ilke ve tutarlılık kavramlarının hiçe sayıldığı bir ülkede siyasete güven duygusu zayıflar, geleceğe ilişkin öngöründe bulunmak zorlaşır. Siyaset kurumu öngörülebilirliğini kaybeder. Seçim dönemlerinde Türk siyasetinin yaşadığı irtifa kaybı daha bir belirginleşir, ahlaki anlamda yaşanan çöküş zıvanadan çıkar. Demokrasi, barış ve çözüm gibi kavramları ağızlarından düşürmeyenler seçim dönemlerinde bir anda şovenizmin batağına saplanır, demokrasi ve barış gibi kavramlara Fatiha okurlar. Irkçılık, milliyetçilik, savaş tamtamlığı geçerli akçe hale gelir. Toplumun en geri ve ırkçı duyguları birkaç oy uğruna gıdıklanır, bin bir emekle yumuşatılan toplumsal barış ve uzlaşma ortamı bir anda zehirlenir. Toplum, dar parti çıkarı adına savaş ve iç çatışma yönünde ajite edilir. Toplumsal kutuplaşma kışkırtılır, diyalog kanalları tıkanır, ortam gerilir. Sonuçta partilerden biri ya da birkaçı kazanır ama demokrasi ve barış ideali kaybeder. AKP'nin 7 Haziran seçim sürecinde sergilediği pratik yukarıda çerçevesi çizilen durumun bir örneği.

AKP'nin durumu

Ak Partinin 2010 yılına kadar Türkiye'nin normalleşmesine büyük katkılarda bulunduğu bir gerçek. Kürt sorununda yüzyıllık katı inkar politikası terk edildi, Kürt sorununda belli sembolik adımlar atıldı. Vesayet sistemi geriletildi, ordunun siyasetteki etki alanı daraltıldı. Kürdistan Bölgesi ile iyi ilişkiler geliştirildi. Açılım ve Çözüm süreciyle birlikte silahların susmasına dönük umutlar arttı. Atılan bütün bu adımlar, Kürt sorunuyla ilgili önemli yasak ve tabuların ortadan kalkmasına yol açtı. Bütün bu gelişmeler Türkiye'nin normal-

leşmesine önemli bir katkı sağlarken Ak Parti bakımından da yaşamsal bir ihtiyacı karşıladı. Çünkü özellikle de Kürt sorununda belli bir açılım sağlamadan ordunun etkinliğini sınırlamak mümkün değildi. Kürt sorununda güvenlikçi ve şiddet yaklaşımını sürdürmek beraberinde orduya olan bağımlılığı sürdürmeyi getirirdi. Bu da ordunun siyasetteki ağırlığının devam etmesi anlamına gelirdi ki böyle bir ikimde Ak Partinin gerçek anlamda iktidar olma şansı olmazdı. Başka bir ifadeyle Ak Parti'nin iktidarda kalması aynı zamanda siyasette görece bir normalleşmeyi ve belli adımlar atmayı gerektiriyordu. AK Parti de bunları yaptı zaten. 2013 yılının başından bu yana sürdürülen Çözüm Süreci de söz konusu ihtiyaçtan dolayı gündeme geldi. Hükümet silahları susturmak amacıyla MİT üzerinden İmralı'da bulunan PKK lideri Abdullah Öcalan ile bir görüşme trafiği başlattı. Ardından HDP'yi bu görüşme trafiğine dâhil ederek, Öcalan ile Kandil arasında dolaylı bir diyalog kurulmasına fırsat sundu. Hükümet

Siyasette ilke ve tutarlılık kavramlarının hiçe sayıldığı bir ülkede siyasete güven duygusu zayıflar, geleceğe ilişkin öngöründe bulunmak zorlaşır. Siyaset kurumu öngörülebilirliğini kaybeder.

bununla hem Kürt sorununda barışçıl bir çözüm umudunu diri tutuyor ve hem de ateşkes durumunun devamını güvence altına alıyordu.

Tabi bu arada ateşkes durumunu riske sokan olaylar yaşanmadı değil. Bu risk en çok da Kobanê nedeniyle yaşanan 6-8 Ekim olaylarında uç verdi. Buna rağmen hükümet ile HDP-Öcalan trafiği kopmadı. Aksine hükümet ile HDP-Öcalan arasında

trafiğin arttığı ve ‘diyalog sürecinin bir müzakere sürecine evirildiği’ yönünde açıklamalar peş peşe gelmeye başladı. 28 Şubat 2015 tarihinde HDP İmralı Heyeti ile

Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan başkanlığındaki bir heyet Dolmabahçe Sarayı’nda birlikte basının karşısına çıktı. HDP adına Sırrı Süreyya Önder, Öcalan’a ait on maddelik bir metni basına paylaştı. Söz konusu metinde Öcalan aynı zamanda PKK’yi silahlı mücadeleyi sonlandırmak amacıyla erken bir kongre toplamaya davet ediyordu. Yine aynı dönemde İmralı’da başlatılacak ‘müzakere süreci’ne eşlik edecek bir İzleme Heyeti’nin oluşumunda son noktaya gelindiği yönünde haberler basına yansiyordu.

Aslında Öcalan’ın söz konusu on maddelik deklarasyonun içerikten yoksun, genel ifadelerle süslenmiş, her tarafa çekilebilecek cinsten bir oyalama metni olduğu açıktı. Hükümet seçim sürecinde İmralı’dan gelen baskıyı savuşturmak amacıyla böyle bir girişime yanaşmış gibi görünüyordu. Öcalan ise içi boş bu metinle kendi tabanına hükümetle önemli pazarlıklar yapıyor muş havası vermeye çalışıyordu. PKK’nin ise bir kongre toplamayacağı işin ta başından belliydi. PKK’ye göre hükümet on maddelik müzakere paketini çözdükten sonra ancak bir kongre topla-

Ak Partinin 2010 yılına kadar Türkiye’nin normalleşmesine büyük katkılarda bulunduğu bir gerçek. Kürt sorununda yüzyıllık katı inkar politikası terk edildi, Kürt sorununda belli sembolik adımlar atıldı. Vesayet sistemi geriletildi, ordunun siyasetteki etki alanı daraltıldı. Kürdistan Bölgesi ile iyi ilişkiler geliştirildi.

ya- bilirdi. Oysa istense bile, on maddelik metnin görüşülüp mutabakata varılması, değil seçim öncesine sığdırmak, yılları bile alabilirdi.

Erdoğan faktörü ve başkanlık sistemi

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Dolmabahçe açıklamasından sonra hemen anında devreye girdi. Erdoğan yaptığı açıklamada Dolmabahçe buluşmasına karşı olduğunu söyledi ve devamla hükümetin ne görüşeceği bir taraf ne de etrafında oturacağı bir masa olduğunun ısrarla altını çizdi. Erdoğan bununla da yetinmeyerek katıldığı mitinglerde Kürt sorunu diye bir sorunun olmadığını dile getirdi. Ona göre Kürt sorunu var demek ayrımcılıktı. Bu tutum elbette Erdoğan bakımından sürpriz sayılmazdı. Daha önceki seçim dönemlerinde de benzer açıklamalarda bulunmuş, milliyetçilik ipine sarılmak gibi bir siyaset yoluna başvurmuştu. Geline aşamada ise Cumhurbaşkanı Erdoğan bakımından Başkanlık sistemine geçmek gibi farklı bir stratejik hesap söz konusu. Erdoğan’ın böyle bir hedefe ulaşması için öncelikle

Aslında Öcalan’ın söz konusu on maddelik deklarasyonun içerikten yoksun, genel ifadelerle süslenmiş, her tarafa çekilebilecek cinsten bir oyalama metni olduğu açıktı. Hükümet seçim sürecinde İmralı’dan gelen baskıyı savuşturmak amacıyla böyle bir girişime yanaşmış gibi görünüyordu.

AK Partinin yeni bir anayasayı referanduma götürecektir (400, olmadıysa 330) bir çoğunluğa kavuşması gerekiyor. Bu hedefi sağlamak ise Kürt oylarından çok milliyetçi oylara oynamaktan geçiyor. Cumhurbaşkanı Erdoğan bu hedefine ulaşmak için hiçbir kaide, yasa, teamül tanımıyor. AK Partiyi bir yana itmiş, yasal ve hukuksal her türlü

kuralı hiçe sayarak meydan meydan dolaşarak propaganda yapıyor. Bir siyasi parti lideri gibi her şeyi hiçe sayıyor. Düne kadar Çözüm Süreci'ni yere göğe sığdıramayan, bu süreci varlık nedeni sayan Cumhurbaşkanı Erdoğan bir seçimlik hesap için Çözüm Süreci'ni yok saymakta hiçbir beis görmüyor

İlginç olan bir durum da şu, yaptıkları değişik açıklamalarla Erdoğan'dan farklı düşündükleri bilinen Ak Parti yetkililerinin cumhurbaşkanının açıklamalarından sonra anında çark edip onun söylediklerini emir olarak telaki ettiklerini söylemeleri. Mevcut durumda AK Parti'den değil ama cumhurbaşkanı Erdoğan'dan ve onun arkasından sürüklenen bir Ak Parti'den söz etmek

m ü m k ü n .
Bu yönüyle
7 Haziran
seçimleri Ak
Parti bakımından da
bir dönüm noktası ol-

maya aday. Çünkü bu seçimde oylanmak istenen AK Parti iktidarı değil de sanki Erdoğan'ın Başkanlık beklentisi gibi görünüyor. Ak Parti içinde Başkanlık sistemine ilişkin bir görüş birliğinin olmadığı ve Erdoğan'ın Başkanlık sistemi konusundaki aşırı hırsı nedeniyle rahatsızlıkların gideerek arttığı bir gerçek. Erdoğan'ın başkanlık hırsından her kesten önce AK Parti'nin zarar görmesi şaşırtıcı olmaz. Erdoğan'ın dayatmacı tutumu karşısında partinin mevcut bütünlüğünü koruyup sürdürmesi de başlı başına bir soru işareti. 7 Haziran seçim sonrası bu açıdan AKP için de sonun başlangıcına dönüşebilir.

HDP'nin Türk aklı

Bu seçimde en çok konuşulan partilerden biri HDP, ama en çok savrulan yine o.

Çünkü yanlış kurgulanmış bir parti ve eşyanın doğasına aykırı bir yolda. Bu nedenle bir kimlik bunalımını yaşıyor. HDP en başta seçim barajını aşmak istiyor. Ama siyaseten barajı aşarak ne yapmak istiyor? Burası açık değil. HDP'nin esas olarak Kürt birikimi üzerine kurulduğu sır değil. HDP bu doğal kimliğine uygun olarak ve bir Kürt partisi kalarak daha anlamlı bir rol oynayabilirdi. Kendi varlık nedenine uygun bir biçimde en geniş Kürt kesimleriyle ittifak halinde seçime girebilir ve baraj engelini bir Kürt partisi olarak aşmayı hedefleyebilirdi. Barajı aşsın ya da aşmasın böyle bir girişim Kürt hareketine daha bir saygınlık kazandırabilir, devletle ve diğer aktörlerle muhataplık mesele-

Çünkü HDP'ye yön veren Kürt aklı değil, tersine onun harcında Türk aklı var. Hesap basitçe şu; Kürtlüğü lanetler, Kürdistan'dan vazgeçer, kendi kendini yönetme hakkını terk edersen makbul bir muhatap olarak kabul edilirsin. Oysa bu tam bir ham hayal.

sinde elini daha çok güçlendirebilirdi. Kendisi olarak devletle ve başka aktörlerle buluşmak her

şeyden daha önemliydi. Ancak HDP'de olan bunun tersi. Çünkü HDP'ye yön veren Kürt aklı değil, tersine onun harcında Türk aklı var. Hesap basitçe şu; Kürtlüğü lanetler, Kürdistan'dan vazgeçer, kendi kendini yönetme hakkını terk edersen makbul bir muhatap olarak kabul edilirsin. Oysa bu tam bir ham hayal.

Bu gün Türkiye'de bir Türkiye partisi boşluğu söz konusu değil. Türkiye'de eksikliği hissedilen ve ihtiyaç duyulan esas olarak bir Kürt partisidir. Hem Kürt sorununun çözümüne hem Türkiye'nin öteki sorunlarına ilişkin söz söyleyen bir Kürdistan partisi. Böylesi net bir kimliğe sahip bir parti hem Türkiye'nin normalleşmesine katkıda bulunur hem de Kürt sorununda gerçek anlamda bir muhatap payesine yükselirdi. HDP'de olan ise bunun tersi. Kürdistan ismini anmaz iken

Gelinen aşamada Ak Parti, üç dönem iktidar olmanın yol açtığı ciddi bir yorgunluk ve yıpranma dönemini yaşıyor. Baştaki değişim iradesini kaybeden Ak Parti şimdi yüzünü orduya çevirmiş, statüko ile yeni ittifak arayışında.

Filistin'e bağımsız devlet hakkını savunarak Batı'da daha çok oy alacağını düşünüyor. Bu HDP bakımından bir çıkmaz sokak. HDP'nin bir Kürt partisi olarak barajı aşma girişimi anlamlı olabilirdi, ama onun bir Türkiye partisine soyunarak bu işe girişmesi ona pusulasını şaşırtmış görünüyor.

Hem bir Türkiye partisi, hem de Çözüm sürecinde Kürtler adına muhatap. HDP barajı aşmak için Türkiyelilik ipine sarılıyor, barajı aşarsa Türkiye partisi olarak kalıyor, baraj altında kalma riski görüldüğünde de yüzünü Kürdistan'a çeviriyor. HDP batıdan birkaç oy almak için olmadık misyonlara soyunmuş durumda. Erdoğan karşıtlığı üzerinden ulusalcı kesimden oy devşirmeye çalışıyor. Ulusalcı kesimler HDP'yi AKP'ye karşı bir basamak olarak kullanma çabasında. Onlar Erdoğan karşıtı olarak HDP'yi çok seviyorlar, ama bir Kürt partisi olarak ondan nefret ettikleri açık. Böyle bir tablo içinde HDP'nin barajı aşıp parlamentoya girmesi ne değiştirir. Seneca'nın dediği gibi gideceği limanı olmayan bir denizciye hiçbir rüzgârın yararı olmaz.

Seçimden sonrası olası senaryolar

Türkiye'yi seçim sonrası için kısa ve orta vadede bir belirsizlik döneminin beklediği kesin. İster HDP barajı aşmayıp AKP parlamentoda mutlak bir çoğunluk sağlasın, ister aksi durum gerçekleşsin her iki durumda da Türkiye'nin önümüzdeki dönemde bir türbülansa girme ihtimali

yüksek.

Gelinen aşamada Ak Parti, üç dönem iktidar olmanın yol açtığı ciddi bir yorgunluk ve yıpranma dönemini yaşıyor. Baştaki değişim iradesini kaybeden Ak Parti şimdi yüzünü orduya çevirmiş, statüko ile yeni ittifak arayışında. Erdoğan'ın

cumhurbaşkanlığa seçilmesinden sonra AKP açısından ekstra iki sorun daha ortaya çıktı. Birincisi, cumhurbaşkanlığa seçildikten sonra da partinin iplerini elinde tutma arzusu, Erdoğan ile AK Parti arasında örtülü bir gerilime yol açtı. Budan sonra Erdoğan'ın partiyi dışarıdan kontrol etmesi sanıldığı kadar kolay olmayacak. Erdoğan'ın tek adam olma hevesiyle gündeme taşıdığı başkanlık tartışmaları ise parti bütünlüğünü zora sokan diğer bir etken. Başka bir deyişle 7 Haziran seçimleri sonrasında tek başına iktidar olsa bile, bu, AKP'nin iktidardaki son dönemi olabilir ve bir adım sonra da sonun başlangıcına dönüşebilir.

Türkiye'nin yeni dönemde karşılaşılabileceği diğer bir senaryo ise koalisyon hükümetlerine muhtaç duruma gelme ihtimali. Elbette koalisyonla yönetilmek bir ülke için kategorik olarak olumsuz bir durum değil, ya da söylendiği gibi bir felaket anlamına gelmez. Ancak böyle bir durumun, yeni dönemde ek sorunlara yol açmayacağı, yeni belirsizlik ve zaman kaybına yol açmayacağı anlamına gelmez.

Özetle 7 Haziran seçim sonrası için tümüyle bir kaos durumundan söz edilmese bile Türkiye'nin temel sorunları bakımından bir çıkış imkanı da zayıf görünüyor.

Yeni anayasa başka bahara

Türkiye'nin yıllardır ertelenen en temel sorunu hiç kuşkusuz ki yeni bir anayasa yapımıdır. Türkiye'nin kronikleşmiş sorunlarından olan Kürt sorununun eşitlikçi

ve barışçıl bir biçimde çözüm, ordunun siyaset üzerindeki her türlü vesayetini son verilmesi, 12 Eylül darbe rejiminin bütün kurum ve kurallarıyla sonlandırılması, özetle evrensel ölçekte temel hak ve özgürlükleri güvence altına alan bir demokrasinin inşası her şeyden önce yeni bir anayasa yapımından geçer. Ancak mevcut siyasi aktörlerin yakın geçmiş pratiğine ve bugünkü tutumlarına bakıldığında önümüzdeki dönemde yeni bir anayasa yapmak imkânsız gibi görünüyor. Çünkü mevcut partilerden hiç birinin bu yönde açık ve net bir iradesi söz konusu değil.

Bilindiği gibi, sonuna yaklaştığımız şu (geçen) yasama döneminde yeni bir anayasa yapmak amacıyla dört partinin içinde yer aldığı bir Uzlaşma Komisyonu kuruldu. Öngörülen dönemde yeni bir anayasa yapma iradesi ortaya çıkmadığı için Komisyon dağıldı. Geçen dönemde dört partinin yeni bir anayasa yapımında uzlaşmak bir yana, çok temel nitelikte olan vatandaşlık tanımında bile anlaşamadıkları görüldü. Daha doğrusu hiçbir parti yeni bir anayasa için kapsayıcı ve çoğulcu bir vatandaşlık önerisinde bulunamadı. Bu konuda getirilen formüllerin hiç biri 82 anayasasının Türkçülüğü esas alan vatandaşlık tanımını aşamadı.

Özetle ister AKP tek başına anayasayı değiştirebilecek bir çoğunlukla iktidara gelsin, ister farklı bir parlamento kombinezonu oluşsun önümüzdeki dönemde yeni bir anayasa yapımı imkânsız gibi bir şey. Mevcut partilerin hiç birinin gerçek anlamda yeni bir anayasa yapımı için ne bir niyeti ne de iradesi söz konusu. Tabi gerekli çoğun-

Türkiye'nin kronikleşmiş sorunlarından olan Kürt sorununun eşitlikçi ve barışçıl bir biçimde çözüm, ordunun siyaset üzerindeki her türlü vesayetini son verilmesi, 12 Eylül darbe rejiminin bütün kurum ve kurallarıyla sonlandırılması, özetle evrensel ölçekte temel hak ve özgürlükleri güvence altına alan bir demokrasinin inşası her şeyden önce yeni bir anayasa yapımından geçer.

luğa ulaşması halinde AKP'nin yeni bir anayasa paketi ile ortaya çıkması mümkün. Ancak böyle bir şey yukarıda belirtilen sorunlara çözüm getiremeyeceği için, onu yeni bir anayasa olarak nitelemek doğru olmaz. Ak Parti'nin ihtiyaçlarına göre yapılacak böyle bir anayasa en çok mevcut anayasanın rötüştan geçmiş bir hali olabilir.

Ayrıca önümüzdeki dönemde kimi partiler anayasaya ilişkin kısmi değişikliklerde anlaşarak yeni düzenlemelere gidilebilir. Söz gelimi seçimdeki yüzde on barajı ve benzeri konularda yasal ve anayasal değişiklikler gündeme gelebilir. Tümüyle yeni bir anayasa yapımı ise başka bir siyasi konjoktüre kalacak gibi görünüyor.

Kürt sorunu ve Çözüm Süreci

7 Haziran seçim sonrasına ilişkin en çok merak edilen konulardan biri de Çözüm Süreci'nin akıbeti ve bununla bağlantılı Kürt sorunun nasıl bir seyir izleyeceği meselesidir. Bu konuda öncelikli olarak ya-

Türkiye bir daha silahlı çatışma ortamına dönemez, ya da dönmesi oldukça zor. Bu durum hem devlet hem de PKK açısından geçerli. Özellikle de PKK için daha çok geçerli. Çünkü PKK silahlı mücadeleyle ulaşabildiği maksimum hedeflerine ulaştı. Geline aşamada silahlı mücadele ile daha fazla elde edebileceği bir şey yok.

pılacak tespit şu: Türkiye bir daha silahlı çatışma ortamına dönemez, ya da dönmesi oldukça zor. Bu durum hem devlet hem de PKK açısından geçerli. Özellikle de PKK için daha çok geçerli. Çünkü PKK silahlı mücadeleyle ulaşabildiği maksimum hedeflerine ulaştı. Geline aşamada silahlı mücadele ile daha fazla elde edebileceği bir şey yok. Bundan böyle başvurulacak silahlı mücadele sadece Kürt halkının haklı mücadelesine zarar vermekle kalmaz, aynı zamanda PKK'nin elindeki kazanımlara da zarar verebilir. Bu nedenle lokal ve mevzi olaylar hariç, PKK'nin artık kapsamlı bir silahlı mücadeleye başlaması beklenmemeli. Buna karşın PKK elindeki silahı bırakmaya ya da Türkiye dışına çekmeye yanaşmıyor. Çünkü o elindeki silahlı güçleri, Kürdistan'daki mevcut konumunu tahkim etmek ve korumak için bir araç olarak kullanıyor. PKK silahlı güçleriyle hem mevcut konumunu korumaya hem de Kürt toplumu üzerinde tahakkümünü sürdürmeye çalışıyor. Önümüzdeki dönemde bir silahlı çatışma ihtimali PKK'dan çok devlet tarafından gündeme gelebilir. Eğer başka türlü bir çözüm bulunmazsa, devletin önümüzdeki dönemde PKK'ye dönük bir saldırı başlatması ve bundan kaynaklı bir çatışma sürecine girilmesi ihtimal dâhilinde. Ancak bunun da uzun sürmesi beklenemez. Çünkü devlet açısından da artık silah ve şiddetle gidilecek bir yer kalmadı. Yeni bir çatışma ortamı bu kez telifisi zor sonuçlara yol açabilir.

Kürt sorununun esas olarak siyasal ve barışçıl yöntemlerle çözülmesi gerektiği genel kabul görmüş durumda.

Bu temel tespitten yola çıkarak 7 Haziran seçiminden sonra nasıl bir siyasal kombinasyon oluşursa oluşsun, iki yıldır ite kaka sürdürülen Çözüm Süreci'nden geriye dönüş olmayacağını varsaymak mümkün.

Geline aşamada şiddet ve çatışmaya dönmek hiçbir siyasi aktörün yararına değil. Bu açıdan iktidara kim gelirse gelsin mevcut çatışmasızlık durumunun korunması büyük bir ihtimal.

Öte yandan seçim sonrasında yeni siyasal tablo netleşinceye dek geçecek belirsizlik döneminden sonra Kürt sorunu ile ilgili arayışların yeniden hareketlenmesi sürpriz olmaz. Çünkü Kürt sorununun çözümü Türkiye bakımından yaşmasal bir önem kazanmış durumda.

Ortadoğu'da yüz yıl önce Kürdistan'ın paylaşımı ve sömürgeleştirilmesi üzerine inşa edilen statüko sürdürülür olmaktan çıktı. Söz konusu sistem çatırdıyor. Kürdistan'ın güney parçası federalizm aşamasından bağımsız devlet yönünde bir seyir içinde. Suriye'nin ise artık dikiş tutması imkânsız. Orada Kürtler bakımından yeni bir süreç işliyor. Özellikle de IŞİD gibi küresel bir terör örgütü peydahlandıktan sonra Ortadoğu'da hiçbir şey eskisi gibi olmayacak. IŞİD'in bölgeyi kasıp kavuran terör ve vahşetine ve onun dünyanın öbür taraflarına sıçrama tehdidinde karşı en gü-

IŞİD'in bölgeyi kasıp kavuran terör ve vahşetine ve onun dünyanın öbür taraflarına sıçrama tehdidinde karşı en güvenilir güç olarak Kürtler ön plana çıkıyor. Bu gün Kürtler IŞİD'e karşı sadece kendileri için değil aynı zamanda bütün insanlık için savaşıyor. Başka bir ifade ile Kürtler Ortadoğu'da yıldızı hızla parlayan bir aktör, Kürdistan bölgede barış ve istikrarın güncesi haline gelmiş durumda.

venilir güç olarak Kürtler ön plana çıkıyor. Bu gün Kürtler IŞİD'e karşı sadece kendileri için değil aynı zamanda bütün insanlık için savaşıyor. Başka bir ifade ile Kürtler Ortadoğu'da yıldızı hızla parlayan bir aktör, Kürdistan bölgede barış ve istikrarın güncesi haline gelmiş durumda.

Böyle bir tablo içinde Türkiye'de Kürt so-

runundaki çözümsüzlük daha fazla sürdü-
rülemez. Hem Türkiye'nin kendi iç istik-
rarı hem de bölgesel barış ve istikrar için
bu gerekli. Bu açıdan önümüzdeki dö-
nemde -yeni bir anayasa yapmak mümkün
olmayabilir ama- Kürt sorununun çözü-
münde koşulların dayatmasıyla süreç daha
da hızlanabilir.

Yeni bir denklem ihtiyacı

Yeni dönemde HDP'nin barajı aşması ya
da aşmaması ve buna bağlı gündeme ge-
lebilecek siyasi senaryoların hiç biri, belli
dalgalanmalara yol açsa bile, tek başına
Türkiye'de radikal bir değişikliğe yol
açmaz. Başka bir ifade ile önümüzdeki sü-
reçte oluşacak yeni parlamento ve siyasi
iktidardan çözüm beklemek gerçekçi
değil. Verili siyasi denklemden yakın ve
orta vadede bir çıkış beklenmemeli. Tabi
bu durum siyasi aktörlerin kimi zaman
ideolojik ve politik çizgilerinin hilafına
adım atmayacakları anlamına gelmez.
Bölgesel koşulların etkisi ve Türkiye top-
lumunun iç dinamiklerinin geldiği nokta,
müstakbel siyasi aktörleri, kimi adımlar
atmaya ve reel bir siyasi çizgi izlemeye
zorlayabilir.

Bir ülkedeki ilerlemeyi ve gelişmeyi esas
olarak değişime inanan, ülkenin, sorunla-
rını doğru tespit eden ve buna ilişkin
çözüm önerilerini programının merkezine
koyan siyasi aktörler gerçekleştirebilir. Bir
sorunu doğru teşhis etmek tedavinin yarısı
ya da olmazsa olmazıdır. Bir ülkenin so-
runlarını doğru teşhis etmeyen bir siyasi
aktörün çabaları bir işe yaramaz. Bunun
için, gerçek bir çözüm için, Türkiye'de
yeni bir siyasi denkleme ihtiyaç var. Ülke-
nin sorunlarına ilişkin doğru ve radikal
çözüm önerilerine sahip yeni aktörlerin
dâhil olacağı bir siyasi denklemin inşa
edilmesi bir zorunluluk.

Bu açıdan bakıldığında HAK-PAR yeni
dönem için bir fırsat niteliğinde. HAK-

PAR'ın hem Kürt sorununun eşitlikçi, adil
ve barışçıl çözümü hem de evrensel stan-
dartlarda bir demokrasinin inşasına ilişkin
net ve gerçekçi bir politikası söz konusu.
HAK-PAR'ın varlığı Kürt hareketinin
kendi içinde sağlıklı bir dengeye kavuş-
ması ve Kürt hareketinin Türkiye siyase-
tindeki ağırlığının artması için bir imkân.
Bu imkânın önemi seçim sonrası daha çok

**Kürt halkı ve onun siyasi güçleri dünyada
ve bölgede esen rüzgârı arkasına almayı ba-
şardığı oranda gelişmelerin yönünü tayin et-
mekte etkin bir rol oynayabilir. Kürt halkının
makûs talihinin değişmesi, mevcut kısır dön-
günün aşılması esas olarak Türkiye'de yeni bir
siyasi denklemin oluşumuna bağlı.**

artabilir. Türkiye'nin yeni dönemdeki ro-
tasının doğru tayin edilmesi, ülkenin barış
ve demokrasi yönünde ilerlemesi esas ola-
rak gerçekçi, kitlelere güven veren, zama-
nın parametrelerine uygun siyasi bir aktör
ya da aktörlerin devreye girmesine bağlı.
Kürt halkı ve onun siyasi güçleri dünyada
ve bölgede esen rüzgârı arkasına almayı
başardığı oranda gelişmelerin yönünü
tayin etmekte etkin bir rol oynayabilir.
Kürt halkının makûs talihinin değişmesi,
mevcut kısır döngünün aşılması esas ola-
rak Türkiye'de yeni bir siyasi denklemin
oluşumuna bağlı.

Böyle bir denklemin kuruluşuna imkan
verdiği oranda 7 Haziran her şey için bir
başlangıç olabilir

Röportaj - Hevpeyvîn

“Stratejiya Îran û Tirkiyê dijî hevudu ne”

Mistefa Hicrî

Me li ser rewşa Îran, Kurdistanê Rojhilat, bandora Îranê li herêma Rojhilata Navin, guftûgoyê wê welatê ligel Amerika û welatên Rojava, pêyvendiyan rêxistinên Îran û Kurdistanê Rojhilat, hevpeyvînek ligel Mistefa Hicrî Sekreterê Giştî yê Partiya Demokrata Kurdistanê Îranê çêkir. Em li jêrê hevpeyvîna hanê pêşkeş dikin.

Deng

Rewşa siyasî ya Îran bi giştî ya Rojhilata Kurdistanê bi taybetî çawa ye?

Îran welatekî pir netewe ye. Dikarin bêjim di vî welatê de bêtirî 70 milyon însan di bin desthilatdariya kesek “Weliyê Feqîh” û bi gor ola Îslam a Şîayê 12 Îmamî (Wilayeta Feqîh) tene îdarekirinê. Dem û dezgehên di yên vî welatî wek parlamen, dem û dezgehên dadgeh û hwd. bê naverok in û karê wan tenê cî be cî kirina fermanên Weliyê Feqîh e. Herwekî serokomarê berê Mihemed Hatemî (1997-2005) bi aşkere gotibû,

ku “serokkomar li Îranê tedarûkatçi ye ne tiştêkî dî.” Di welatekî wisa û di vê serdemê de rewşa siyasî ya welatê hanê ron û aşkere ye. Daxwazkirina azadiyên sere-tayî û rêzgirtin li mafê mirov û li ber çav-girtina mafên neteweyên bindest û olên dî, wekî xirabkirina asayîşa giştî tîne qebûl-kin. Kesên ku van tiştan daxwaz dikin ji aliyê hêzên asayîş û leşkerî ve û herwisa ji aliyê dem û dezgehên dadî, ku van herdu du baskên bihêz ên Welîyê Feqîh in, bi tundî tîne pelixandin. Di vê welatê de eger karker û mamosteyên dibistanan bi şê-weyê aşitî daxwaza zêdekirina meaşên xwe an jî daxwaza meaşên ku çend meh e wernegirtine bikin, an tîne zindanî kirin an jî ji kar tîne dûrxistin.

Ewan û gelek wekî wan bûne sedemê hindê ku xelk û rejîm bibine du tiştên ji hev cuda û dijî yekûdu û bêbaweriya he-vûdu. Xelk bê desthilat e û nanê xelkê, hêzên asayîşa zordest û dezgehên dadî di destê aliyê dî ango di destê rejîmê de ye û bi gor dilê xwe teda dijberê xwe dike, mafê wê bînpê dike.

Rejîm, ji roja hatina li ser kar dijayetiya xwe dijî Amerîka nîşan da û ji bo Amerî-kayê digot; “Şeytana mezin”. Temamiya di van 36 salan de gelek caran aşkere kir ku amade nabe ligel Amerîka gotubêj bike. Lêbelê, liber çavê alemê li ser pirs-girêka etomî, di nava Welîyê Feqîh û Se-rokê Amerîkayê Obama de çend gotubêj çêbû û name çû û hat. Rêjîma Îran niha jî ber bi lihevhatin û teslîmbûn bi mercên di-yarkirî yê Amerîka û welatên 5+1 ve diçe. Ji bona ewê ku eblûqayê aborî li ser Îranê nemîne. Lê belê, qet amade nebû ku digel xelkê Îranê aşitî çêke û daxwazên wan yê rewa qebûl bike, berovajiya vê yekê li hember daxwazên xelk roj bi roj bi tundtir disekine.

Rewşa Rojhilata Kurdistanê herwekî

rewşa cihên dî yê Îranê ye, lê belê hindêk cudahiya wê heye. Kurdên Rojhilat, ji ber sedemên cudahiya netewî û olî, ku pira-niya wan mezheba Sunnî ne, di bin zulma duqat da ne. Ji bona ku Kurdên Rojhilat, hişyarbûn e û di xebata dijî rejîm û dax-wazên xwe yê demokratîk û neteweyî de mukir in, rewşa ewlekariya Rojhilata Kur-distanê tundtir e û kîna taybetiya rejîm derheqê Kurdên rojhilat de heye. Ev yeka hanê jî bûne sedema hindê ku zulm û zor-dariya li ser Kurdên Rojhilat, ji yê din zê-detir û tundtir bin, bi şiklekî ku herwekî rejîm jî li ser çewsandina xalkê çar wîla-yetan (Kurdistan-Kirmanşan-Îlam-Ur-miye) ragihandiye, di warê bêbeş bûn û cudahiyê da (diskiriminasyon) pişka şêr ya xalkê wan wilayetan e. Serbarê ew hemû teda û zilm, gelê Kurd li ser mafên xwe yê zeftkirî pêgir e û di her derfetekî û heta zindanê de jî daxwaza mafên xwe dike.

Bi liber çavgirtina pêgeha Îran li rojhi-lata navîn, di zirûfa îro de armanca re-jîma Îran li herêmê çi ye? û stratejiya Îranê ji bona bidest xistina van arman-can çi ye?

Ji destpêka damezrandina xwe ve, yek ji armancên serekî ya komara Îslamî a Îran, rêkirina şoreşa Îslamî li derveyê welat e; Îslama Şîa û Wîlayeta Feqîh...

Armanca hanê, bûye erkeki îdeolojîk ya vê rejîmê. Her ji destpêk heta îro ji bo vê armancê kar kiriye û karê hanê pêşve bi-riye. Armanca rejîm di vê bernamê de pêkanîna împaratoriya Îslam a Şîa li Roj-hilata Navîn û cihên dî ku musulman lê ne. Împaratoriye hanê ji aliyê Welîyê Feqîh tê birêve birinê. Herwekî berê Xûmeynî, niha jî Xamaneyî çawa xwe rêberê musul-manên cihan dane nasîn û didine nasîn.

Rêjîma Îranê, li Rojhilata Navîn ji bona gihîştina armanca hanê û ji bona cihgîr ki-

rîna desthilat û îdeolojiya xwe, bi rêyên serbazî, aborî, çek û cebîlxane, pêşve birîna mezheba şîa ve, pêşvedibe, dest li karûbarê navxwe yê welatên navçe wêrdide,

Ji bona ku Kurdên Rojhilat, hişyarbûn e û di xebata dijî rejîm û daxwazên xwe yên demokratîk û neteweyî de mukir in, rewşa ewlekariya Rojhilata Kurdistanê tundtir e û kîna taybetiya rejîm derheqê Kurdên rojhilat de heye.

şer û alozî û dubendiyê pêkîne. Rejîma Îslamiya Îran heta niha kariye li Iraq, Suriyê, Lubnan û Yemenê, vê bernameyê xwe bi serkeftî ci be ci bike. Komara Îslamî bernameya xwe venaşêre û gelek caran berpîrsên payebilind ên rejîmê, armanca hanê ragihandine. Bo nimûne; Hacetulîslam Saîdî ku nûnerê rêberê Komara Îslamî di nav Pasdaran de ye, welatên Iraq Suriyê û Behreynê, weki meydana stratejîk a Îranê dihesibîne û dibêje, ku “nabe Îran meydanê hanê wunda bike, daku ewlekariya Îranê rastî alojî û kêşe nebe.” Hacetulîslam Şîrazî ku nûnerê Welîyê Feqîh li Leşkerê Quds de ye, ragihandiye ku “hukmê Ensarullahî Yemenê wekî hukmê Hîzbûllahê Lubnanî ye”. Alîkarê Serokomarê Îranê Elî Yûnisî di vê dawiyê de gotiye ku “Niha Îran di çar paytextên Erebb (Bexda, Şam, Beyrût û Sana) da hikumdarî dike.” Rejîma komara Îslamî di çarçoveya vê siyaseta de, mafê xwe dizane ku alîkariya gelek grûbên terorîstî û eqaliyetê ayînên Şîa li welatên Erebban wek Siûdî û Yemenê de bike û ji bona ewê ku li hember mezhebê sunne bihêztir bin. Sedemê sereke yê hemû şer û kuştin û wêranyê ku li Rojhilata Navîn roj bi roj zêde dibe, siyaseta hanê a Komara Îslamiya Îranê ye.

Derheqa pîrsgirêkên Rojhilata Navîn, helwestên cuda û rikeberî di nava Îran û Tirkîyê de heye. Tesîra ev cudahî li ser

rewşa Kurd çî ye? Bi taybetî serdana Serokkomarê Tirkîyê Erdogan bo Îran û îmze kirina hindek rêkeftinên aborî çî tesîrekî li ser pîrsgirêkên di navbera wan de û li ser pîrsgirêkên di navçeyê de heye?

Ev herdu dewlet xwe mîradgirê împaratoriye ten berê dizanin. Di serdema berê û niha jî ji bona berfirehkirina navçeyê jêr kontrola xwe rikeberî û şer dikirin û dikin. Herdu dewlet jî îdeolojiya Îslamê cuda şîrove dikin: Şîa û Sunne. Heta niha tesîra cudahî û rikeberîya firehtir kirina desthilatdariya hanê di welatên Rojhilata Navîn û misilmanên dinyayê de heye. Ji ber vê yekê jî, stratejiya herdu hikûmet bi temamî dijî hevdu ne, lêbelê, ew nayê vê wateyê ku li ser hinek taktîk lihevneyên. Wek înzekirina peymanên bazîrganî û parastina ewlehiya sînoran. Lêbelê taktîkên hanê nabine sedemê çareserkirina pîrsgirêkên stratejîkên herdu hikûmet. Rikeberîya wan berdewam dibe.

Tesîra cudahiya hanê li ser pîrsgirêka Kurd heye. Li Tirkîyeyê demokrasîyekî nîsbî heye û Kurd jî ji wê demokrasîyê berhemdar bûne û karîne di çarçoveya qanûnên demokratîk de partî dabimezrîn, di nav partîyan de xwe rêkbixin û di hîlbijartina parlamentoyê de bi azadî namzedên xwe destnîşan bikin û hîlbijêrin û bişînin parlamentoyê. Herwisa bi vê rêyê ve birêvebirina di pîraniya navçeyên Bakurê Kurdistanê bigrin destê xwe. Lê, li Rojhilata Kurdistanê ku di bin desthilatdariya komara Îslamî a Îranê de ye û ji ber siyaseta dîktatorî û tundûtujiya rejîm, gelê Kurd ji hemû van mafan bêpar in.

Helwestê we derbarê rêkeftina welatên 5+1 ligel rejîma Îranê çî ye? Bi gor bîr û bawerîya we tesîra wê rêkeftinê li ser

siyaset û kiryara rejîm li nav xweyî û derveyê Îranê çi bibe?

Bi gor siyaseta Komara Îslamî û ev tecrûbeyê ku me li ser rejîme heye, ez di wê baweriyê de me, ku li ser pirsgirêka etomî, Îran di dawiyê de xwe teslîmê mercên welatên 5+1 bike. Sedema vê teslîmbûnê jî, rewşa xirabiya aboriya komara Îslamî ye. Sedema xirabiya hanê jî eblûqaya aborî ye ku li ser Îranê heye. Bi gor bîr û baweriyaya min, di netîceyê de ev lihevhatinê, dibe ku bibe sedema guhartina siyaseta rejîm di warê peydabûna kar, dahat û pêdiviya xelkê. Lêbelê, di warê siyasîyê û ewlehiyê de, tundûtûjiya rejîm eger zêde nebe jî, kêmkirina jî nabe.

Lê, derheqê derveyê welat de: Rakirina hindêk xalên eblûqeyê dibe bihêzbûna hikûmet di warê aboriyê de, ev yek jî dibe alîkar daku rejîm zêdetir alîkarî bide hevpeymanên xwe û grûbên terorîstan ji bona cihgîr kirin û berfirehtir kirina desthilat û nîfûzên xwe di navçeyê de. Ew jî tê wateya, ku di Rojhilata Navîn de şer û alozî wê zêde be.

Pêwendiya Partiya Demokrat a Kurdistanê Îranê-PDKÎ ligel opozîsyona Îranê bi giştî, bi taybetî jî rêxistinên neteweyên Îranê çawa ye?

Bi giştî, pêwendiya me ligel opozîsyona Îranê baş e. Em ligel hindêk rêxistinên neteweyên dî yê Îranê ku dijberê rejîmê ne, wek Kurd, Tirkmen, Belûc û Ereb, di yek eniyê de ne, ku navê wê Kongreya Nete-weyên Îran a Federal e. 16 hîzb û rêxistin ew eniyê pêkanîne. Em hemû bi hev re li dijî rejîmê xebatê dikin, armanca vê kongreyê pêkanîna Îranekî demokrat û federal e ku têde ev navçeyên ku neteweyên Îranê

têde dijîn bi gor yasayên demokratîk û ji aliyê nûnerên van netewan û bi şiklê otomî birêve biçe û mafê van netewan di hemû waran de were parastinê.

Pêwendiya PDKÎ ligel hêzên siyasî yên Rojhilata Kurdistanê bi giştî, bi taybetî jî hêzên parçeyên dî yê Kurdistanê çawa ye û li ser çi bingehe ye?

Pêwendiya me ligel hemû hêzên demokratîk ên Kurdî gelek baş e. Ligel hêzên Başûrê Kurdistanê jî bi vî şiklê ye. Pêwendiyên hanê, li ser bingeha rêzgirtina hevûdu, destênwerdana di karûbarên hevûdu û herwisa alîkarî kirin bi gor taqat û karîn e. Ew bingehe, bûye alîkar daku pê-

Bi gor bîr û baweriyaya min, di netîceyê de ev lihevhatinê, dibe ku bibe sedema guhartina siyaseta rejîm di warê peydabûna kar, dahat û pêdiviya xelkê. Lêbelê, di warê siyasîyê û ewlehiyê de, tundûtûjiya rejîm eger zêde nebe jî, kêmkirina jî nabe.

wendiyên me ligel hêz û aliyên siyasî yê Rojhilata Kurdistanê baş bibe û bibe sedema hevkarî û hevpeymaniyê, ku pêşda di nava me de şer û pirsgirêk hebûn. Em di wê baweriyê de ne ku Kurd, paş dîrokekî dûr û dirêj ku bi dubendî û şer û nîfaq ve tijî ye û bi kêrê dujminê me hatiye, divê rûpelekî nû vekin, eger di nava me de pirs-girêk çêbe di rêya diyalog û bi şiklê aşitîxwazî ku rêyên serdemî ne, çareser bikin.

Guftugo û hewlên PDKÎ ligel hevalên cudabûyê ji PDKÎ di çi qonaxê de ye û paşeroja hewlên hanê çawa dibînin?

Me, pêwendiyê xwe ligel wan hevalan ku di sala 2006an de ji PDKÎ cuda bûne, kirin asayî. Bêtirî salekî di nava me de diyalog heye bo yekgirtina dubare. Em ji aliyê

xwe ve biryar daye ku ev gotûbêjê berde-
wam bikin taku bigihîjin armancê. Hêvî-
dar im, wan jî ji bona gihîştina armanca
hanê, li ser proseya diyalogê berde-
wam bin. Rewşa hestiyariya îro ya Rojhilata
Kurdistanê ku di bin zilm û tedaya rejîma
Îslamî û dijî gel de ye, ji her demê zêdetir
vê yekê dixwaze. Erkê hanê li ser milê me
herdu alî de ye, ji ber ku cudabûn bi yek
terefî dibe, lêbelê ji bo yekgirtinê pêwîst
e daxwaz û îradeyê herdu alî hebin.

**Bîr û baweriya we li ser Kongreya Ne-
teweyî a Kurdistan çîye? Bi gor bîr û
baweriya we di zirûfa îro de hewlên pê-
kanîna Kongreyê Neteweyî serdikeve
an na?**

Pêkanîna Kongreya Neteweyî a Kurd,
pêdiviya berçav a îro ya gelê Kurd e.
Dikare tesîrekî bihêz li ser yekdengiya
Kurd li navçe û dinyayê de dayne. Lê-
belê, rastiyên ku li meydana hene ji me
re dibêje ku “Wextê gav avêtina ji bo
vê armancê nîne”. Pêkanîna Kongreya
Neteweyî ku divê xizmeta doza nete-
weyê Kurd li seranserê Kurdistanê bike
û dûr ji berjewendiyên partîti be, ji ber
milmilaneya hîzbî û zêdexwazî û dijaye-
tiya hevudu ya hindêk aliyên siyasî ku
hêzên serekî yên Kurd tînin hesibandin, dûr
e. Berê ku gotûbêj li ser kongreya nete-
weyî destpêbike, pêwîst e ev diyardeyên
ne demokratîk, ku li ser rêya pêkanîna
kongreya neteweyî asteng in, bêne çareser
kirin. Ji bo vê yekê jî dibêjim, di zirûfa îro
de eger kongreyekî bi navê Kongreya Ne-
teweyî pêkwere, di xizmeta neteweyî a
Kurd de nabe.

**Bi liber çavgirtina qonaxa hestiyar a
tevgera gelê Kurd têde ye, peyamekî we
ji bo xwendevanên Kovara DENG çîye?**

Îro, em û hemû Kurdên niştîmanperwer,
wekî hîzb û takekes pêwîst e bîr li xebat û
tekoşîna sedsalî ya Kurd bikin û ji bona
bir dest xistina mafên neteweyî gavan ba-
vêjin. Lê belê, ji ber gelek sedem heta îro
em negihîştine armancên xwe. Di vê warê
de divê hemû kes û alî berjewendiyên ne-
teweyî li ser hemû berjewendiyên şexsî,
hîzbî û grûbî dayne. Eger na, neçar dibin
ku ev xebata xwînavî û tîjî bi karesat her
wisa berde-
wam be, bê ewê ku em bigihîjin
armancên xwe. Dujminê gelê me di seran-
serê Kurdistanê de ev tiştan dixwaze. Di

**Berê ku gotûbêj li ser kongreya neteweyî
destpêbike, pêwîst e ev diyardeyên ne demo-
kratîk, ku li ser rêya pêkanîna kongreya nete-
weyî asteng in, bêne çareser kirin. Ji bo vê
yekê jî dibêjim, di zirûfa îro de eger kongre-
yekî bi navê Kongreya Neteweyî pêkwere, di
xizmeta neteweyî a Kurd de nabe.**

vê warê de berde-
wam mijûlê plan danînê
ne. Bila, ji me çi aliyek nebe amrazê destê
dîktatoran, daku di vê planê de serkevin.

Röportaj - Hevpeyvîn

“Bu şartlarda oluşacak Ulusal kongre davaya hizmet etmez”

Mustafa Hicri

Kürtçe bilmeyen okuyucularımızı dikkate alarak, İran Kürdistanı Demokrat Partisi Genel Sekreteri Mustafa Hicri' ile İran ve Doğu Kürdistan'daki siyasi durum ile siyasi yapılarla ilişkileri konusunda yaptığımız Kürtçe röportajın Türkçesini yayınlıyoruz.

Deng Dergisi

Sayın Hicri, Genel olarak İran, özel olarak da Doğu Kürdistan'ın siyasi durumunu nasıl değerlendiriyorsunuz? Bize bu konudaki görüşlerinizi anlatabilir misiniz?

İran çok uluslu bir ülkedir. 70 milyondan fazla insanın yaşadığı bu ülkenin bir tek kişi “Weliyê Feqîh” tarafından ve Şii mezhebinin 12 İmam yorumunca yönetildiğini söyleyebilirim. Parlamento, yargı organları vb devlet kurumları işlevsizdir, görevleri sadece Weliyê Feqîh'in emirlerini yerine getirmektir. Devlet eski başkanı Muhammed Hatemi (1997-2005) açıkça “İran'da devlet başkanı tedarikçi olmanın dışında

başka bir şey değildir” demişti. Bu dönem de böylesi bir ülkenin siyasi durumu net ve ortadadır. Temel özgürlükler

ve insan haklarına saygı, ülkedeki ezilen halklar ve dini grupların haklarına ilişkin talepler, ülke güvenliği açısından tehlike olarak görülüyor. Bu talepleri dile getirenler, Weliyê Feqîh’in iki güçlü organı olan güvenlik ve yargı kurumları tarafından şiddetle cezalandırılıyorlar. Bu ülkede işçiler, öğretmenler barışçıl bir biçimde ücretlerinin arttırılmasını ya da (birkaç ay) ödenmeyen maaşlarının ödenmesini talep etmeleri halinde ya tutuklanırlar ya da işten uzaklaştırılırlar.

Bu ve benzeri durumlar rejim ve halkın birbirinden uzaklaşmasına, birbirine karşı güven duymamasına ve karşı karşıya gelmelerine yol açıyor. Halk, güçsüz ve iktidarda söz sahibi değil. Halkın ekmeği, baskıcı güvenlik güçleri ve yargı öteki tarafın, yani rejimin elinde ve rejim keyfi bir şekilde muhaliflerine zulmediyor, onların haklarını çiğniyor.

Rejim iktidara geldiği andan itibaren ABD karşıtlığını ortaya koydu. ABD için ‘Büyük Şeytan’ diyordu ve 36 yıllık iktidar boyunca defalarca ABD ile görüşmeyeceğini söyledi. Ama şimdi İran’ın nükleer programı nedeniyle, Weliyê Feqîh ve ABD Başkanı Obama arasında dünyanın gözü önünde görüşmeler yapılıyor, karşılıklı olarak mesajlar gidip geliyor. Rejim, ABD ve 5+1 ülkelerinin belirlediği şartları kabul etmeye yönelmiş bulunuyor. Bunun nedeni ise İran üzerinde var olan ekonomik ambargoyu kaldırmaktır. Ama

Doğu Kürdistan halkı bilinçlidir. Ulusal hakları için yürüttüğü rejim karşıtı mücadelede kararlıdır. Doğu Kürdistan’da güvenlik sıkıdır ve rejimin Doğu Kürdistanlılara yönelik özel bir kını vardır. Tüm bunlar Doğu Kürdistan halkı üzerindeki baskının ötekiler üzerindeki baskıdan daha fazla ve şiddetli olmasına yol açmıştır.

duruyor.

Aradaki bazı farklılıklara rağmen Doğu Kürdistan’ın siyasi durumu İran’ın öteki bölgeleri ile aynıdır. Çoğunluğu Sünni mezhebinden olan Doğu Kürdistan halkı etnik ve dini kimliği nedeniyle ikili bir zulüm altındadır. Doğu Kürdistan halkı bilinçlidir. Ulusal hakları için yürüttüğü rejim karşıtı mücadelede kararlıdır. Doğu Kürdistan’da güvenlik sıkıdır ve rejimin Doğu Kürdistanlılara yönelik özel bir kını vardır. Tüm bunlar Doğu Kürdistan halkı üzerindeki baskının ötekiler üzerindeki baskıdan daha fazla ve şiddetli olmasına yol açmıştır. Rejim de, dört eyalette (Kürdistan, Kirmanşan, Îlam ve Urmiye) sömürü, yoksulluk ve ayrımcılığın daha çok olduğunu inkâr etmiyor. Ama tüm bu baskı ve zulme rağmen Kürt halkı hapis-haneler dâhil her yerde ve her fırsatta kararlı bir biçimde gasp edilmiş haklarını talep etmeye devam ediyor.

İran’ın Ortadoğu’daki konumunu dikkate alarak, sizce bu ülkenin bölgeye yönelik hedefleri ve bu hedeflere varmak için uyguladığı stratejiler nelerdir?

Kurulduğu andan itibaren İran İslam Cumhuriyetinin başta gelen hedefi, İslam devrimini, Şiiliği ve Wîlayetî Feqîh’i ihraç etmektir. Bu hedef, İslam Cumhuriyetinin ideolojik bir misyonu haline geldi. İran İslam Cumhuriyeti kurulduğu andan bu

rejim asla İran halklarıyla barışmaya, onların haklı taleplerini kabul etmeye hazır değil. Aksine halkların taleplerine şiddetle karşı

güne kadar bu hedef uğruna çalıştı ve bu mücadeleyi geliştirdi. İslam Cumhuriyeti'nin amacı, Ortadoğu'da

ve Müslümanların yaşadığı coğrafyada Weliye Feqih tarafından yönetilen Şii İslam imparatorluğunu kurmaktır; daha önce Humeyni'nin şimdi de Hamaneyi'nin dünya Müslümanlarının lideri olarak tanıtıldığı ve tanıtılmaya devam edildiği gibi.

İran İslam Cumhuriyeti Ortadoğu'daki bu hedefine varmak, bölgedeki iktidarını ve ideolojisini yaymak için askeri, iktisadi, silahlı yöntemlere başvuruyor. Şii mezhebi üzerinden bölge ülkelerinin içişlerine müdahale ederek, buralarda ikilik ve kargaşa yaratmaya çalışıyor. İran İslam Cumhuriyeti şu ana kadar bu programını Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen'de başarıyla uyguladı, uyguluyor. İran İslam Cumhuriyeti, bu amacını saklamak gereği bile duymuyor. İran İslam Cumhuriyeti yöneticileri çoğu kez bu amaçlarını açıkça dile getiriyorlar. Örneğin, İran İslam Cumhuriyeti liderinin Pasdaran Örgütü'ndeki temsilcisi Hacetülislam Seidi, Irak, Suriye ve Bahrein'i İran İslam Cumhuriyeti açısından stratejik alanlar olarak niteleyip şöyle diyor; "Bizim bu stratejik alanları kaybetmememiz gerekir. Eğer kaybedersek, İran'ın güvenliği tehlikeye girer". Kudüs Ordusu'nda İran İslam Cumhuriyeti liderinin temsilcisi olan Hacetülislam Şirazi ise "Yemen'de Ensarullah'ın hükmü, Lübnan Hizbullah'ın gibidir", diyor. Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin yardımcısı Ali Yunusi ise son dönemde şöyle dedi; "İran, şu anda dört Arap başkentini (Bağdat, Sana, Şam, Beyrut) yö-

İran İslam Cumhuriyeti Ortadoğu'daki bu hedefine varmak, bölgedeki iktidarını ve ideolojisini yaymak için askeri, iktisadi, silahlı yöntemlere başvuruyor. Şii mezhebi üzerinden bölge ülkelerinin içişlerine müdahale ederek, buralarda ikilik ve kargaşa yaratmaya çalışıyor.

netiyor". İran söz konusu politikasının gereği olarak Suudi Arabistan ve Yemen gibi Arap ülkelerinde Sünnilere ve hükümetlere

karşı güçlenmeleri için terör gruplarına ve Şii dini azınlıklara yardım etmeyi hakkı olarak görüyor. İran İslam Cumhuriyeti'nin bu politikası Ortadoğu'da günden güne artan çatışma, savaş ve yıkımın temel nedenidir.

İran İslam Cumhuriyeti ile Türkiye arasındaki rekabet ve tavır farklılıklarını göz önünde bulundurarak, bu iki ülkenin Ortadoğu'daki gelişmeler üzerindeki etkilerini nasıl görüyorsunuz? Özellikle de Erdoğan'ın son İran ziyareti ve bu ziyaret sonucu bazı ekonomik anlaşmaların imzalanması iki ülke arasındaki ilişkileri ve bölgesel dengeleri nasıl etkiler?

İran ve Türkiye kendilerini eski imparatorlukların mirasçısı olarak görüyorlar. O dönemde ve şimdi kontrol altında tuttukları bölgeleri genişletmek amacıyla rekabet ediyorlar, çatışıyorlar...

Her iki devlet İslam ideolojisini Şii ve Sünni esaslara bağlı olarak farklı yorumluyor. Her iki devletin farklılıklarının ve iktidarlarını yayma konusundaki rekabetlerinin Ortadoğu ülkelerine ve Müslüman coğrafyasına etkisi devam ediyor. Her iki devletin stratejileri birbirine tamamen zıttır. Ama bu bazı konularda örneğin, ticari anlaşmalar yapmalarına, sınırların korunması gibi konularda uzlaşmalarına engel olmaz. Ama bu uzlaşmalar, her iki ülke arasındaki stratejik sorunların çözümüne yetmiyor. Her iki devletin rekabeti devam

ediyor.

Söz konusu farklı politikalar Kürt sorununu da etkiliyor. Türkiye’de nispi bir demokrasi var ve Kürtler de bundan yararlanıyorlar. Kürtler demokratik yasalar uyarınca siyasi partiler kuruyorlar, siyasi partilerde örgütleniyorlar, seçimlere katılıyorlar ve adaylarını parlamentoya gönderiyorlar. Ayrıca yine aynı yolla Kuzey Kürdistan’ın birçok bölgesinde yerel yönetimleri ele geçiriyorlar. İran İslam Cumhuriyeti’nin egemenliği altında olan Doğu Kürdistan’da rejimin diktatör niteliği ve baskı politikaları nedeniyle Kürt halkı tüm bu haklardan yoksundur.

İran eninde sonunda 5+1 ülkelerinin İran’ın nükleer programı için öne sürdüğü şartlara teslim olacaktır. Bu teslimiyetin nedeni, İran üzerinde var olan ekonomik ambargo nedeniyle ülke ekonomisinin giderek kötüleşmesidir.

İran rejiminin 5+1 ülkeleri ile anlaşmasını nasıl değerlendiriyorsunuz? Sizce bu anlaşmanın İran rejiminin içişleri ile dışişleri politikasını nasıl etkiler?

İran İslam Cumhuriyetinin politikasına ve bizim rejim konusunda edindiğimiz tecrübelerle dayanarak şunu söyleyebilirim ki; İran eninde sonunda 5+1 ülkelerinin İran’ın nükleer programı için öne sürdüğü şartlara teslim olacaktır. Bu teslimiyetin nedeni, İran üzerinde var olan ekonomik ambargo nedeniyle ülke ekonomisinin giderek kötüleşmesidir. Söz konusu anlaşmanın, yeni iş alanları yaratma, geliri artırma ve halkın ihtiyaçlarının karşılanması gibi konularda rejimin politikalarında bir değişikliğe yol açacağını düşünüyorum. Ama rejimin güvenlik önlemlerinin, baskı ve zulmünün artmasa

bile azalmayacağını düşünüyorum.

Dışa yönelik etkilere gelince, bazı konularda ambargonun gevşetilmesi, hükümeti ekonomik alanda güçlendirecektir, bölgedeki nüfuzunu ve etkisini arttırmak amacıyla müttefiklerine ve işbirliği yaptığı terörist gruplara yaptığı yardımın artmasına yol açacaktır.

İran Kürdistan Demokrat Partisi-PDKÎ’nin genel olarak İran muhalefeti, özel olarak da İran halklarının örgütleri ile ilişkileri nasıldır?

Genel olarak İran muhalefeti ile ilişkilerimiz çok iyidir. Biz Türkmen, Kürt, Beluc ve Arap gibi rejim karşıtı halkların örgütleri ile adı ‘Federal İran Halkları Kongresi’ olan bir cephe birlikte yer alıyoruz. Bu cephe 16 siyasi parti ve örgüt tarafından oluşturulmuştur. Biz hep birlikte rejime karşı mücadele ediyoruz. Bu kongrenin amacı, İran’da yaşayan halkların kendi bölgelerini demokratik yasalar çerçevesinde ve temsilcileri tarafından yönetilmesini sağlamak, bu ulusların tüm demokratik haklarının korunup güvence altına alındığı demokratik bir federal bir İran’ı kurmaktır.

İran Kürdistan Demokrat Partisi-PDKÎ’nin Doğu Kürdistanlı örgütlerle ve özellikle de diğer parçadaki Kürt örgütleriyle ilişkileri nasıldır ve hangi esaslar üzerinde yürütülmektedir?

Güney Kürdistanlı örgütler de dâhil tüm Kürdistanlı ulusal demokratik güçlerle ilişkilerimiz çok iyidir. Bu ilişkilerimiz karşılıklı saygı, birbirlerinin içişlerine karışmama ve olanaklar ölçüsünde karşılıklı yardım temeli üzerine kuruludur. Bu temel aynı zamanda daha önce aramızda çatışma

ve sorunların bulunduğu Doğu Kürdistanlı siyasi örgüt ve taraflarla da ilişkilerimizin iyileşmesine yol açtı. Biz, düşmanın işine gelen ayrılıklar, çatışmalar, fitne ve fesatla dolu uzun bir tarihten sonra yeni bir sayfa açılması, ortaya çıkacak sorunların da barışçıl biçimde ve diyalog yolu ile çözülmesi gerektiği inancındayız.

PDKÎ'nin kendisinden ayrılanlarla birlik konusundaki çabaları ve görüşmeleri hangi aşamadır? Bu görüşmelerin geleceğini nasıl görüyorsunuz?

Biz, 2006 yılında bizden ayrılan arkadaşlarla ilişkilerimizi normalleştirdik. Bir yılı aşkın bir süredir de yeniden birleşmek amacıyla diyalog içindeyiz. Biz bu görüşmelerin amacına ulaşınca kadar devam etmesi kararını verdik. Umut ederim ki öteki taraf da diyalog sürecinin devamından yana olur. İnsanlık düşmanı İran İslam Cumhuriyeti'nin zulmü altında olan Doğu Kürdistan'ın bugünkü hassas durumu bu birliği her zamandan daha çok gerekli kılmaktadır. Ama bu görev biz her iki tarafın omzundadır. Çünkü ayrılık tek taraflı olur ama birlik için her iki tarafın istemi ve iradesi gereklidir.

Kürdistan Ulusal Kongresi konusunda ne düşünüyorsunuz? Size göre bugünkü şartlarda ulusal kongre için yürütülen çabalar başarılı olur mu?

Kürt Ulusal Kongresi'nin oluşturulması günümüzün en önemli ihtiyaçlarından biridir. Ulusal Kongre, bölge ve dünya düzeninde, Kürtlerin güçlü ve ortak bir ses çıkarmasında etkili olur. Ama ortada olan gerçekler bize “zamanın bu amaç için adım atmaya müsait olmadığını” söylüyor. Ulusal Kongre tüm Kürdistan'da partisel çıkarılardan uzak olmalı ve ulusal davaya hizmet etmelidir. Bu uğurda verilen çaba-

lar, Kürdistan'ın büyük partileri olarak kabul edilen partilerin çekişmelerinden ve aşırı istemlerinden uzak olmalıdır. Ulusal Kongre görüşmeleri başlamadan önce Ulusal Kongre oluşmasının önünde engel olan bu anti demokratik tutumlar terk edilmeli ve bu yöndeki sorunlar çözümlenmelidir. Bu nedenle; “eğer bugünkü şartlarda Ulusal Kongre oluşursa böyle bir kongre Kürt ulusuna hizmet etmez” diyorum.

Kürt hareketinin içinde bulunduğu hassas durumu göz önüne alarak, DENG okuyucularına ne mesaj vermek istersiniz?

Bugün biz tüm Kürt yurtseverleri, şahıs ve örgütler olarak yüzyıllık Kürt ulusal haklarını elde etmek amacıyla yürütülen mücadeleyi düşünmeliyiz. Birçok nedenden dolayı bugün hedeflerimize ulaşmış değiliz. Bu noktada tüm taraflar ve kişiler ulusal çıkarları kendi şahsi, parti ve grupsal çıkarların üstünde tutmalıdırlar. Eğer böyle yapmazsak felaketler ve yıkımlarla dolu kanlı mücadele devam eder, biz de amacımıza ulaşmamış oluruz. Tüm Kürdistan'daki düşmanlarımız da bunu istiyor ve bu amaçla sürekli yeni planlar hazırlıyorlar. Artık bizden hiçbir taraf, diktatörlerin elinde amaçlarını gerçekleştirecek bir araç haline gelmemelidir.

OTORİTERYANİZM VE DEMOKRASİ ARASINDA BAŞKANLIK SİSTEMİ

Prof.Dr. Bilal SAMBUR*

Türkiye, uzun süredir başkanlık sistemini tartışmaktadır. Başkanlık sistemi tartışması, Ak Parti ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın öncülüğünde kamuoyu gündemini işgal etmektedir. Erdoğan, Başkanlık sisteminin Türkiye'nin en acil ihtiyacı olduğunu söylemekte ve başkanlık sistemine geçişi sağlayacak anayasa değişikliği için Ak Parti'nin 400 milletvekili kazanması için topluma çağrıda bulunmaktadır. Ak Parti, açıkladığı seçim beyannamesinde başkanlık sistemine geçmeyi vaat etmiştir. Ak Parti ve Cumhurbaşkanı Erdoğan açısından 7 Haziran seçimi, Başkanlık sistemine geçiş önerisinin onaylanacağı seçim olarak değerlendirilmektedir.

Mevcut şartlar altında Türkiye'nin başkanlık sistemine geçmesi zor gözükmektedir. Başkanlık sistemi konusunda güçlü bir sosyal ve siyasal mutabakat oluşmuş değildir. Toplumun önemli bölümünde başkanlık sistemi tartışması konusunda sorular, şüpheler ve çekinceler bulunmaktadır. Toplumsal düzeyde başkanlık sistemi tartışmasının dahi yeterince özümsemediğini gözlem olarak ifade edebiliriz.

Ak Parti'nin başkanlık sistemi önerisi, muhalif toplumsal ve siyasal çevreler tarafından diktatörlük rejimine geçiş olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'nin hızla otoriter tek adam rejimine kaydığını iddia eden muhalif kesimler, başkanlık sistemi önerisine diktatörlüğe geçişin resmiyete dökülmüş hali olarak bakmaktadırlar. Başkanlık sisteminin diktatörlükle özdeşleştirilmesi, bir propagandadan başka bir şey değildir. Başkanlık sistemi önerisini peşinen diktatörlükle ve otoriteryanizmle ile özdeşleştirmek, sağlıklı bir tutum ve pozisyon değildir. Diktatörlük propagandasının ötesinde demokrasi ve hukuk içinde demokratik bir başkanlık sisteminin mümkün olup olmadığının tartışılması

Ak Parti, başkanlık sistemine geçişi seçim programına koymasına rağmen, başkanlık sistemi konusunda bir model önermemektedir. Türk tipi başkanlık sistemi, liderlik sistemi gibi kavramlar, toplumun zihnini karıştırmakta ve endişelendirmektedir. Başkanlık sistemi konusunda, öneri sahibi olarak Ak Parti'nin net bir model ortaya koyması gerekmektedir.

çok daha sağlıklı ve yapıcı bir tutum niteliğindedir.

Ak Parti, başkanlık sistemine geçişi seçim programına koymasına rağmen, başkanlık sistemi konusunda bir model önermemektedir. Türk tipi başkanlık sistemi, liderlik sistemi gibi kavramlar, toplumun zihnini karıştırmakta ve endişelendirmektedir. Başkanlık sistemi konusunda, öneri sahibi olarak Ak Parti'nin net bir model ortaya koyması gerekmektedir.

Başkanlık sistemi, medyada tartışılmasına rağmen, toplum hala bu fikre alışmış değildir. Başkanlık sistemi tartışmasının toplumsal temeli bulunmadığı gibi, toplumsal kesimler bu öneriye olan desteklerini net olarak ifade etmiş değillerdir. Başkanlık

sistemi tartışmasının, katılımcı ve demokratik bir şekilde yürütülmesine ihtiyaç vardır. Türkiye'de bir devlet ve yönetim krizinin olduğu açıktır. Devlet ve yönetim krizini çözecek demokratik bir başkanlık modelinin geliştirilmesine ihtiyaç olduğu açıktır. Halk tarafından seçilen güçlü bir Cumhurbaşkanının varlığı başkanlık sistemi tartışmasını zorunlu kılmaktadır.

Başkanlık sistemi önerisini peşinen reddetmek veya mahkûm etmek için geçerli hiçbir sebep yoktur. Başkanlık sistemi de parlamenter veya yarı başkanlık sistemi gibi, demokratik bir yönetim tarzıdır. Başkanlık sisteminin bizzatı kendisi kötü değildir. Başkanlık sistemini Ak Parti önerdiği için de başkanlık sistemine karşı çıkmak veya kötülemek de sağ-

lıklı bir tutum olarak değerlendirilemez. Başkanlık sistemini kötülemek yerine, başkanlık sisteminin nitelikleri üzerinden demokratik bir tartışma yürütülmelidir.

Başkanlık sistemi, kutsal bir sistem de değildir. Tarihsel, dini veya milli referanslarla başkanlık sistemini yüceltmek, bir zihinsel körlük durumunu

yanıtmaktadır. Tarihteki hanlık ve hakanlık sistemi, başkanlık sisteminin tarihsel uygulamaları olarak görülemezler. Başkanlık sistemini İslam tarihindeki Emir'ül Müminin (Müminlerin Emiri) olarak değerlendirip ona dini bir arka planda kazandırmak da yanlıştır. Başkanlık sistemi Allah'ın emri olmadığı gibi, o kalıtsal, sosyal ve kültürel olarak miras aldığımız bir şey de değildir. Karizmatik lider kavramı etrafında başkanlık sistemine sosyolojik temeller icat etmek de verimli değildir. Başkanlık sistemi etrafında sahte ve yapay teolojiler, sosyolojiler, siyasalar, metafizikler ve milliyetçilikler inşa etmek, büyük bir zihinsel manipölasyondur. Başkanlık sistemini, din, ideoloji, tarih ve mil-

liyet bağlamında değil, hukuk, demokrasi, özgürlük ve çoğulculuk ilkeleri çerçevesinde ele almak gerekmektedir.

Başkanlık sistemi, dünyada 38 ülkede uygulanmasına rağmen, demokrasi, hukuk ve çoğulculuk açısından başarılı deneyimler yok denecek kadar azdır. ABD, başkanlık sistemi demokrasi ve hukuk içinde uygulayan en başarılı modeldir. Başkanlık sistemi, Brezilya, Şili, Kolombiya, Güney Kıbrıs Rum Cumhuriyeti, Bolivya, El Salvador, Gana, Meksika, Nikaragua, Nijerya, Panama, Paraguay, Sudan, Türkmenistan, Romanya, Uruguay, Venezuela, Zimbabwe, Filipinler ve ABD gibi ülkelerde uygulanmaktadır. Latin Amerika ülkelerinin çoğunda başkanlık sistemi benimsenmiş olmasına rağmen, ortaya başarılı demokratik örnekler konulmamıştır. Venezuela'da demokrasi ile diktatörlük karışımı olarak niteleyebileceğimiz bir başkanlık sistemi uygulaması mevcuttur. Kolombiya ve Peru'da hükümet demokratik seçimlerle işbaşına gelmekte ve başkanlık sistemi hükümetle işbirliği kurma bağlamında uygulanmaya çalışılmaktadır. Latin Amerika ülkelerinin çoğu diktatörlükle idare edilmektedir. Endonezya ve Filipinler gibi büyük nüfuslu ülkelerde uygulanan başkanlık sisteminin başarılı demokratik örnekler olduğunu söyleyemeyiz. Başkanlık sistemi, sadece ABD örneğinde istikrarlı ve köklü bir demokrasi tecrübesi ortaya koymuştur.

Avrupa Birliği üyesi ülkeleri içinde başkanlık sistemiyle yönetilen hiçbir ülke – Kıbrıs Rum kesimi ve Romanya hariç bulunmamaktadır. Fransa, yarı başkanlık sistemiyle idare edilen tek AB ülkesidir. Finlandiya, Avusturya ve Portekiz'de başkan seçimle işbaşına gelmesine rağmen, uygulamadaki yönetim biçimi parlamen-

Başkanlık sisteminin temel ilkesi, yasama, yürütme ve yargı arasında kesin ve katı bir ayırımın olmasıdır. Başkanlık sisteminde yasama ve yürütme kesin olarak ayrı olmalıdır. Başkan seçimle işbaşına gelir ve yürütmenin başı olarak görev yapar. Başkan, belirli bir süre için görev yapar ve bu süre içinde görevden alınamaz.

ter sistemdir. Başkanın seçimle işbaşına gelmesi, yönetim biçiminin mutlaka başkanlık sistemi olacağı anlamına gelmemektedir.

Başkanlık sisteminin temel ilkesi, yasama, yürütme ve yargı arasında kesin ve katı bir ayırımın olmasıdır. Başkanlık sisteminde yasama ve yürütme kesin olarak ayrı olmalıdır. Başkan seçimle işbaşına gelir ve yürütmenin başı olarak görev yapar. Başkan, belirli bir süre için görev yapar ve bu süre içinde görevden alınamaz. Başkanlık sisteminde başkan ve hükümet üyeleri, yasama organının üyesi değildirler ve genellikle dışarıdan atanırlar. Başkan, meclisin yapmış olduğu yasaları veto etme hakkına sahiptir. Başkanlık sisteminde başkan, aynı zamanda ordunun başkomutanı pozisyonunda savaş kararı verme ve uluslararası anlaşmalar yapma gibi özel yetkilere sahiptir.

Başkanlık sisteminin bizzat kendisi tek başına demokrasinin, hukukun, refahın, barışın ve çoğulculuğun gelişimine katkıda bulunmamaktadır. Başkanlık sistemiyle yönetilen birçok Asya, Afrika ve Amerika ülkesi tek adam diktatörlüğü ile yönetilmekte, bu ülkelerde demokrasi olmadığı gibi, iç çatışmalar ve yoksulluk hüküm sürmektedir. Demokratik ve hukuki bir içeriğe ve biçime sahip olmadığı zaman başkanlık sistemi, gücün tek bir kişinin, partinin ve ekibin elinde toplanmasına neden olmaktadır. Gücü ellerinde bulunduranlar, demokratik hak ve özgürlükleri kolaylıkla ihlal edebilmekte, hatta

ortadan kaldırılabilmektedir. Başkanlık sisteminin her zaman için diktatörlüğe dönüşme tehlikesi bulunmamaktadır.

İktidarın kişi-

şelleşmesi ve otoriterleşmesi, her zaman bir demokrasi sorunu olarak mümkündür. Başkanın yürütme yetkisi, güçlü mekanizmalarla sınırlanmalıdır.

Demokratik başkanlık sisteminde, başkanın gücünün hukuk içinde sınırlanması ve kuvvetler ayrılığı ilkesinin katı bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Başkan, yasama, yürütme ve yargıyı tek başına kontrol edecek güce veya imkanlara sahip ise diktatörlük kaçınılmaz sonudur.

Başkanlık sisteminde başkan, birçok adayın yarıştığı seçimlerle işbaşına gelmektedir. Seçim, demokrasilerde iktidarın barışçıl bir şekilde değişimi için çok gerekli olan bir araçtır. Ancak seçim, tek başına hukuk devleti ve özgürlükçü demokrasinin korunması için yeterli değildir. Özgürlükçü bir demokrasi için, temel hak ve hürriyetlerin hukuki güvence altında olması ve iktidarın hukukla sınırlanmış olması gerekmektedir. Demokrasi ve hukuk birlikte var olduğu sürece başkanlık sistemi meşru bir yönetim biçimidir. Demokrasi veya hukukun birisinde meydana gelecek zayıflık, zaaf veya ihlal, başkanlık sistemini kolaylıkla diktatörlüğe dönüştürebilir.

Demokratik hukuk devleti içinde başkanlık sisteminin işlemesi için başkan ve iktidarı dengeleyen, denetleyen fren-denge-denetleme mekanizmalarının olması gerekmektedir. Başkan kanun hükmünde kararname yapmak gibi yasama imkânlarına sahip olmamalıdır. Yürütmenin bütün uygulamaları yargı denetimine

Demokratik başkanlık sisteminde, başkanın gücünün hukuk içinde sınırlanması ve kuvvetler ayrılığı ilkesinin katı bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Başkan, yasama, yürütme ve yargıyı tek başına kontrol edecek güce veya imkanlara sahip ise diktatörlük kaçınılmaz sonudur.

açık olmalıdır. Başkan, meclisten yasaları veto etme hakkına sahip olmamalıdır. Başkan, meclisi feshetme gibi bir hakka sahip olmamalı,

başkan ve hükümet üyeleri, gerektiğinde meclis komisyonlarında sorgulanabilmelidirler. Başkanın üst düzey bürokrat atamaları meclis onayından geçmelidir.

Başkanlık sisteminin demokratik ve hukuk içinde uygulanması için, şu düzenlemelerden vazgeçilemez. Hukuk ve yargı etkin bir şekilde işlemelidir. Kuvvetler ayrılığı, çok partili siyasi hayat, serbest seçimler olmazsa olmazdır. Yargı, yasama ve yürütmenin müdahalelerine açık olmamalıdır. Yargının, yasama ve yürütmeden sahici anlamda bağımsız olması lazımdır. Başkanlık sisteminde, yerel yönetimler, merkezi yönetimin gücünü dengeleyecek düzeyde güçlü olmalıdır. Devlet yönetiminde merkezîyetçilik yerine, adem-i merkezîyetçi bir anlayış uygulanmalıdır. Demokratik bir başkanlık sistemi için yasama-yürütme-yargı yeniden yapılandırılmalı, devlet, merkezîyetçilikten adem-i merkezîyetçiliğe doğru yeniden organize edilmelidir. Demokratik bir siyasal partiler rejimi olmalı, başkan, parti üzerinde mutlak bir güce sahip olmadığı gibi, parlamenterlerin partileriyle ilişkileri demokratik ve esnek nitelikte olmalıdır. Parti disiplini gerekçe gösterilerek parlamenterler, kurşun askerlere dönüştürülmemelidirler. Parti disiplini adı altında parti vesayeti şeklinde üst bir gücün korkusunu hissetmeden parlamenterlerin ve parti üyelerinin siyasi süreçlere kendi özgün görüş ve kararlarıyla özgürce katılma mekanizmalarına ve imkânlarına sahip olmaları gerekmektedir.

Başkanlık sistemi, her sorunu kriz olmadan çözen sihirli bir değnek değildir. Her sistemde olduğu gibi demokrasilerde de krizler çıkabilir. Krizlerin çıkması sorun değildir. Sorun krizlerin demokrasi ve hukuk içerisinde çözülmesidir. Dünyanın en gelişmiş demokrasisi ve başkanlık sistemine sahip Amerika'da başkan ve kongre arasında sürekli krizler çıkmaktadır. Tek kişinin hızlı bir şekilde karar alması, hiçbir krizi çözmez. Diktatörlüklerde her şeye tek kişi karar vermesine rağmen, hiçbir sorun çözülmemektedir. Bilakis diktatörlükler, sorun ve kriz üreten rejimlerdir. Başkanlık sistemi, kriz ve sorunları başkan adı verilen tek kişinin çözdüğü ve karar verdiği rejim değildir. Başkan, krizin çözümüne katkı sunan önemli kişilerden biridir, ama tek kişi değildir. Krizlerin çözümlenmesinde başkan ve kurumların çabası önemlidir, ama yeterli değildir. Toplumlarda uzlaşma kültürünün olması, krizleri aşmada ana dinamiktir. Toplumların demokratik tecrübesi ve uzlaşmayı içselleştiren bir kültüre sahip olmaları, başkanlık sisteminin demokratik ve istikrarlı bir şekilde devamı açısından hayati bir öneme sahiptir. Ortadoğu ülkelerinin çoğunda uzlaşma yerine siyasi ve sosyal meselelerin çözümünde çatışma kültürünün hâkim olduğu görülmektedir. Başkanlık sisteminde iktidara gelen partiler, siyasi ve sosyal sorunları çözmeye başarısız olduklarında kolaylıkla farklı toplumsal kesimlerle çatışmaya girebilmekte ve hegemonya alanlarını genişletmek için bütün iktidar imkânlarını keyfi bir şekilde kullanabilmektedirler. Adem-i merkeziyet, demokratik bir siyasal partiler ve seçim yasası, parti içi demokrasi uygulamaları, iktidardaki partinin parti diktatörlüğü yönelimini sınırlayabilmektedir. Parti lideri, parti diktatörü olmamalıdır ve

Siyasal partilerdeki liderlik ve genel merkez sultası demokratikleştirilmeden demokratik nitelikte bir başkanlık sistemini gerçekleştirmek imkansızdır. Siyasal parti, milletvekilleri, genel başkan, hükümet ve meclis arasındaki ilişkiler demokratikleştirilmelidir.

milletvekilleri parti liderine bağlı emir kulları değildirler. Parti genel başkanlarının parti üzerindeki yönetim yetkileri sınırlı olmalı ve milletvekilleri partiye mutlak bir disiplinle bağlı olmak yerine sınırlı ve formel bir şekilde bağlı olmalıdırlar. Başkan, hükümet ve meclis üzerindeki kontrolünü genellikle partiyi kontrol etmek üzerinden gerçekleştirmektedir. Siyasal partilerdeki liderlik ve genel merkez sultası demokratikleştirilmeden demokratik nitelikte bir başkanlık sistemini gerçekleştirmek imkansızdır. Siyasal parti, milletvekilleri, genel başkan, hükümet ve meclis arasındaki ilişkiler demokratikleştirilmelidir. Partiye hakim olan her şeye hakim olur şeklindeki lider sultası, başkanlık sisteminin her zaman için bir diktatörlüğe dönüşmesinin önünü açabilir.

Türkiye'de şu anda başkanlık sistemini öneren tek parti Ak Parti'dir, CHP, HDP ve MHP başkanlık sistemine karşı olduklarını ifade etmektedirler. Ak Parti, başkanlık sistemini önermesine rağmen, somut bir başkanlık sistemi önerisini şimdiye kadar kamuoyuyla paylaşmış değildir. Ortada somut bir model önerisi olmadığından dolayı Ak Parti'nin başkanlık sistemi düşüncesinin Meksika, Türkiye, Özbekistan ve Ürdün gibi ülkelerdeki uygulamaların Türk versiyonu olduğu iddia edilmektedir. Ak Parti'nin başkanlık modelini bilmememize rağmen, şimdiye kadar yapılan açıklamalardan ve Meclis anayasa uzlaşma komisyonuna sunulan anayasa taslağından hareketle Ak

Parti'nin seçim sonrası ortaya koyacağı sistemde nelerin yer alıp nelerin yer almayacağına dair bazı tespitlerde bulunmak

Şimdiye kadar yapılan açıklamalarda istikrarın devamı, krizlerin çözümü ve hızlı karar alınması için başkanın yetkilerinin arttırılması ifade edilmesine rağmen, başkanın gücünü sınırlayan denge-fren mekanizmaları konusunda demokratik bir sistemin ortaya konulmadığı görülmektedir.

mümkündür. Ak Parti'nin başkanlık modelinde yer alacaklar ve yer almayacakların listesini şu şekilde ifade edebiliriz:

-İki meclis bulunmayacak. Senato şeklinde ikinci meclis kurulmayacak, tek meclisin varlığı korunacak.

-Ülkenin ve devletin üniter ve merkeziyetçi yapısı olduğu şekliyle korunacak. Eyalet sistemi, federasyon veya özerklik gibi uygulamalarla ülkenin idari sistemi hiçbir şekilde değiştirilmeyecek.

-Başkan, iki dönem için seçilecek ve seçim sırasında başkan yardımcısının kim olduğunu topluma açıklayacak.

-Başkan, sadece vatan hainliği suçlamasından dolayı yargılanabilecek.

-Başkan hakkında gensoru verme veya güvenoyu alma uygulamaları olmayacak.

-Meclis, başkan ve hükümeti düşürme yetkisine sahip olmayacak, ama başkanın meclisi feshetme yetkisi bulunabilecek.

-Seçim barajı, düşürülecek veya kaldırılacak.

-Başkan, hükümet üyelerini meclis dışından atayacak.

-Başkan, üst düzey bürokratları atayacak ve yapılan atamalarda meclis onayı aranmayacak.

-Başkan, bütçeyi hazırlayacak. Meclis, bütçede arttırmalarda veya azaltmalarda bulunma yetkisine sahip olacak.

Meclisin, bütçede arttırma veya azaltmada bulunma tasarrufu, bir denge-fren mekanizması olarak değerlendiriliyor.

-Başkan, kanun hükmünde kararname hazırlama gibi yasama yetkisine sahip olacak.

-Başkanın yürütme yetkilerinin hiçbirini, yerel yönetimlere aktarılmayacak. Merkezin, yerel yönetimler üzerindeki gücü devam edecek.

Şimdiye kadar yapılan açıklamalarda istikrarın devamı, krizlerin çözümü ve hızlı karar alınması için başkanın yetkilerinin arttırılması ifade edilmesine rağmen, başkanın gücünü sınırlayan denge-fren mekanizmaları konusunda demokratik bir sistemin ortaya konulmadığı görülmektedir. Bu durum, Türk tipi başkanlık sisteminin, mevcut sistemde büyük değişiklikler yapmadan yürütmenin tamamen başkana devredilmesi anlamına geldiği şeklinde değerlendirmelerin yapılmasına neden olmaktadır. Türk tipi başkanlık sistemine süper başkanlık veya Putin modeli benzetmeleri yapılmaktadır. Başkanlık sistemi, özünde yasama ve yürütmenin kesin bir şekilde birbirinden ayrıldığı, yasama ve yürütmenin yargıya müdahale edemediği bir sistemi ifade etmektedir. Türk tipi başkanlık sisteminde, başkan, yasama, yürütme ve yargı üzerinde güç sahibi olduğu gibi, iktidar partisi üzerinde de etkili olmaya devam etmektedir.

Başkanlık sistemiyle yönetilen bir ülkede demokrasinin yaşamasının güvenceleri güçler ayrılığı, adem-i merkeziyetçi yönetim anlayışı ve demokratik bir siyasal partiler sistemidir. Bu üç alanda sistemde demokratik düzenlemeler yapılmadan teknik anlamda yürütmenin yetkilerinin başkana devredildiği bir başkanlık sistemi uygulamasının, demokrasinin işlemesi,

hukuk devletinin korunması, sosyal ve siyasal sorunların demokratik ve barışçıl yollardan çözüme kavuşturulmasının sağlanması, iktidar partilerinin toplum üstünde hegemonya kurmasının engellenmesi konularında etkili bir katkı sunması zor gözükmektedir.

Türkiye'deki başkanlık sistemi tartışması süreci devam etmektedir. Başkanlık sistemi tartışmasının demokrasi, hukuk ve özgürlük ilkeleri çerçevesinde yürütülmesi gerekmektedir. Türkiye'nin otokratik bir başkanlık sistemi macerasına kapılması için demokratik bir başkanlık sisteminin nasıl olması gerektiği yönünde toplumun bütün kesimlerinin katılımcı ve nitelikli katkılarına ihtiyaç vardır.

***Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal, Ekonomik, Siyasal Araştırmalar Enstitüsü Başkanı**

BAŞKANLIK TARTIŞMALARI VE TÜRKİYE DEMOKRASİSİNİN GELECEĞİ

**İnsan merkezli olmayan her politika gayri insani ve gayri ahlakidir.
Any politics that is not human centered is unethical and inhuman.**

Doç.Dr. Nezir Akyeşilmen*

Son yıllarda Türkiye'de yoğun tartışılan siyasi konulardan biri şüphesiz ki başkanlık meselesidir. Daha önceki dönemlerde de tartışılabilir, bu konu ilk defa ciddiye alındı ve TBMM Uzlaşma Komisyonuna iktidar partisi tarafından başkanlık modeli için teklif verildi. Buna rağmen, medyada ve kamuoyunda sistemin nasıl işlediğini, avantaj ve dezavantajlarını tartışmak yerine, kişilikler üzerinden ya toptan desteklenmektedir ya da doğrudan reddedilmektedir. Bu tartışmanın sağlıklı yapılmadığının önemli bir göstergesi, 7 Haziran genel seçim sürecinin siyasal düşünce, politikalar, projeler ve gelecek tasavvuruna dayanmasından ziyade, başkanlık odaklı bir kamplaşmaya neden olmasıdır. Oysa bu ülkede işsizlik, insan hakları ihlalleri, siyasi çatışmalar, bölgesel gelişmeler ve ekonomik problemler gibi çok daha hayati sorunlar var.

Türkiye'de birçok konuda olduğu gibi, başkanlık sisteminin de bilimsel ve küresel örnekler üzerinden tartışılması yerine, toplumsal kamplaşmanın etkisiyle taraftarlık üzerinden bir söz

düello şeklinde devam ettiği görülmektedir. Başkanlığın şeklini, içeriğini, yetkilerini ve olası sistemin avantaj ve dezavantajlarını düşünmeden desteklemek ne kadar yararsız ise, aynı şekilde karşı çıkmak da o kadar sağlıksızdır. Başkanlık sistemi başkanın anayasal yetkileri, yasama gücü, başkanlık süresi, seçim sistemi ve siyasal yapılanması dâhil bütün boyutlarıyla bilimsel kriterler ve toplumsal yarar çerçevesinde irdelenmelidir.

Peki, nasıl bir sistem tartışması yapılmalı? Sistem topluma ne getirir, toplumdan ne götürür? Kürt sorunu ve diğer siyasal sorunlara çare olabilecek mi? Anadil sorununu çözebilecek mi? Kimlikler ve yaşam tarzlarının korunmasında pozitif rol oynayabilecek mi?

Demokratik Modeller: Parlamenter Sistem ve Başkanlık Sistemleri

Parlamenter sistem de, Başkanlık ya da Yarı Başkanlık sistemi de demokratik yönetişimin formlarıdır. Bu nedenle, öncelikle sistemin kendisinden ziyade, ne kadar demokratik olduğu önemlidir. Amerika'nın çoğulcu başkanlık sistemi Türkiye'nin tekçi parlamenter sisteminde daha demokratik ve insan merkezliken, Almanya'nın parlamenter sistemi Fransa'nın yarı özgür yarı başkanlık sisteminden çok daha demokratik ve çoğulcudur. Bu nedenle, sistemler değerlendirilirken, demokratik istikrar, çoğulculuk, hukukun üstünlüğü, güçler ayrılığı, insan hakları ve azınlık haklarını ne kadar koruduğuna bakmak gerek. Bütün bunlar da şüphesiz sadece kurumsal bir yeniden yapılanma ile olacak şeyler değildir. Kurumsal olarak demokratik ve çoğulcu bir sistem kurmak demokrasinin konsolidasyonuna katkı yapacaktır, fakat tek başına yeterli değildir. Demokrasinin kurumsal boyutunun yanında değerler boyutu da çok önemlidir. Yani

sistemin insan hakları, azınlık hakları, güçler ayrılığı, fonksiyonel bir yargı ve anayasal yapısının varlığı, demokrasinin kasabada tek oyun olmasında etkili olacaktır. Bunun yanında siyasal kültür de demokrasinin yerleşmesinde hayati bir unsurdur. Bu çerçevede demokratik siyasal kültür ve değerlerin topluma yerleşmesi, kişilerin bu değerleri içselleştirmesi gerekir. Dünya örnekleri incelendiğinde, bunu gerçekleştirmenin en önemli yollarından birisinin eğitim olduğu kolayca görülecektir.

Tekçi, dışlayıcı ve ötekileştirici bir Kemalist eğitimden çoğulcu, hoşgörülü, çok kültürcü ve kapsayıcı demokratik bir kültür beklemek beyhudedir. İnsani değil, ideolojik bir eğitimin üreteceği tek şey tekçi, baskıcı, asimilasyoncu ve sömürgeci dikta bir kültürdür. 100 yıldır eğitimle verilen bu kültür hem bireyler hem de kurumların derinliklerine sinmiştir. Bu ülkenin 65 yıllık demokrasi tarihine sığdırılan 3,5 darbe bunun açık bir delilidir. 65 yıldır uluslararası endekslere göre, hala yarı demokratik bir ülke olmanın temelinde bu eğitim sisteminin oluşturduğu tekçi zihniyet yatmaktadır. Parlamenter sistem ya da başkanlık sistemi olsun bu eğitimle varacağınız nokta darbeler, baskılar, asimilasyon, çatışma ve fakirliktir. Çoğulcu, hoşgörülü, kapsayıcı, çok kültürcü ve ahlak temelli bir eğitim verilmediği sürece gerçek bir demokrasiye ulaşmak zordur. Demokrasi bir sistemdir ama aynı zamanda bir kültürdür ve bir değerdir. Demokrasi hem yaşamakla hem de eğitimle öğrenilir.

Demokratik bir eğitim ve demokratik bir kültür eşitliği, adaleti, barışı ve düzeni sağlamak için önemli bir araçtır. Demokrasi ya da başka bir sistem hiçbir zaman amaç olamaz. **Amaç insandır, insanın mutluluğudur, insan onurunun korunmasıdır.** Tarih boyunca peygamberler, âlimler, filozoflar, siyaset bilimciler

ABD örneğinde birtakım eksikliklerine rağmen oldukça başarılı bir yönetim ve demokratik anlayış sergilerken, yakın zamana kadar Latin Amerika'da ciddi bir istikrarsızlık kaynağı olmuştur.

bunun için uğraşmıştır. Herhangi bir sistemi, ideolojiyi ya da düşünceyi insandan üstün ve değerli tutmak baskıya, zulme ve adaletsizliğe kapı aralamaktır.

Genel Olarak Başkanlık Sistemi

Başkanlık sisteminin bugün bakıldığında başta Amerika kıtaları olmak üzere, Soğuk Savaş sonrası dönemde demokrasiye geçen ülkeler arasında oldukça yaygın olduğu görülecektir. ABD örneğinde birtakım eksikliklerine rağmen oldukça başarılı bir yönetim ve demokratik anlayış sergilerken, yakın zamana kadar Latin Amerika'da ciddi bir istikrarsızlık kaynağı olmuştur. Bugün Latin Amerika'daki başkanlık modellerinin de katılımcılık, şeffaflık ve demokratik düzey alanlarında ciddi mesafe aldığı ve konsolidasyon yolunda ilerlediği görülmektedir.

Yapılan çalışmalar neticesinde, Başkanlık sisteminde demokrasiye geçiş döneminin daha uzun sürdüğü ve bir takım sorunları beraberinde getirdiği görülmektedir. Başka bir ifade ile, Başkanlık sisteminde demokratik konsolidasyon yani demokrasinin toplumda gerçek anlamda yerleşmesi uzun zaman almaktadır. Latin Amerika ve Doğu Avrupa'nın bazı ülkelerinde Başkanlık sisteminin konsolidasyonu zorlaştırması, 65 yıldır kör-topal da olsa demokrasi tecrübesi olan Türkiye'de nasıl bir sonuç verecektir? Darbelerle yapılan kesintiler de dikkate alınarak Türkiye'nin, 65 yıldır çok partili parlamenter sistem olmasına rağmen, hala uluslararası

demokrasi endeksleri tarafından yarı demokrasi olarak kabul edilmesi ve demokrasinin konsolide olmaması ciddi bir sorundur. Parlamenter sistemde bile yarı asrı aşkındır fonksiyonel bir demokratik sistem kurmaktan aciz bir ülke, Başkanlık

sistemi getirildiğinde bunu aşabilecek mi? Bunun tartışılması gerekir.

Başkanlık sisteminin birtakım avantajları var: Bunlar başkanın halkoyu ile seçilmesi, güçler ayrılığı, hız, kararlılık ve siyasal istikrardır. Fakat dezavantajları da vardır: otoriterleşme eğilimi, sistemin kilitlenmesi ve kriz anlarında liderlik değişiminin zor olması. Bu avantaj ve dezavantajlar sadece başkanlık sistemine has değildir şüphesiz. Başkanlık sisteminin anayasal tasarımı, yetkileri, parlamento ile ilişkileri, seçim sistemi, devlet yapılanması (merkez yerel ilişkisi) ve sivil asker ilişkileri gibi bir dizi yasal ve anayasal yapılanma bütün sistemin işleyişini etkileyecektir.

Dünyada çok sayıda istikrarlı ve gelişmiş başkanlık sistemi olduğu gibi istikrarsız ve gelişmemiş olanları da vardır. Aynı yorum parlamenter sistem için de geçerlidir.

Türkiye için parlamenter sistemin daha iyi olduğunu söylemek tıpkı üniter devletin ve tekçi zihniyetin daha yararlı olduğunu söyleme ezberinden ve inancından başka bir şey değildir. Parlamenter sistem o kadar iyiye, bu kadar darbe ve çatışma neden ortaya çıktı? Başkanlık sistemi olsa bunlar olmazdı demek de doğru değildir. Bunlar olabilirdi, olmayabilirdi de.

Türkiye'de başkanlık sisteminin daha iyi olacağını ileri sürenlerin temel tezi bu sistemin getireceğini düşündükleri siyasal ve ekonomik istikrardır. Oysa bir sistem tek başına bunları getiremez. Eğer ülkede demokrasi ve insan hakları gerçek anlamda sağlanamazsa, toplumsal kesimle-

Eğitimden kültüre, sistemden resmi ideolojiye radikal bir takım reformlar ve yeniden yapılanma öngörmekte midir? Bu modelde Kürt sorunu başta olmak üzere siyasal, ekonomik ve kültürel sorunlar daha mı kolay çözülebilecek?

rin hak ve çıkarları korunmazsa yönetim sistemi tek başına çare olamaz. Yani, Kürt sorunu, Alevilik meselesi, din ve vicdan özgürlüğü, azınlıkların sorunları çözülmeden, dışlayıcı ve tekçi kemalist ideoloji ortadan kaldırılmadan, düşmanlaştırıcı ve devletin resmi akidesi haline getirilmiş milliyetçilik ve ulusçuluk ortadan kaldırılmadan ya da en azından kültürel bir düzleme çekilmeden ve adil olmayan ekonomik ve siyasal yapı radikal reformlara tabi tutulmadan getirilecek hiçbir sistem çare olamaz. Bu sorunlar çözülmeden başkanlık sisteminin gelmesi, sadece bu sorunlarla başkanlık sistemi çerçevesinde mücadele edersiniz. Yanisi bu sorunlarla uğraştığınız sürece sistemin parlamenter ya da başkanlık olması arasında herhangi bir fark yoktur. Parlamenter sistemi savunanların temel tezi ise, parlamenter sistemin çoğulculuğa, parlamenter denetime ve dolayısıyla demokratik kültürün oluşmasına katkı sağladığı yönündedir. Fakat ne hikmetse 65 yıldır bunlar gerçekleşmedi. Yukarıda vurgulandığı gibi, temel sorun sistemin kendisi değil, sistemin özüdür. Sistem sözde değil, özde demokrasi olmalı. Ve bunun sözde vatandaşlarla ya da özde laikçi olmakla hiçbir ilgisi yoktur. Sorun yine siyasal kültüre ve eğitime dayanıyor. Kemalist eğitimden geçmiş bir topluma yeryüzünün en demokratik sistemini de getirseniz, varacağınız yer çok farklı olmaz. Öncelikle zihniyet, bakış, felsefe ve eğitim değişecek. Çocukları tekçi ve asimilasyoncu bir zihniyetle ze-

hirledikten sonra ondan demokrasi beklemek, bir oksimoron-dur.

Peki Ak Parti'nin önerdiği Başkanlık modeli Türkiye demok-rasisini konsolide edebilecek bir yapıda mı? Eğitimden kül-türe, sistemden resmi ideolojiye radikal bir takım reformlar ve

yeniden yapılanma öngörmekte midir? Bu modelde Kürt sorunu başta olmak üzere siyasal, ekonomik ve kültürel sorunlar daha mı kolay çözülebilecek?

Bu sorunların cevabını sadece kurumsal boyuta bakarak vermek tabi ki zordur, fakat önerilen sistem analiz edilerek bir-takım tahminlerde bulunmak mümkündür.

Ak Part'nin Başkanlık Modeli: Süper Başkan

Ak Parti Kasım 2012'de TBMM Uzlaşma Komisyonuna sunduğu teklifte bir süper başkan modeli önermektedir. Medyada daha çok 'Türk Tipi Başkanlık' olarak lanse edilen ve karşı çıkılan sistem önerisi, bugünkü mevcut Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık görevlerinin Başkana devrinden ibaret gibi görünmektedir: Bakanları atamak, görevlerini belirlemek ve görevden almak, kamu yöneticilerini atamak ve görevden almak, dış temsilciliklere diplomat atamak, rektörleri atamak, yüksek mahkeme ve bağımsız kurul üyelerinin yarısını atamak, Meclise karşı sorumlu olmamak, yasama yetkisiyle Başkanlık kararnamesi çıkarmak, denetimden uzak olmak bir dizi güçlü yetkiyle donatılmaktadır.

Teklif göre öne çıkan Başkanın görev ve yetkilerinden bazıları şöyledir:

- Devletin ve yürütmenin başıdır. Yürütme yetkisi Başkana aittir.
- Anayasanın uygulanmasını, devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalış-

masını gözetmek.

- Genel iç ve dış siyaseti yürütmek.
- Kanunları onaylamak.
- Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları gerekli gördüğü takdirde halkoyuna sunmak,
- Kanunların, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün, tümünün veya belirli hükümlerinin Anayasaya şekil veya esas bakımından aykırı oldukları gerekçesi ile Anayasa Mahkemesinde iptal davası açmak,
- Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesine karar vermek,
- Bakanları atamak ve görevlerine son vermek,
- Başkanlık kararnamesi çıkarmak,
- Yabancı devletlere Türkiye Cumhuriyetinin temsilcilerini göndermek,
- Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını temsil etmek,
- Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar vermek,
- Kamu yöneticilerini atamak ve görevlerine son vermek,
- Sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilân etmek ve sıkıyönetim veya olağanüstü hal kararnamesi çıkarmak,
- Yükseköğretim Kurulu üyelerinin yarısını seçmek,
- Üniversite rektörlerini seçmek,
- Anayasa Mahkemesi üyelerinin yarısını, Danıştay üyelerinin yarısını, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısını ve Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyelerinin yarısını seçmek.
- Başkan, genel siyasetin yürütülmesinde ihtiyaç duyduğu konularda Başkanlık kararnamesi çıkarabilir.
- Başkan hakkında, kişisel ya da göreviyle ilgili bir suç işlediği iddiasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte ikisinin vereceği önerge ile, soruşturma açılması istenebilir. Meclis, bu istemi en geç bir ay içinde görüşür ve gizli oyla karara bağlar.

• Bakanlar, Başkan tarafından atanır ve görevden alınır. Bakanların milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olması gerekir. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri ve yedek milletvekilleri, bu statüleri sona erse bile bakan olarak atanamazlar.

• Her bakan, Başkana karşı sorumludur.

• Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri ve yetkileri ile teşkilât yapısı Başkanlık kararnamesi ile düzenlenir.

Bu teklifi tek başına okumak sağlıklı bir çıkarım yapmak için yeterli değildir. Zira Ak Parti'nin yeni ve sivil bir anayasa teklifini toptan değerlendirmekte yarar var. Fakat hâlihazırda elimizde TBMM Uzlaşma Komisyonunda mutabakata varılan hükümler, uzlaşılabilen teklifler ve başkanlıkla ilgili model önerisiyle yetinmek zorundayız. Komisyonunda Ak Parti'nin performansı ve önerileri bir boyutuyla Kemalist dikta rejimini aşsa bile gerçek bir demokratik anayasa konusunda gönülsüz olduğu görülmektedir. Birçok konuda demokratik ve çoğulcu öneriler geliştirmesine rağmen, sistemin özüne ilişkin bazı meselelerde rejim partileriyle örtüşmesi beraberinde birtakım soru işaretlerini doğurmuştur. Bunun siyasi, tarihi ve konjunktürel nedenleri var, fakat bunlar bir bahane olamaz.

Ak Parti'nin tekçi Kemalist anlayışı tam olarak aşamadığı ve anayasa'nın anayasacılık anlayışıyla çelişen 2. maddesinde MHP ve CHP ile uzlaşması ciddi bir handikap olarak ortada duruyor. Bunun dışında, Türkçe dışındaki dillerin resmi dil olması ya da hayatın her alanında kullanılması konusunda da radikal Kemalist bir pozisyon aldığı görülmektedir. Kemalist rejimin amentüsü gibi görülen tekçi ya da üniter devlet yapısını koruma konusunda Kemalist hassasiyetleri yüksektir. Bütün bunlar beraberinde Ak Parti'nin getireceği

başkanlık sistemi konusunda ülkenin temel sorununa çare olup olmayacağı hususunda bazı işaretler vermektedir. Fakat

Başkanlık sistemi ile ilgili, yararlı bir tartışma yapılacaksa toptancı ve taraflı yorum ve anlayış yerine, getirilecek yeni sistemin anayasal tasarımı, avantaj ve dezavantajlarını tarihsel ve kültürel bağlamda değerlendirerek tartışmalı.

kesin bir yargıya varmak da zordur. Ak Parti'nin karar alma, kararlarını değiştirme ve dönüşler yapma konusunda oldukça esnek olduğu son 13 yılda sıkça görüldü. Bu nedenle, Ak Parti'yi kesin bir yargıya tabi tutma konusunda ihtiyatlı davranmakta yarar vardır. Bugün başta Kürt sorunu olmak üzere tüm hassas(!) meselelerin tartışılmasını ve kısmen normalleşmesini sağlayan yapının da Ak Parti olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Fakat bunlar da demokratik ve çoğulcu bir yapıyı garanti etmez.

Sonuç olarak, başkanlık sistemi ile ilgili, yararlı bir tartışma yapılacaksa toptancı ve taraflı yorum ve anlayış yerine, getirilecek yeni sistemin anayasal tasarımı, avantaj ve dezavantajlarını tarihsel ve kültürel bağlamda değerlendirerek tartışmalı. Bu seçimler tamamen başkanlık tartışmaları gölgesinde yürütülecekse bu topluma yazık edilir. Bu seçimler, bilgi çağı olan 21. yüzyılı ıskalamamak için yeniden yapılanmaya odaklanmalıdır. Değer üretecek, medeniyet tasavvuru olan ve insanlığı merkeze alan bir anlayış ve kültüre dayanmalıdır. Yok ayrı fakat ayrılmaz kemalist anlayışlar yarışacaksa, kolayından 'tek parti olsun, temiz olsun' tek çözüm gibi görünmektedir.

Yeni bir Türkiye için, yeni bir sistemin gerekli olduğu konusunda neredeyse her-

kes hemfikir olmakla birlikte içerik üzerinde uzlaşamamaktadır. Bu yeni sistemde eğitimden devlet yapısına, vergiden seçim sistemine kadar her şey demokratik ve sürdürülebilir bir barış inşasını hedeflemelidir. Demokratik ve çoğulcu bir toplumsal yapıyı amaçlamalıdır. Kemalizmi yeni bir renkle yeniden inşa edecek bir sisteme ihtiyaç yoktur. 100 yıldır bundan ne hayır gördüysek, bundan sonrası da ondan farklı olmayacaktır.

Onun yerine insani, ahlaki, özgür, çoğulcu, demokratik ve ideolojik olmayan yeni bir sistem kurulmalıdır. Bu sistemin başkanlık ya da parlamenter olmasının bir önemi yok. Önemli olan sistemin özüdür. Ak Parti Başkanlık modeli konusunda toplumun geniş kesimlerinden destek almak istiyorsa, öncelikle bu yeni sistemle getirilecek yeni yönetim modeli, güç paylaşımı, ülke yapılanması ve reformlar konusunda daha detaylı ve kapsamlı öneriler sunulmalıdır. Süper Başkanlık yerine denetim ve denetimin, şeffaflık ve hesap verilebilirliğin daha net olduğu bir modelle gelmelidir. Eski rejimin artığı bir model yerine toplumsal ve siyasal çoğulculuğu koruyan, farklı kimlikleri önemseyen ve anayasal güvenceye alan bir teklifle gelmelidir.

***Selçuk Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi ve Selçuk Üniversitesi Barış Çalışmaları Merkezi Müdürü**

Şeyh Said Hareketinin amacı Bağımsız Kürdistan'dır

Seyîdxan Kurij *

Cumhuriyet dönemi ilk Kürt ulusal direnişi Şeyh Said Hareketi'nin 95. Yıldönümü nedeniyle bu konuya bu sayımızda da yer verdik. Şeyh Sait Hareketi'nin niteliği ve onun sonraki Kürt direnişleri üzerindeki etkilerine ilişkin olarak araştırmacı-yazar Sayın Seyîdxan Kurij'in görüşlerine başvurduk. Konuya ilişkin bir çok noktaya açıklık getirdiğini umduğumuz röportajı aşağıda sunuyoruz.

Sayın Kurij, bildiğiniz gibi bu yıl 1925 yılında yaşanan Şeyh Said Hareketi'nin 90. Yıl dönümü. Siz bu harekete ilişkin araştırmalar yapmış, konunun anlaşılması için emek vermiş bir insansınız. Size ilk sorumuz şu: Sizce Şeyh Hareketi bütün boyutlarıyla aydınlatılmış mıdır? Siz, Şeyh Said Hareketi ile ilgili bilgi ve materyalleri yeterli görüyor musunuz, değilse bu konuda neler yapılabilir?

Benim “Şeyh Said Hareketi - Tanıkların Anlatımı ile” adlı kitabımın önsözünde belirttiğim gibi, Şeyh Said Hareketi

benim kuşağımın ruhsal yapılanması üzerinde çok belirleyici bir etkiye sahiptir. Belki benim için biraz daha farklı bir yanı vardır, çünkü bizim köy 1925 Kürt Ulusal Hareketi'nden en çok etkilenen köylerden biridir. Daha önce değişik dergi ve gazetelerde yayınlanan ve sonra adı geçen kitabımda da yer alan röportajlarda dile getirildiği gibi, 1925 baharında Kur köyünde 32 kişi esir alındıktan sonra bazıları kurşunlanarak bazıları süngülenerek öldürülmüştür. Ayrıca bütün köy, içindekiler ile birlikte yakılmıştır. İşte bundan dolayı ben Şeyh Said Hareketi ile erken tanıştım, yani benim neslim ve benden önceki nesiller bir taraftan T.C devletinin yaptığı bu zulüm, zorbalık ve vahşet hikâyelerini dinleyerek, diğer taraftan hareketin yenilgisinden sonra direnen Yado, Sehdi Telha ve arkadaşlarının direniş efsanelerinden esinlenerek büyüdü. Fakat bunlara rağmen ben şahsen Avrupa'ya çıktığım 1988 yılına kadar bu konuda sözlü anlatımların ve bazı şovenist Türk yazarlarının (Necip Fazıl'ın kısmen objektif olan "Son Devrin Din Mazlumları" adlı kitabı hariç) yazdıkları dışında kapsamlı bir şey okumamıştım.

Sorunuza gelince Kürdistan Ulusal Özgürlük Hareketine, Kürt aydınlarına ve araştırmacılarına haksızlık yapmak istemem. Özellikle 1980 askeri faşist cuntadan sonra yurt dışına çıkan Kürt kadrolarında bir öze dönüş yaşandığını tespit ediyorum. Bunlar benim naçizane görüşlerimdir, kimseyi incitmek istemiyorum. Ama ben 1980 öncesi Kuzey Kürdistan hareketini fazla ideolojik olarak değerlendiriyorum. Yani özellikle son 200 yıllık Kürt hareketleri yeterince önemsenmedi, daha doğrusu tarih bilincinin ve kolektif hafızanın uluslaşmaya etkisi yeterince bilince çıkarılmadı. Daha çok ideolojik sorunlar ile uğraşıldı. Bunu Türk Solunun fazlaca etkisi altında kalmaya bağlayabiliriz. Daha çok Türk Solu ile bir ideolojik yarışa ve kendini

Türk Soluna kabul ettirme çabasına girişildi. Burada "Rizgarî" dergisinde yayınlanan bazı çalışmaları ve özellikle Sayın Kemal Burkay'ın daha sonra kitap olarak yayınlanan "Kürdistan'ın Sömürgeleştirilmesi ve Ulusal Kurtuluş Hareketleri" adlı çalışmasını anmamak haksızlık olur. Ayrıca TKDP'yı kısmen bu değerlendirmenin dışında tutabiliriz, ama bu cenahta da Kürdistan'ın yakın tarihi konusunda çok ciddi çalışmalar yapılmadı.

Bundan dolayı 1980'den sonraki diasporaya öze dönüş diyorum. Çünkü Kürdistan tarihi ve son 200 yıllık Kürt Hareketi konusunda ciddi çalışmalara diasporada başlandı. Diasporaya çıkan Kürt aydınları 1925 ve daha sonraki Kürt hareketlerinde yer almış bazı aktörleri şahsen tanıma imkânı buldular ve tanışamadıklarının da anılarını okuma ya da dinleme imkânına kavuştular. Ayrıca Avrupa'nın birçok ülkesine dağılan Kürt kadroları Almanca, Fransızca, İngilizce, İsveççe vb. dilleri öğrenme imkânını elde ettiler. Bunun dışında SSCB'deki Kurdoloji çalışmalarından yararlanma imkânlarına ulaşıldı. En önemlisi de Ortadoğu'da ve Avrupa'da Kürdistan'ın diğer parçalarındaki Kürt hareketi ile sürekli bir ilişki kuruldu ve Türk Solunun ideolojik egemenliğinden kurtulma süreci başladı.

Bütün bu faktörlerin etkisi ile önce yurt dışında Şeyh Said Hareketi ile ilgili bu dönemi yaşamış aktörlerin anıları, sonra Sovyet Kurdologların çalışmaları, sonra da hem Kürt aydınlarının bu konudaki çalışmaları hem de yabancı kaynaklar yayınlamaya başlandı.

Bu çalışmalar 1990'dan sonra Türkiye ve Kuzey Kürdistan'a taşındılar. Bugün Şeyh Said Hareketi ile ilgili anılar, röportajlar, araştırmalar, özellikle İngiltere ve SSCB arşivlerinden derlenmiş çalışmalar olmak üzere ciddi bir külliyata sahibiz. Ama bu çalışmalar yeterli değil, çünkü T.C arşivleri hala araştırmacılara kapalı. Bu konu

ile ilgili özellikle Genel Kurmay arşivlerinin çok önemli olduğunu düşünüyorum, ama bu arşivlerin hiç bir zaman tamamen açılacağına inanmıyorum. Çünkü bu tür arşivler açılabilir bile önce ciddi bir tasniften geçerler. Ayrıca hiç bir zaman katliamların arşivleri tutulmaz. Katliamlar genellikle sözlü ve özel kuryeler aracılığı ile yapılan emirler ile yapılır.

Bu konudaki önemli bir eksiklik de yerel tarih yazımı alanında kendini gösteriyor. Maalesef biz Kürtlerde yazma geleneği, yazılı belge bırakma çok zayıftır. Bu yazma geleneğinin olmaması başta 1925 Hareketi olmak üzere bütün 19. ve 20. yüzyıl Kürt hareketlerinde önemli bir sorundur. Örneğin 1925 Hareketi'nin önemli aktörlerinden Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza, Selahattin, kardeşleri Abdurrahim, Tahar ve Mehdi 1960'lara 1970'lere kadar hayatta olmalarına rağmen bu konuda herhangi bir yazılı belge bırakmamışlar. Hepsi daha sonraki yıllarda uzun yıllar sürgünde kalmışlar ve daha sonra Kürdistan'a dönüp normal yaşamlarını sürdürmüşler ve halk ile iç içe olmuşlar, ama hiç biri anılarını bile yazmamış.

Yerel tarih yazımı derken alanda yapılan çalışmaları kast ediyorum. Nerede ise Kürdistan'ın her ailesinde 1920- 1940 arası yaşanan Kürt katliamlarına dair hikâyeler vardır, son yıllara kadar bu yaşananların canlı tanıkları yaşıyorlardı, ama bunları yazılı belge haline getirmede çok eksikliklerimiz var. Bu konuya gereken önem verilmedi. Oysa daha önceki yıllarda alanda canlı tanıklar ile röportajlar yapılmalı ve bu röportajlar kayıt altına alınmalıydı. 30 yıla yakın bu konuda çalışmama rağmen hala her röportajda yeni şeyler öğreniyorum.

Biz Kürtler gibi devletsiz uluslarda yerel tarih yazımı çok önemlidir. Çünkü sömürgeciler hiç bir zaman tarihi gerçekleri objektif olarak aktarmazlar. Sömürgeci devletlerin arşivleri de objektif olamaz.

Yani asıl yük Kürt araştırmacılarının sırtındadır.

Kürt siyasi hareketleri geçmişte Şeyh Said Hareketi'ni çokça tartıştı. Buna rağmen bir kez daha size sormak istiyoruz. Siz Şeyh Said Hareketi'ni nasıl değerlendiriyorsunuz? Sizce Şeyh Said Hareketinin niteliği ve amacı neydi? Şeyh Said Hareketi'nin ulusal bir hareket olmadığını iddia edenler vardı, bu konuda ne dersiniz?

1925 Kürt Ulusal Direniş Hareketi'nin örgütleyicisi Azadi örgütüdür. Azadi, örgütü yapısı itibarıyla bir ulusal platform niteliğindedir. Zira bu örgüt meşrutiyyetin ilanından sonra özellikle İstanbul'da başlayan Kürt demokratik kurum ve örgütlerinin üyeleri ve Kürdistan'daki yerel dinamiklerinin ortak bir platformudur. Azadi önemli oranda Kürdistan toplumunun üç kesiminden oluşuyordu. Birinci kesim **Halit Cibril, İhsan Nurî, Ali Rıza** v.b. subaylardan, ikinci kesim **Yusuf Ziya, Dr. Fuat, Avukat Tevfik Bey, Şair Melle Abdurrahman, Şair Kemal Fevzi, Kadri Cemil Paşa, Tayyip Ali, Fehmiyê Licêyi** v.b gibi Kürt aydınlarından, üçüncü kesim **Haci Musa, Mella Abdurrahman, Şeyh Said, Çan Şeyhleri, Melekan Şeyhleri, Yado, Sehîdînê Telha** v.b yerel dinamiklerden oluşuyordu. Ayrıca harekette öğretmen, tüccar, gazeteci ve toplumun diğer kesimleri de katılmışlardır. Hareketin ana gövdesini oluşturanlar ve yükünü çekenler, esas itibarı ile geniş köylü kitleleridir. Şeyh Said, Halit Cibril ve Yusuf Ziya tutuklandıktan sonra AZADÎ'nin başına getirilmiştir. Bunun o günün koşullarında kendine özgü haklı sebepleri vardır. Her şeyden önce, Şeyh Said sadece bir Şeyh değil, aynı zamanda kültürlü, o günkü dünya koşullarından haberdar, itibarlı bir Kürt entelijansiyasıdır. Şeyh Said ayrıca, Kürdistan'ın diğer parçaları ile sıkı ilişki-

Kısacası 1925 Kürt Halk Hareketi; örgütlü bir Ulusal Kurtuluş Hareketidir. Halkı harekete geçirmek için dini motifler kullanılmıştır, bu da gayet normaldir. Zira birçok Arap Ülkesinde ve Malezya'da da ulusal kurtuluş hareketlerinde dini motifler kullanılmıştır.

ler içindedir. Çünkü sürekli Halep ve Bağdat ile ticari ilişkileri olan bir tüccardır. Piran'daki provokasyondan sonra zamansız başlayan harekette, fiili olarak Şeyhlerin öne çıktıkları görülüyor. Bu da Kürdistan'ın o günkü sosyo-ekonomik şartlarından kaynaklanıyor.

Azadi örgütünün yapısı, 1925 Şeyh Said hareketinin bir ulusal hareket olduğunun açık kanıtıdır. Ayrıca artık Azadî örgütünün programı ve amaçları konusunda da bilgi sahibiyiz. SSCB arşivlerinin açılmasından sonra, önce 1990'lı yıllarda İsveç'te yayınlanan Armanç gazetesinde yayınlanan bazı belgelerde ve daha sonra da www.newroz.com sitesinde yayınlanan Dr. A. Hawrami'nin "Sovyetler Birliği ve Piranlı Şêx Said Devrimi" adlı çalışmasında Azadî'nin programı ve Azadi yöneticilerinin Sovyet yöneticilerine SSCB Erzurum konsolosluğu aracılığı ile gönderdikleri yazışmalar gün ışığına çıktı. Burada Azadî'nin bağımsız bir Kürt devleti kurmayı amaçladığı açıkça belirtiliyor. Yani Azadi örgütünün ve **1925 Şeyh Said Hareketinin amacı Bağımsız Kürdistan'dır.** Çünkü Şeyh Said'i Azadi'den ayıramayız. Şeyh Said en son 21 Ocak'ta Lice'ye geldiğinde kardeşi Şeyh Mehdi ve Kürt aydını Fehmiyê Bilal'i Dr. Fuat ile görüşmek görevi ile Diyarbakır'a gönderiyor. Şeyh Mehdi ve Fehmiyê Bilal Diyarbakır'da Dr. Fuat ile görüşüyorlar. Dr. Fuat da onlar ile birlikte Ekrem ve Kadri Cemil paşazadeler ile görüşüyor. Çünkü Şeyh Said harekete geçme konusunda Azadi örgütünün yöneticilerinin görüşle-

rini öğrenmek istiyor. Bu Şeyh Said'in sonuna kadar Azadî'ye bağlı olduğunu gösteriyor.

Kısacası 1925 Kürt Halk Hareketi; örgütlü bir Ulusal Kurtuluş Hareketidir. Halkı harekete geçirmek için dini motifler kullanılmıştır, bu da gayet normaldir. Zira birçok

Arap Ülkesinde ve Malezya'da da ulusal kurtuluş hareketlerinde dini motifler kullanılmıştır.

Doğrudur Şeyh Said Hareketi'nin ulusal bir hareket olmadığını iddia edenler vardı ve hala da vardır. Bu T.C devletinin bir propagandasıdır. Bu propaganda sağ, sol, liberal, İslamcı bütün kesimleri etkilemiştir. O dönemde yayınlanan bir bakanlar kurulu kararında 1925 Kürt Direniş Hareketinin bir ulusal hareket olduğu kabul edilmiş ama bütün devlet kurumlarına bu hareketin dış dünyada gerici bir hareket olarak tanıtılması yönünde talimat verilmiştir.

1925 Kürt Halk Hareketi, genellikle iki tür suçlamayla karşı karşıya kalmıştır. Birincisi; hareketin bir İngiliz oyunu olduğu, ikincisi ise gerici bir hareket olduğu suçlamasıdır. Bu iki suçlamanın da kaynağında sömürgeci Türk devleti vardır. T.C devleti böyle propaganda yapmakla; hareketi iç ve dış dostlarından soyutlamak istemiştir. Uydurulan bu senaryolar sonucu, Türk Sosyalistleri, Kemalistlerin yanında yer almışlardır. Ayrıca TKP'nin Komintern'e verdiği raporlar sonucu, Komintern'de Kemalistlerin yanında yer almıştır. O dönemde, dünyanın tek Sosyalist ülkesi olan SSCB'de, Kürt halkını yalnız bırakmıştır. Burada SSCB ve özellikle Lenin'in tavrı, dikkatle incelenmeye değerdir. Örneğin, 1917'deki "Barış Deklarasyonunda" şöyle yazıyordu: "Şayet bir ulus zora dayalı olarak, mevcut bir devletin sınırları içinde tutuluyorsa ve şayet bu ulusa, açıkça dile getirdiği istemine karşı, istilacı

1925 Kürt Halk Hareketi, genellikle iki tür suçlamayla karşı karşıya kalmıştır. Birincisi; hareketin bir İngiliz oyunu olduğu, ikincisi ise gerici bir hareket olduğu suçlamasıdır. Bu iki suçlamanın da kaynağında sömürgeci Türk devleti vardır.

tarafın güçlerini tümünden geri çekmesinden sonra, ya da güçlü ulusun onayıyla devletsel varlığı konusunda, hiçbir baskıya maruz kalmadan karar verebilme hakkı verilmiyorsa, bu durumdaki bir birleşme ilhaktır. Bir başka deyişle, zor kullanma anlamına gelmektedir”.

Ne yazık ki aynı Lenin 1921 'de, Türkiye ile yapılan dostluk antlaşmasında, Osmanlılar tarafından ilhak edilmiş olan Kürdistan ve Ermenistan'ı kapsayan bölgeyi, Türk toprakları olarak tanımıştır. Taraflar; herhangi bir gurubun, her iki devletin toprakları üzerinde, her türlü hak istemini reddedeceklerini dile getirmişlerdir. Bu politika değişikliği ile Sovyetler Birliği artık ulusal hareketlere, kendi devlet çıkarları açısından yaklaşmıştır.

TKP, Komintern ve SSCB Ağrı direnişini ve 1938 Dersim direnişini de, aynı şekilde, gerici emperyalistlerin Sovyetleri çevirme hareketi olarak nitelemişlerdir.

Hareketin İngilizlerin bir kışkırtması olduğu, sadece Türk yöneticilerinin bir uydurmasından ibarettir. Bunun için, kendisine İngiliz diplomatı süsü vererek Şeyh Abdulkadir ile görüşen ve önerileri ret edilen bir istihbarat ajanının kullanıldığı açık bir gerçektir. Türk yazar ve araştırmacılarından Yalçın Küçük ve Mete Tuncay yaptıkları araştırmalar ile bu tezleri çürütüyorlar. Zaten, o zamanın başbakanı İsmet İnönü bir konuşmasında, “ Ne yazık ki Şeyh Said hareketinde İngiliz parmağına rastlanmamıştır” diyor.

Hareketin gerici bir hareket, halifelîği geri getirmeyi amaçladığı da, yine Türk devle-

tinin bir propagandasıdır. Zira devlet böyle davranmak ile uluslararası kamuoyu nezdinde hareketin prestijini sarsmak istemiştir. Aynı devlet bütün gizli yazışmalarında ve Diyarbakır İstiklâl Mahkemesi'nde bizzat Başsavcı'nın ağzı ile bu hareketin bir ulusal hareket olduğunu teslim etmiştir.

Kemalist devletin, Kürt ulusal hareketini henüz dal budak salmadan, filizlenme aşmasında yok etmek için Şeyh Said Hareketi'ni bir fırsat olarak kullandığı biliniyor. Kemalist rejim hareketi bahane ederek Kürt halkına karşı katliamlara girişti, 48 Kürt liderini hiçbir hukuki ve meşru dayanağı olmayan İstiklal Mahkemelerinde yargılayarak idam etti. Siz devletin başvurduğu söz konusu gayri insani uygulamaları nasıl değerlendiriyorsunuz?

Devletin bu vahşete varan uygulamalarını anlamak için çok gerilere gitmek gerekiyor. Bir röportaj çerçevesinde bunu değerlendirmek zor olsa da kısa bir özet yapmak istiyorum. Bilindiği gibi 18. yüzyılın başında Osmanlı devleti o günün dünya koşulları karşısında merkezileşmeye ve dolayısı ile Kürdistan'a tam hâkim olma ihtiyacı duydu. Bunun sonucu olarak yavaş yavaş otonom Kürdistan Mirliklerini ortadan kaldırmaya başladı. Doğal olarak Kürtler bu politikaya karşı direndiler. Ayrıca dünyada esen özgürlük rüzgârı ve yavaş yavaş ulusal devletlerin ortaya çıkması sonucu Kürtlerde de kendi devletlerini kurma yönünde hareketlenme oldu. Kürtlerin bu mücadelesi günümüze kadar sürüyor. Bu mücadeleyi sadece T.C devleti değil bütün sömürgeci devletler vahşi yöntemler ile bastırmaya çalıştılar, çalışıyorlar. Maalesef Kürtler Birinci Dünya Savaşı şartlarını iyi değerlendirip

kendi devletlerini kuramadılar. Ortadoğu'nun Kürtsüz dizaynından sonra artık bir Kürt devletinin olmaması bütün sömürgeci devletlerin ve onların dostlarının kırmızıçizgisi oldu. Maalesef bu politika bu ülkelerdeki bütün muhalif hareketleri de etkiledi. Hala da bu ülkelerdeki muhalif hareketler Kürtlerin kendi devletlerine sahip olmaları konusunda tutarlı bir politikaya sahip değiller. Hiç ikirciksiz Filistin'in Bosna'nın Çeçenistan'ın devlet olma hakkını savunurlar, ama sıra Kürdistan'a gelince amalar başlar. Bu ülkelerdeki sosyalistler dâhil bütün muhalif hareketler Kürdistan perspektifine sahip Kürt hareketlerinden hep uzak durmuşlar. Ben şah-

**Ben şahsen Ortadoğu'daki bütün sağcılar-
rın da, solcuların da önce Mustafa Barzanî'ye,
bugün de Mesud Barzanî'ye bu kadar düş-
man olmalarını bu Kürdistan fobisine bağlı-
yorum.**

sen Ortadoğu'daki bütün sağcılarının da, solcularının da önce Mustafa Barzanî'ye, bugün de Mesud Barzanî'ye bu kadar düşman olmalarını bu Kürdistan fobisine bağlıyorum.

Yukarda belirttiğim gibi T.C devletinin Kürtlere karşı başvurduğu gayri insani uygulamaları Osmanlıdan miras alınan sürekli bir devlet politikasının devamıdır. Bu politika İttihat ve Terakki Partisinin iktidarı ile daha sistemli, daha organizeli bir hal almıştır.

İttihat ve Terakkinin iktidarı ile bir Türk ulusal devleti "Nation Staat" kurma projesi hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Bu amaç ile 13 Mayıs 1913'te "İskan-ı Muhacirin Nizamnamesi" ile "İskan-ı Aşair müdürüyeti ve İskan-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi" Dahiliye Nezareti tarafından kabul edilerek, faaliyete ge-

çirilmiştir. Bu kurumlar bütün ülkenin demografik haritasını çıkardılar. Bu programa göre gayri müslimlerin imhası, Türk olmayan Müslüman halkların asimile edilmesi öngörüldü. Kürtler gibi asimileye karşı direnenler de her türlü yöntem kullanılarak ya imha edildiler yada yerlerinden yurtlarından sürüldüler. İşte devletin başvurduğu bu gayri insani uygulamaların nedeni Türk ulus devletini inşa etmenin önündeki bütün engelleri temizlemektir. Devlet bu politikasında o kadar karardır ki Kürtlere uygulanan vahşette hiç bir sınır tanımamıştır. Bu çerçevede Diyarbakır İstiklal Mahkemesi yargılamaları tamamen düzmecedirler. Çünkü kararlar daha önce devlet ricalı tarafından alındılar.

Bu konuda TSİP Genel Sekreterliği yapmış Diyarbakırlı Yalçın Yusufoglu'ndan bir anekdot aktarmak istiyorum. Yalçın bey bir özel sohbetimizde babasının kendisine anlattığı Diyarbakır yargılamalarını ondan naklen

şöyle aktarmıştı. "Ben o zaman bir devlet dairesinde memur idim ve bu yargılamaları izlemeye gittim. O zaman yeni bir köstekli saat almıştım, saat yeni olduğundan ikide bir saatime bakıyordum. Her tutuklunun kimlik tespiti, iddianamesinin okunması ve idam kararının yüzüne okunması en çok 2-3 dakika sürüyordu".

Bu yargılamaların ne kadar adil olduğunu okuyucunun anlayışına bırakıyorum.

Şeyh Said Hareketi'nin bastırılmasının o dönemin siyasal rejimin şekillenmesinde nasıl bir etkisi oldu? Bildiğiniz gibi hareketin bastırılmasından sonra Kemalist rejim kendisine muhalif bütün odakları susturdu ve tek adam diktatörlüğüne giden yolu açtı.

Sizin de belirttiğiniz gibi Kemalist rejim Şeyh Said Hareketi'ni bahane ederek iyice

otoriterleşti. Önce Fethi Okyar Hükümeti istifa ettirilip yerine İsmet İnönü'ye hükümet kurduruldu. Takriri Sükûn Kanunu ile Tevhid-i Efkar, son Telgraf, İstiklal, Sebilürreşat, Aydınlık, Orak Çekiç, İkaz ve Doğrusöz gibi bazı gazete ve mecmuaları yasakladı. Başta Terakki Perver Partisi olmak üzere bütün muhalif parti ve örgütler kapatıldılar. Komünistler

ve öteki muhalif aydın ve gazeteciler tutuklandılar. Rejim bu hareketi kullanarak toplumda bir ülke bölünecek fobisi yarattı ve bu atmosferden yararlanarak tek parti ve tek adam diktatörlüğünü sağlamlaştırma yoluna gitti. Doğrusu bunu da önemli oranda başardı. Bilindiği gibi daha sonra tutuklattığı gazetecilerin çoğunu af etti ve kendi saflarına çekti. Çünkü bugün olduğu gibi o gün de Kürdistan sorunu söz konusu olduğunda iç muhalefet kendi aralarındaki çelişkileri hemen bir kenara bırakıyordu.

Hatırlanacağı gibi, Şeyh Said Hareketi kanlı bir şekilde bastırıldıktan sonra da, Kürtler fırsat buldukları her yerde; Ağrı'da, Dersim'de sömürgeci rejime karşı başkaldırıları sürdürdü. Sizce Şeyh Said Hareketi'nin kendisinden sonraki hareketler üzerinde bir etkisi oldu mu, olduysa nasıl etkide bulundu?

Kuzey Kürdistan'daki 1920–1940 yılları arasında, ortaya çıkan ulusalcı hareketleri, tam olarak birbirlerinden ayırıp tek tek ele almak, olayın bütünü kavramaya yetmez. Çünkü bu olaylar silsilesi, bir zincirin halkaları gibidirler. Bu zincirlerden birini koparmak, bu tarihsel sürekliliği bozmak anlamına gelir. Bu hareketlerin en önemlisi Şeyh Said Hareketi'dir. 1925 hareketi hem T.C Devleti açısından hem de genel olarak Kürt Hareketi açısından çok

ciddi bir kırılmadır. T.C Devleti 1920'deki Koçgiri Kürt Hareketi'nin yine vahşi bir

Bu gruplar bölgede 1927'ye kadar kesintisiz bir gerilla savaşı sürdürüyorlar. Daha sonra bu gerilla önderleri ve daha önce Kürdistan'ı terk etmiş Kürt aydınları 1927'de Lübnan da Xoybûn örgütünü kurdular. Daha sonra Ağrı'da ve başka bölgelerdeki mücadeleyi Xoybûn örgütü sürdürdü. Xoybûn örgütü Şeyh Said hareketinin devamıdır.

şekilde ezilmesinden sonra 1925'e kadar süren sesizliği Kürtlerin kendi ulusal taleplerinden vazgeçmesi, Kürtlerin yeni rejimi benimsemesi olarak okuyordu. Kürt aydınları da 1918'den sonraki bütün girişimlerinden başarısız olarak çıktıkları, Kürdistan'da halkı motive edemedikleri için umutsuzluğa kapılmışlardı ve bundan dolayı da bazıları ülkeyi terketmişlerdi. Şeyh Said Hareketi her iki taraf üzerinde de şok etkisi yaptı. Bu hareket kanlı bir şekilde bastırıldıktan sonra, Kürtlerin mücadelesi bıçak ile kesilir gibi kesilmedi. Çok güçlü olmasa da Kürtlerin mücadelesi gerilla hareketi şeklinde sürdü.

İşte bu direnişin en önemli önderleri Yado, Sehdin Telha, Botiyanlı Emê Faroyi (Emerê Farisi), Eminê Miki, Heci Koloz, Musê Silemani, Selim Begê Cıbriyan, Şeyh Abdurrahim, Şeyh Mustafa ve Şeyh Tahar vb. guruplardır. Bu gruplar bölgede 1927'ye kadar kesintisiz bir gerilla savaşı sürdürüyorlar. Daha sonra bu gerilla önderleri ve daha önce Kürdistan'ı terk etmiş Kürt aydınları 1927'de Lübnan da Xoybûn örgütünü kurdular. Daha sonra Ağrı'da ve başka bölgelerdeki mücadeleyi Xoybûn örgütü sürdürdü. Xoybûn örgütü Şeyh Said hareketinin devamıdır. Her ne kadar Şeyh Said ailesi Xoybûn da yer almasa da bu harekette aktif olarak yer almış Yado, Sehdinê Telha, Cemil Paşazadeler vb. Xoybûn'da aktif olarak yer alıyordular. Dersim Hareketi'nde Xoybûn'un

direk bir rolü yok, ama bir taraftan Veteriner Dr. Nurî Dersimî vasıtası ile Xoybûn Dersim için diploması yapıyor, diğer taraftan Şeyh Abdurrahim Dersim'in imdadına yetişmek için yollara düşüyor, ama bilindiği gibi arkadaşları ile Silvan'da yakılıyor. Yani Şeyh Said Hareketi'nin kendisinden sonraki hareketler üzerinde direk bir etkisi var.

Kürt hareketinin dünden bu noktaya gelmesinde, Kürt halkının ulusal uyanışında Şeyh Said Hareketi'nin payı ve etkisi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Tarih mekanik değildir, aksine sürekli devinim içerisindedir. Ulusların yaşamı da durgun değildir, sürekli bir hareket, bir toplumsal devinim mevcuttur. Kürt toplumu da diyalektiğin bu şaşmaz kuralı gereği bazen dış şartların zorlaması, bazen de kendi iç dinamiklerinin etkisi ile sürekli değişim yaşamıştır. Kürtler, Kürdistan'ın jeopolitik durumundan dolayı sürekli yabancı işgalciler ile uğraşmak zorunda kalmışlardır. Demirci Kawa'nın zalim hükümdar Dehak'a karşı halkı örgütleyip direnişe geçmesinden bu yana -bildiğimiz kadarıyla- Kürt halkı sürekli işgalcilere karşı, zulüm ve baskıya karşı direnmiştir. 1925 Kürt Ulusal Hareketi, Kürt halkının 20. yüzyılın başlarındaki en kapsamlı anti işgalci hareketlerinden biridir. Dolayısı ile özellikle Kuzey Kürdistan'daki ulusal uyanış da Şeyh Said Hareketi belirleyici bir role sahiptir. Bu hareketin hepimiz üzerinde çok derin manevi etkisi vardır. Daha önce de belirttiğim gibi Şeyh Said Hareketinden etkilenmeyen aile hemen hemen yok gibidir, bu dönemde yaşananlar yıllarca cemaatlerimizin en önemli konusu oldu. Bu anlatımlar Kürt toplumunda kolektif hafızanın oluşması ve diri tutulmasında ve dolayısı ile ulusal ruhun gelişmesinde belirleyici oldu. Bir yönü ile de bizleri asimile olmaktan, entegre ol-

maktan kurtardı. Diğer taraftan aslında Şeyh Said Hareketi örgütsel olarak, yani işlevsel olarak da bugünkü hareketler üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Çünkü Xoybûn örgütünü kuranlar Şeyh Said Hareketi'ne katılanlardır, Xoybûn dağıldıktan sonra aynı kadrolar Suriye'de PDK- S kuruyorlar ve daha sonra Kuzey Kürdistan'daki ilk Kürt örgütü olan TKDP 1965 yılında bu aydınların ve Şeyh Said'in katibi Fehmîyê Liceyî'nin teşviki ile kuruluyor. Yani böyle bir etki, böyle bir tarihi süreklilik de söz konusudur.

Şeyh Said Hareketi'nin mücadele mirasını ve değerlerini yaşatmak için günümüzde Kürt hareketlerine ve yeni nesillere nasıl bir görev düşüyor, bu konuda neler yapılabilir?

Ulusal kurtuluş hareketleri kendi uluslarının anti sömürgeci, anti işgalci miraslarına sahip çıkar, bu miras üzerinden yükselir iseler sağlıklı bir yol izlemiş olurlar. Dünyadaki bir çok ulusal kurtuluş hareketi bu miras yaşatmak için kendilerini tarihteki anti işgalci hareketler ile isimlendirmişlerdir. Örneğin Nikaraguadaki hareketin adı, "Sandinist Ulusal kurtuluş Hareketi", Kübadakinin adı, "Jose Martin", Meksikadakilerin ismi, "Zapatist Hareketi" dir. Elbet bu hareketler tarihteki hareketler ile aynı ideolojiyi paylaşmıyorlar, ama o hareketlerin anti-sömürgeci, anti-işgalci miraslarına sahip çıkıyorlar. Biz de Şeyh Said ya da diğer Kürt hareketleri ile aynı ideolojiyi paylaşmak zorunda değiliz, ama onların anti – işgalci miraslarını yaşatmalıyız.

Pratik olarak da basın yayın aracılığı ile seminer ve konferanslar ile bu hareketi yeni nesillere tanıtmalıyız. Bugün sayısını bilemediğim kadar Kürt TV kanalı var. Bu TV'ler sürekli bu konu ile ilgili programlar yapmalıdırlar, dökümanter filmler çekilmeli, röportajlar yayınlanmalı, tartışma

ve bilgilendirme programları yapılmalı, yerel kaynaklardan derlenen bilgiler yayınlanmalı. En önemlisi Şeyh Said hareketi ve diğer hareketleri anlatan sinema filmleri, diziler yapılmalı. Bu hareketlerde yer almış tarihi şahsiyetleri anlatan filmler çekilmelidir.

Bildiğiniz gibi Şeyh Said'in mezarı bilinmiyor. Benzer şekilde devlet Dersim İsyanı'nın lideri Seyit Rıza ile Said-î (Nursî) Kurdi'nin de mezarlarını sakladı ya da ortadan kaldırdı. Siz devletin bu gayri insani politikasını nasıl değerlendiriyorsunuz? Bir rejim mezarlardan neden korkar ve onları saklama, ortadan kaldırma gereği duyar?

Mezarlar ulusların tarihi hafızalarını oluşturmada büyük bir yere sahiptirler. Mezarlarda, mezar taşlarında halkların tarihi saklıdır. Kaldı ki Kürt liderlerinin mezarları belli olsaydı, bu mezarlar birer mabed haline gelirdi ve sürekli ziyaret edilirdi. Bu Kürtlerin tarihi hafızasını sürekli canlı tutardı. Devletin korktuğu budur. Çünkü devlet Kürterin balık hafızalı olmasını istiyor ve olanların unutulmasını istiyor. Böylece Kürtlerin daha rahat asimile edebileceğine inanılıyor. Bugünlerde ortaya çıkan bir MAH belgesi Seyid Rıza ve arkadaşlarının yakıldığını ortaya çıkarıyor. T.C devleti Kürtleri her şeyleri ile tarihe gömmeyi planlamıştır. Kürt liderlerinin mezarlarının olmamasının nedeni budur.

Size sormak istediğimiz son bir soru şu, son yıllarda bazı kesimler Şeyh Said Hareketi'ni özünden saptırmak amacıyla onun için bir Zaza harekti diyorlar, bu konuda ne diyebilirsiniz?

Şeyh Said Hareketinin başladığı ve yayıldığı bölgeler daha çok Zazakî konuşan Kürtlerin yaşadıkları bölgelerdir. Hareket önce bu bölgelerde yayılıyor, dolayısı ile

hareket de Zazaların(Kird û Kirmanc, Dımîli Kürtleri) daha çok yer almaları doğal ve spontandır. Yani önceden organize edilmiş bir durum değildir. Hareket başladıktan sonra Çewlîg`den hareket ile Şeyh Şerif ve Yado önderliğinde Elazığ üzerine yürünüyor. Bu güzergahda da daha çok Zazalar yaşıyorlar. Ancak harekete katılım sadece Zazalardan oluşmuyor. Cibran, Hesenan, Zirikî gibi kurmanc aşiretler önderleri ile birlikte, Licê`den, Bismil ve Farqîn`den(Silvan) kurmanc aşiretler önderleri ile birlikte ve bu bölgelerin şeyhleri harekette çok önemli roller oynuyorlar.

Bunlardan, Sadîyê Telha, Seyîdxanê Ker, Kamîl ve Baba Begler, Selîm Beg, Cemilê Seyda, Seyh Fahri gibi kurmanci konuşanlar uzun süre Yado ve diğerleri ile birlikte partizan savaşı sürdürüyorlar.

Ayrıca Şeyh Said ailesinin kendisi kurmançdır. Hareket Kürdistan`ın bütün bölgelerine yayılamadan bastırıldığı için Kürdistan`ın diğer bölgelerindeki kurmançça konuşan Kürtler harekete aktif olarak katılamıyorlar.

Yukarda verdiğim objektif bilgiler hareketin sadece zazaca konuşan Kürtlerin değil, bir ortak Kürt hareketi olduğunu gösteriyor.

Değerli açıklamalarınız için teşekkür ederiz.

Ben de bu konuyla ilgili görüşlerimi kamuoyu ile paylaşmama fırsat verdiğiniz için teşekkür ederim.

1915 SOYKIRIMI VE KÜRTLER

Munzur Çem

Neden böyle bir yazı ?

Kuzey Kürdistan Kürtlerinin çok kritik bir dönemden geçmekte oldukları bir gerçektir. Dönemi “kritik“ diye nitelen-dirmem, şu sıralar gündemde bulunan kimi ideolojik, politik ve tarihi değerlendirmelere dayanıyor. Ne var ki bu yazı ile güdülen amaç, bu çerçevede Kürtleri doğrudan ilgilendiren ve önümüzdeki dönemde giderek daha çok meşgul edecek olan temel konuları bir bütün olarak bir arada değerlendirmek değil. Yazı, bir tek amaçla; 100. yılı nedeniyle Kürtlerin Ermeni soykırımında oynadıkları rol üzerine sürdürülmekte olan tartışmalara bir katkı sunmak amacıyla kaleme alındı.

1915 Soykırımı ile ilgili görüşlerimi dile getirirken de ilk elde şu iki noktanın altını çizmekle işe başlamak istiyorum:

1. Ermeni Soykırımını, saadece 1915 yılında yaşananlarla sınırlı tutmanın eksik bir değerlendirme olacağını düşünüyorum. Soykırım, aslında 1880'lerden itibaren adım adım hayata geçirilen bir süreç kapsıyor. 1915, olayın doruk noktasıdır.

2. Kürt-Ermeni ilişkileri ve Kürtlerin bu soykırımdaki rolleri, kuşkusuz bu büyük trajedinin en hassas noktalarından birini teşkil etmektedir.

Açıktır bu konu ile ilgili genel olarak Ermenilerle Kürtlerin geniş kesimleri arasında görüş farkı var. Ayrıca her iki tarafta da olayla ilgilenen aydın ve politikacılar, kendi içlerinde de aynı şeyleri söylemiyorlar. Ermeniler gibi Kürtler arasında da görüş farkı var.

Bir Roportaj ve Bir Tutum

İstanbul'da yayınlanmakta olan Tîroj dergisinin 73. sayısında (Mart-Nisan 2015) „Yüz Yıl Önce, Yüz Yıl Sonra Soykırım“ başlıklı bir roprtaj yayınlandı. Roportajda, moderatör Hakkı Özdal'ın sorularına Patrak Estukyan, Fırat Aydınkaya ve Nevzat Onaran yanıt veriyorlar.

Röportaj'ın en dikkat çekici yanı, Osmanlı yönetiminin politikası, onun böyle bir soykırıma basvurmasının nedenleri ile izlediği yol ve yöntemlere hayli yüzeysel değinilmiş olmasıdır. Buna karşılık neredeyse Kürtleri asıl suçlu ilan etmek gibi bir çabanın varlığı ise gözden kaçacak gibi değil. Özellikle de Fırat Aydınkaya'nın, bana kalırsa biraz da ırkçılık kokan değerlendirmelerine ne konuşmacılardan ne de moderatörden herhangi bir itiraz geliyor. Ortamı kendisi için elverişli gören Aydınkaya'nın bu tutumu, yani yana yakıla bir bütün olarak Kürtleri suçlu sandalesine oturtmaya çabalaması, kuşkusuz röportajın en dikkat çekici yanıdır. Bu konuşmacı için, bu işte Hamidiye Alayları ile Kürt egemenlerinin rolü çok önemli değil. Asıl olan „sıradan Kürtler“ dediği halkın oynadığı roldür. Ona göre, „sıradan Kürtlerin“ soykırıma katılmalarının nedeni ise Kürt toplumuna hakim olan „talan kültürü“ ile

yine Kürtlerdeki „potansiyel şiddet“tir: „... Soykırıma Kürt iştirakini konuştuğumuzda tarihi 1880'lere kadar geri çekmemiz gerekecektir. 1880'den başlayan bir soykırım dinamiği işliyor zira. 1880-1915 arası, bir tırmanma şeridi halinde merkezle neredeyse kontrast halinde katliamlara bir Kürt iştiraki söz konusu. Açıkçası ben bu Kürt iştirakini Hamidiye Alayları üzerinden okuma yanlısı değilim. Hamidiye Alaylarına sığınmak hem olaylardaki Kürt iştirakini steril bir şekilde inkar etmek olduğu için ahlaki değil, hem doğru değil hem de işin kolaycılığına sığınmak anlamına geldiği ortada. Bu şekilde bir kısım, taşeron aşiretler üzerine olayı atıp örtbas etmiş oluyorsunuz. Ben bu tarih okumasını hiç doğru bulmuyorum. Beni aslında bu soykırımda daha çok ilgilendiren kısım Hamidiye Alayalarının soykırımdaki tavrı değil, sıradan Kürtlerin tavrı. ...Ben sıradan Kürtleri Ermeni katline götüren temel etmenlerden en önemlisinin „talan kültürü“ olduğunu düşünüyorum...“ (Tîroj s.30)

Aydınkaya devamla, „sıradan Kürtleri soykırıma götüren“ iki etkene daha değiniyor ki bunlardan biri „dinsel“ ötekisi ise „etnik“ kin ya da hınçtır.

Kürtler Ve Şiddet

Aynı konuşmacı hızını alamıyor ve röportajın daha ileriki bölümlerinde sözü şiddete getirerek şunları söylüyor:

„... Zaten hani ben kendi şahsi çalışmalarımda, kürtlerin içindeki şiddet potansiyelini araştırırken Ermeni konusuna geldim. Çünkü Ermeniler söz konusu olduğu zaman o şiddeti eger çözümlemeszeniz, ne Anadolu'daki şiddeti çözümleyebilirsiniz --ki Özgecan öldürüldü, ne şekilde öldürüldü- ne de Kürdistan'daki o şiddeti çözersiniz. Bu coğrafyada şiddetin kökenleri üzerinde konuşmak için Ermeni soykırımından bas-

lamak lazım.“ (Tîroj s.37)

Açıktır ki her hangi bir ayırım yapmaksızın bir halkı bu tarz bir değerlendirme ile „şiddet potansiyeline sahip“ bir toplum şeklinde göstermek ırkçılığa varan bir tutumdur ki Aydınkaya'yı bu sözleri söylemeye götüren etkenler arasında bu tür duygular olduğunu söylemek her halde yanlış olmaz. Böylesi bir değerlendirme kuşkusuz önyargıya dayalıdır ve Kürt halkının gerçek durumunu yansıtmaktan uzaktır. Kürtler arasında şiddete bahşurma eğilimi yok muydu? Bölgenin bütün halkları gibi elbette az ya da çok Kürtler arasında da bu tür eğilimler vardı, bu gün hala da var. Ama Kürtler aynı zamanda çok güçlü humanist duygulara sahip, barışçı istem ve özlemleri olan bir halktır. Aydınkaya'nın kafa yapısı ile insan bu gerçeği göremez ama Kürtlerin tarihi bu bunun sayısız örneği ile doludur.

Beri taraftan eğer konuşmacının deyişiyle „üzerinde yaşadığımız coğrafyada“ şiddetin kökenleri üzerinde konuşacaksak bu işe neden Ermeni katliamıyla başlamak gerekir ki? Bu katliamdan önce bölgede şiddet yok muydu? Bu bölge, uzak ve yakın geçmişte onca barbar imparatorluk gördü. Modern ve çağdaş diye boy gösteren bu günkü bölge devletlerinin hali ortada. Despotik rejimler, dinsel ve öteki türden bağnazlıklar, dünyanın neresinde bölgemizdeki kadar güçlüler? Eğer gerçekten amacınız şiddetin kaynaklarını araştırmaksa, yani buna meraklıysanız başvuracağınız ilk adresler bunlar değil mi? Böyle yapmayıp ta Kürtler gibi şiddetten çok çekmiş ve halen de çekmekte olan mazlum bir halkı „şiddet potansiyeline sahip“ gibi göstermek, bununla da yetinmeyip bu „şiddeti“ „Anadolu“ ve Kürdistan'daki şiddetin temeline oturtmaya kalkışmak, çok komik ve ucuz bir iddia olur doğrusu.

Açık söylemek gerekirse, insan Ermeniler arasında „vaşi Kürtler“le ilgili sağduyudan tamamen yoksun bu tür fantazileri okuyunca Ermeni halkı adına üzülmekten alamıyor kendini.

„Merkezle neredeyse kontrast(abç) halinde“ diyerek Osmanlı yönetiminin Ermeni soykırımındaki rolünü geri plana iten, yani asıl yükü Kürtlerin sırtına yüklemeye çalışan ve Kürt aydınlarını alabilmesine topa tutan yazar, Tîroj'un (Mayıs-Haziran) 2014 tarihli 68. sayısında yer alan „Yüzüncü Yılına Girerken Kürtlerin Soykırım Aporiası“ başlıklı makalesinde şöyle diyordu:

„Hülasa Arendt, Nazi Almanyasında kötülüğün, insanların görür görmez kötülük olduğunu anlamalarını sağlayan niteliğini kaybettiğini yazarken haklıydı elbet. Ama bu kötülüğün üzerinden yüz yıl geçtiği halde hala yapılanın kötülük olduğunu teslim etmemek müstakbel bir küçük adamlığa göz dikmektir olsa olsa.“

Peki bu tarz ipe-sapa gelmez şeylerle suçlanan Kürt aydınları, Ermeni soykırımının kötü bir şey olduğunun farkında değiller mi? Aydınkaya başka diyarlarda mı yaşıyor? Bu konu ile ilgili sürdürülen tartışmaları hiç mi duymamış?

Ne var ki Aydınkaya bununla da yetinmiyor ve hızını alamayarak Kürt aydınlarını „müstakbel bir küçük adamlığa göz diktiklerini“ söyleyecek kadar çizmeyi aşma hakkını kendinde bulabiliyor.

Ermeni Soykırımını Kim Yaptı?

Ermeni Soykırımı, bir İmparatorluğun toprakları üzerinde yaşayan bir halkın yok edilmesi olayıdır ve modern tarihte rastlanan bu tür olayların ilkidir. Bir ulusa,

üstelik uluslararası planda aktüel politikanın gündeniminden düşmeyen bir ulusa karşı böyle bir eylemi gerçekleştirebilmek, ancak büyük bir gücün ya da güçlerin bu işi istemesi, karar vermesi ve gerekli hazırlıkların tamamlayıp uygulamaya geçmesiyle mümkün olabilir. Bu da yetmez uluslararası koşulların bu işe elverişli olması gerekir.

Bu nedenle de 1915 soykırımı üzerinde dururken, gözlerimizi tali planda rol oynayan ya da piyon olarak kullanılan unsurlardan önce asıl aktöre; onun ideolojisine, politikasına, yapmak istediklerine bakmamız gerekir.

Bu bakımdan isterseniz bir kaç örnekle soykırımın gerçekleştiği günlerde işbaşında bulunan İttihat ve Terakki yönetiminin konuya ilişkin görüşlerini açıklamaya çalışalım:

Bilindiği üzere, Anatolia ve Kürdistan'da yaşamakta olan öteki mazlum halklar gibi Ermeniler de 1908 devrimini coşkuyla karşıladılar ve bu olay hem halktan halka hem de siyasal düzeyde Ermeni-Türk ilişkilerinde bir bahar havasının esmesine yol açtı. Kaldı ki iki kesim arasındaki bu tür „dostane" adımlar daha devrimden önce de atılmıştı. Örneğin 1907 yılında Paris'te gerçekleştirilen ve değişik kesimlerin katıldığı toplantıda Taşnak partisi yöneticileri de yer almış, hazırlanan anlaşma metnini imzalamışlardı.

Ne var ki bahar havasının uzun sürmesinin koşulları yoktu ve sonuçta da öyle oldu. Türk tarihçi Dogan Avcıoğlu konuya değinirken çok haklı olarak „Tasnaklar Ermenistan'ın özerkliğini hata bağımsızlığını istemekteydiler; Oysa ittihatçılar bunu önlemek için iktidara gelmişlerdi," diyor. (1)

Aslında İttihat ve Teraki iktidarının poli-

tikasına ve söylemlerine gözatan her hangi biri, Ermeni soykırımı başta olmak üzere 1900'lerin ilk çeyreğinde Türk olmayan halkların başına gelenlerin nedenlerini -ki Kürtler bakımından bu gün hala da aynı durum devam etmektedir- tahmin etmekte ya da görmekte zorlanmaz. İttihat ve Terakkiciler iktidara geldikten sonra, yeri geldiğinde bu konuya ilişkin niyetlerini açığa vurmaktan çekinmemişler. Örneğin İttihat ve Terakki'nin önde gelen kadrolarından Dr. Nazım'ın gizli bir toplantıda söyledikleri şöyle:

„Arapları ve Kürtleri yolumuzun üstünden kaldıracakımıza onları daha da uyandırıyoruz. Bu ise sorunu iki kat büyütecek ve amaca ulaşmamızı zorlaştıracaktır. Bana kalırsa, Türk olmayan unsurları, hangi ulustan ve hangin dinden olurlarsa olsunlar, ortadan kaldırmalıyız. Ülkemizi Türk olmayan unsurlardan temizlemeliyiz. Bana göre din hiçtir.“ (2)

Bu sözler, İttihat ve Terakki'nin asıl amacının „türkleştirme" olduğunu ve yok etme planının ise sadece Ermenileri değil Türk olmayan bütün halkları kapsadığını rahatça görmemizi sağlıyor ki 1923 yılından bu yana Kürt halkına karşı izlenen politika da bunun devamından başka bir şey değil.

Dönemin ABD Elçisi Morgenthau'nun yazdıkları, konu ile ilgili bu güne kadar açığa çıkmış belgelerin belki de en önemlisidir. Morgenthau, Secrets of the Bosphorus adlı eserinde Talat Paşa ile yaptığı görüşmeden şu şekilde bahsediyor:

„Rumlara karşı yapılan muameleye şiddetle karşı çıktım, dışarıda bunun çok kötü izlenim yaratacağını ve bunun Amerikan çıkarlarına zarar verdiğini söyledim. Talat, milli politikayı şöyle açıkladı:

'Türk İmparatorluğu içindeki bu ayrı unsurlar, daima Türkiye'ye karşı fesat düzenlediler. Bu yerli halkların düşmanlığı

üzerine, Türkiye eyalet üstüne eyalet yitirdi. Yunanistan, Sırbistan, Romanya, Bulgaristan, Bosna-Hersek, Mısır ve Trablusgarp gitti. Böylece Türk imparatorluğu hemen hemen yok olma noktasına gelecek kadar ufaldı. Eğer elinde kalanla Türkiye yaşıyacaksa, bu yabancı halklardan Türkiye kurtulmalıdır, dedi. „Türkiye Türklerindir, şimdi Talat'ın kafasındaki egemen düşünceydi. Onun içindir ki İzmir ve çevresindeki adaları türkleştirmeyi önerdi“. (3)

Talat, Ermenilere karşı izledikleri politikanın gerekçelerini ise şöyle sıralıyor: „Ermenilerle karşıtlığımız üç ayrı noktadadır. İlk olarak Ermeniler, Türklerin zararına olarak kendilerini zengineleştirmişlerdir. İkinci olarak bize hükmetmeye ve ayrı bir devlet kurmaya kararlılar. Üçüncü olarak, açıkça düşmanlarımızı cesaretlendirmişlerdir.“ (4)

Şöyle bir düşünelim; devletin en yetkili kişilerinin, katliamcı amaçlarını bu derece pervasızca ve açıkça dile getirdikleri dönemde gerçekleşmiş olan bir soykırımın gerçek sorumlularını bulmak için başka kapı çalmaya gerek var mı?

Türk hükümeti, Tehcir Kanunu'nu 14 Mayıs 1915 tarihinde çıkarttı. Oysa Ermeni halkına karşı saldırı ve yağma eylemleri nisan ayında başlamıştı. Olayın başlaması ve sürdürülmesi şekli her bakımdan, onun sistemli ve planlı bir eylem olduğunu ortaya koyuyor. Sivil ve askeri yöneticilerin işin içerisinde olduklarına ve olayları bizzat yönlendirdiklerine dair elde yeteri kadar bilgi mevcut. Açıkçası, bu Teşkilatı Mahsusa (dönemin istihbarat örgütü) eliyle hayata geçirilen bir devlet eylemiydi. Zaten işin içerisinde devlet olmasa bu derece yaygın ve sistematik bir yoketme eyleminin hayata geçirilmesi mümkün olmazdı.

Beri taraftan İttihat ve Terakki hükümeti, Tehcir Kanunu'nu sadece Ermeni halkına karşı uygulamadı. Ermenilerle aynı düzeyde olmasa da Süryani ve Rum halkı da paylarına düşeni aldılar.

Sadece belgeler değil, görgü tanıklarının anlattıkları bile yöneticilerin, askeri ve sivil güvenlik güçlerinin bu soykırımı organize ettiklerini, uyguladıklarını ortaya koyuyor.

Örneğin, Osmanlı ordusunda subay olarak görev yapmış olan Latin Amerikalı Rafael de Nögalis, döndükten sonra anılarını „Vier Jahre Unter der Halbmond“ ismiyle Berlin'de yayınlıyor. Kaymakam Hakkı ise bu eserin Doğu Cephesi ile ilgili kısmını Türkçeye çevirip bir bölüm ekleyerek „Hilal Altında Dört Yıl“ adı altında yeniden yayınladı. Latin Amerikalı'nın anlattıkları, konuya ilişkin her türlü terddüdü ortadan kaldıracak nitelikte şeylerdir.

Nögalis, Erzurum'dan Van'a, oradan da Bitlis ve Siirt'e gidişi sırasında devlet güçleri eliyle gerçekleştirilen bir dizi somut olayı anlatıyor, kimi yerlerde katliamı önlemek amacıyla bizzat kendisi tarafından yapılan sonuçsuz müdahaleleri aktarıyor. Örneğin, 20 Nisan günü Ahlat, 21 Nisan günü ise Adilcevaz'da katliamlara şahit olur. Arkasından, Akdamar'a geçen Nögalis, orada da üstüste yığılmış papaz cesetlerini görür, yanında ise bu işi yapan jandarmalar var. Venezuellalı subay, Van'da Vali Cevdet Bey'in emri ile çok sayıda Ermeninin kurşuna dizildiğini, Ermeni halkın buna karşı direnişe geçmesi üzerine ordunun şehri kuşattığını ve Ermeni mahallelerini topa tuttuğunu söyler. Onun, Siirt, Bitlis ve Sason yörelerinde gördükleri öteki yerlerden farklı değil. Nögalis gözlemlerinde olayda rol oynayan sivillerden bahsetmekten de geri kalmı-

yor:

„... Nihayet Siirt'e geldik. Burada polisler ve ahali hristiyan evlerini yağma etmekle meşgul idiler.“ (5)

Sanıyorum, bütün bu anlatılanlar, soykırımın bir devlet operasyonu olduğunu her hangi bir tereddüte yer bırakmayacak açıklıkta gözlerimizin önüne sermeye yetiyor. Ordu, jandarma, polis ve tabi ki devlete ait sivil giysili güçler tam gaz görev başındalar. „Sıradan Kürtler“ içerisinde bazı kesimler bu işte rol olsalar bile bu, asıl suçlunun kimliğini saptamak bakımından bir şeyi değiştirmez.

Bütün bu gelişmeler sırasında, Türk yöneticiler Ermenileri, düşmanla (Ruslarla) işbirliği yapmakla, ayaklanmaya girişmekle, Osmanlı toprağını parçalayarak bir Ermeni devleti kurma cahabası içerisinde olmakla suçladılar. Bu gün konu ile ilgilenen kimi çevreler, bu konuya değinirken, Ermenilerin bu tür bir „suçu“ işlemediklerine ilişkin adeta yemin billah ediyorlar ki böyle bir yaklaşıma Tiroj'daki röportajda da rastlıyoruz:

„... Mesela burada Ermenilerle ilgili şöyle bir tesbitte bulunuyor: „Ermeniler hiyanet ettiler.“ Yani 1915'te Ermeniler hiyanet etti! Ne yaptılar? Ruslarla işbirliği falan gibi hikayeler anlatılıyor. Bir işbirliği içinde nerede, ne yaptı? Hangi silahlı mücadele etti, hangi bölgeyi kurtardı? Hiç bir belge somut veri yok. Böyle düz bir söylemle götürülüyor.“

Her şeyden önce, bu tesbitin tarihi gerçeklere uygun düşmediğini belirtmek gerekiyor. Varlığı açıkça tehdit altında olan Ermeni halkının temsilcilerinin kendilerini yok etmeye yeminli bir yönetime karşı mücadele verirken, dost güçler bulmaya çalışmaları ve bunlarla işbirliği yapmaları çok doğaldır.

Hiç kuşkusuz, Türklerin ne kadar kendi devletlerini kurma hakkı vardıysa, Kürt, Ermeni, Arap ve öteki halklar da aynı derecede bu hakka sahiptiler. Baskı altındaki bir halk devlet kurmak istedi ya da başka türden haklar talep etti diye de hiç kimse- nin ona karşı zulme baş vurmaya hakkı yok. Bu bakımdan, Ermeniler politik olarak İttihat ve yöneticilerin ileri sürdükleri eylemlerde bulunsalar bile, bu, soykırıma her hangi bir şekilde meşruiyet kazandırmaz, suçlunun suçunu azaltmaz.

Bence, Ermeni politik güçlerin, o dönemki politika ve eylemlerinde karşı çıkılması gereken şey, Osmanlı devletine karşı mücadeleye etmeleri, Rusya ya da başka herhangi bir güçle işbirliği yapmaları değil. Bu işte karşı çıkılması gereken şey, 1. Dünya Savaşı yıllarında Ermeni silahlı gruplarının zaman zaman meşru çerçeveyi aşarak sivil halka karşı şiddete başvurmış olmalarıdır. Gerçekten de bahsi geçen dönemde, Kuzey Kürdistan'ın değişik yörelerinde bu türden bir hayli olay yaşandı.

Ermeni ve Kürt Toplulukları Arasında Göze Çarpan Bazı Farklar

Geniş bir coğrafi alanda içiçe yaşamalarına rağmen Ermenilerle Kürtler arasında toplumsal yönden büyük farklar vardı. Her şeyden önce bunlar iki ayrı halk ya da ulustular; dilleri, etnik kimlikleri bir değildi. Önemli ölçüde karşılıklı etkilenme olsa bile kültürel yönden de aynı değildiler.

Ne var ki bu tür farkların, iki halk arasında çatışma nedeni haline geldiğine ilişkin herhangi bir örnek yok elimizde.

Kürtlerle Ermenilerin yoğun olarak bir arada yaşadıkları yerlerde Kürtler Ermeniceyi, Ermeniler de Kürtçeyi öğreniyor, bu nedenle de aralarında herhangi bir di-

yaloğ sorunu yaşanmıyordu. Tabi son yüz yıllarda Kürtler hemen hemen her yerde nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturdular için özellikle de köylü kesiminde, Kürtçe hakim dil halini almıştı.

İki halk arasındaki en önemli farklardan biri olan din bakımından da aynı şeyleri söyleyebiliriz.

Aslında din ya da etnik görüntü ile belli dönemlerde ortaya çıkan çatışmaların temelinde de genellikle başka nedenler var. Bu türden olaylar biraz değiştiğinde, bunlara bir takım ekonomik ve politik çıkar hesaplarının kaynaklık ettiklerini görürüz. Çatışmalı ortamı isteyen çevreler, kitleleri harekete geçirebilmek için hemen daima gerçek amaçlarını gizleme yoluna başvurur, özünde neden olmayan nedenler yaratmaya çabalarlar.

Bu kuralın, iki halk arasında, 1915 soykırım döneminde göze çarpan kısmı „dini ve etnik kin“ ya da „nefret“ bakımından da geçerli olduğuna kuşku yok. Yani çatışmayı yaratan asıl etken bu tür duygular değil; tersine bu duygular belli çıkar ilişkilerinin ürünü ya da sonucudurlar. Ne var ki ilişkiler bir kez bu şekilde zehirlendi mi de bir zincirin halkaları gibi iç içe geçer ve karşılıklı olarak birbirlerini beslerler. Yoksa uzun bir tarih boyunca birlikte ya da yan yana yaşayan toplumların birden bire etnik ve dinsel farklılığı çatışma nedenine dönüştürmeleri için haklı her hangi bir neden yok.

Ermeni toplumu, kendi içinde homojen değildi ama yine de sosyolojik parçalanmışlık, Kürtlerde rastlanan ölçülere varmamıştı. Kürtlerde feodal bir toplum düzeni ve buna bağlı olarak ta Ağa, Bey ve şeyhlerden oluşan bir eğmen sınıf var iken Ermeniler, o günün koşullarında hayli gelişmiş bir ticaret burjuvazisine sahiptiler. Küçük ve orta derecede toprak sa-

hibi köylülük her iki tolumda da rastlanan gruplardı. Kürtlerde var olan çobanlık ve göçebelik Ermeniler arasında yoktu. Ziraat ve ticaret gibi zanaatkarlıkta da Ermeniler kesin bir önceliğe sahiptiler.

Dinsel bakımdan ise Ermeniler homojen bir yapıya sahiptiler. Kilise, bu toplumun farklı kesimlerini bir araya getirebilen bir kurumdu. Görünürde ruhani olsa da, idari ve politik rolü görmezlikten gelinecek gibi değildi onun. Hatta bazen son iki rolün, dinsel görevlerinin önüne geçtiği de oluyordu. Gerçi 20. yüz yılın başlarına gelindiğinde, kilisenin yetkileri eskiye oranla hayli daraltılmış, politik ve yönetsel işleri yürüten ulusal Meclis niteliğinde organlar ile politik partiler ortaya çıkmıştı ama o hala da bu konularda gözardı edilemeyecek bir etkinliğin sahibiydi. Ermenilerin daha modern ve örgütlü olma avantajlarına karşılık Kürtler, nüfus ve silahlı güç oluşturma potansiyli bakımından tartışma götürmez bir üstünlüğe sahiptiler.

Ermeni din adamları aynı zamanda Ermeni yurtseverliğinin güçlü temsilcileri arasında iken Kürtlerde farklı bir durum sözkonusuydu. Kürt din adamları arasında yurtseverlik duygularına sahip olanlar olsa da bunların önemli bir bölümü hemen daima din kardeşliğini öne sürerek kendi halkının özgürleşme taleplerinden uzak, hatta ona karşı bir tutumla padişaha ve Halifelğe bağlılık gösteriyorlardı. Aynı tutum, Kürt aydınları arasında da kendisini göstermekteydi.

Farklı yapılar, doğal olarak iki halkın siyasal mücadelesine de yansıyor. Ermeniler, ulusal düzeyde örgütlenmeye yönelir ve kurtuluş mücadelesini bu örgütler eliyle yürütmeye çalışırken, Kürtler bu kavgayı daha çok geleneksel önderlikler (Bey, sêx ve aşiret reisleri) eliyle yürütmeye çalışmaktaydılar. Ermenilerin tersine, Kürtler

arasında, çok daha sonraları ortaya çıkan Kürdistan Teali Cemiyeti dışında ulusal bazda faaliyet gösteren politik örgütlere rastlamıyoruz.

Bu yüzden de 19. yüz yılın sonları ile 20. yüz yılın başlarında Ermeni Ulusal Hareketi daha programlı ve daha aktif bir görünüme sahipti. Batılı devletler, Kilise ve politik örgütlerin birlikteliği sayesinde, Ermeni ulusal talepleri genellikle daha gür bir sesle dile getirilebiliyordu.

Ermeni-Kürt İlişkileri Neden Bozuldu?

Ermeni-Kürt ilişkilerinin bozulmasını elbet bir tek nedene bağlı olarak açıklayamayız. Osmanlı imparatorluğunun Kürdistan'da mirlik düzenine son vermesinden sonra kısa süreli bir otorite zayıflığının hatta boşluğunun ortaya çıktığı açıktır. Bu boşluk ya da zayıflık yeni bir otorite tarafından dolduruluncaya kadar kural olarak kaotik bir durumun ortaya çıkması ise şaşırtıcı olmaz. Örneğin, böyle dönemlerde başıbozukluklar artar, toplumun belli kesimleri arasında karşılıklı ya da tek taraflı saldırılar ve yağma eylemleri görülebilir. Bahsini ettiğimiz dönemde Kürdistan'da da böylesi olaylar yaşandı ve Ermeniler bundan en büyük zararı gören taraf oldular. Ancak bu tür eylemler, lokal nitelikte olduğu için Ermenilere karşı genel bir saldırı şeklini almadı. Kürt egemen çevreleri içerisinde saldırı ve yağma eylemlerine karşı olan ve Ermenileri koruyanlar da vardı. Bedirhan Bey, Ermenilere rağmen değil, onlarla birlikte mücadele etmeye önem verdi. Daha sonra ki yıllarda ise kendi döneminin en güçlü lideri Şeyh Ubeydullah aynı şekilde Ermenilere sahip çıktı, onları korudu. Kürdistan gazetesinin tutumu bundan farkı olmadı.

Kanımca, Ermeni-Kürt dostluğunun bo-

zulmasının temel nedenlerini iç ve dış politik gelişmeler ile bu gelişmelerin her iki toplum üzerindeki etkisinde aramak gerekir.

Dış politik gelişmeler bakımından üzerinde ilk düşünülmesi gereken nokta, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi batılı devletler ile daha doğudaki Rusya'nın bölgeye yönelik politikaları, buna karşılık Osmanlının aldığı tutumdur. Bilindiği gibi adı geçen Batılı devletler 18. yüz yılın ikinci yarısından itibaren, özellikle de onun son çeyreğinde Osmanlı sınırları içerisinde yaşamakta olan hristiyan halkların hakları ve çıkarları üzerinde daha yüksek sesle konuşmaya başladılar. Osmanlının kuzeyindeki Rusya, yine öteden beri bu yönde aktif olan ve etkinliğini sürekli arttırmaya çalışan bir güçtü.

Osmanlı sınırları içerisindeki hristiyan halkların haksızlığa uğradıkları bir gerçektir. Ne var ki bahsini ettiğim büyük devletlerin politikalarına yön veren asıl etken, haksızlıkları giderme çabası değildi. Onların kendi çıkar hesapları vardı, konuya yaklaşımları da buna göre idi. Attıkları ya da atmaya çalıştıkları adımlar ise genellikle politik dengeyi hristiyan olmayan halkların aleyhine çevirecek tarzda boy gösteriyordu. Yani bir haksızlığa karşı çıkarken, başka bir haksızlığa yol açma tavrı söz konusuydu. Kaldı ki böyle olmadığı hallerde bile Osmanlı yöneticileri, onların çabalarını „müslümanlara karşı“ diye lanse edebiliyor, bir dizi tahrik yöntemine başvurarak halkları karşı karşıya getirebiliyordu. İttihat ve Terakkicilerin, Ermenilerle Kürtleri çatıştırmak amacıyla çeşitli yol ve yöntemlere baş vurdukları bilinmeyen bir şey değil.

Batılıların sağladığı desteğe güven duyan Ermeni politikacıları ise istem çitasını gerçekçi olmayan ölçüde yüksek tutuyor,

Kürtler başta olmak üzere birlikte yaşadıkları müslüman halklarla uzlaşma arayışlarını geri plana itmekten çekinmiyorlardı. Bütün bu yaklaşımların karşı tarafın saflarında endişe ve huzursuzluklara neden olması ise kaçınılmazdı ve nitekim öyle de oldu.

Kanımca Kürt-Ermeni ilişkilerini irdelerken Berlin Konferansı, üzerinde düşünülmesi gereken mihenk taşlarından biridir. Bu konferansta Kürtlere yönelik çok ağır ve haksız suçlmalarda bulunulmuş, sözüm ona Ermenilerin Kürt zulmünden kurtulabilmeleri için de gerekli tedbirlerin alınması konuşulmuş, buna uygun kararlar alınmıştır.

İşin gerçeği şu idi ki Batılı devletlerin delegasyonları, Osmanlı yönetimini açıkça eleştirmekten çekindikleri, daha doğrusu o günkü koşullarda bunu kendi çıkarlarına uygun görmedikleri için bir günah keçisine ihtiyaç duymuş, bu amaçla da Kürtleri seçmişlerdi. Ermenileri tatmin etmese de Konferansta kabul edilen metnin 61. maddesi, Kürtleri endişelendirecek bir içeriğe sahipti:

„... Madde 61) Bab-ı Ali, Ermenilerin oturdukları vilayetlerin mahalli şartlar dolayısıyla, muhtaç oldukları ıslahat ve düzenlemeleri gecikmeden yapmayı ve Kürtler ve Çerkezlerle karşı emniyet ve huzurlarını korumayı tahhüt eder ve bu konuda alacağı tedbirleri sırası geldikçe devletlere tebliğ edeceğinden, adı geçen devletler de bu tedbirlerin tatbikine nezaret edeceklerdir.“ (6)

Bir Ermeni Vilayetini Oluşturma Çabaları

20. yüz yılın başlarında, daha önce bozulmuş olan Ermeni-Rus ilişkileri düzelmiş, Rusya buna uygun olarak Ermenileri hoşnut edecek adımlar atmaya başlamıştı. Er-

meniler arasında ise Rusya'ya duyulan güven ve sempati, öylesine yükselmişti ki, bu devletin vanatandaşlığına geçme eğilimi siyasal gündemin başına otururmuştu. Ermeniler buna paralel olarak nüfusun büyük çoğunluğu Kürtlerden oluşan 6 Kuzey Kürdistan vilayetinden (Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakir, Sivas ve Harput) bir ermeni vilayeti oluşturulması ve bunun da Rusya'ya bağlanması projesini gündemleştirmeye başladılar. İstanbul Ermeni Patriği elinde 200 bin imza olduğu halde Petersburg'a giderek bu talebi bizzat Rus yetkililere ilettiler.

Ermenilerin bu önerisi, kimi ufak-tefek değişikliklerle Rusya'nın yanısıra İngiltere ve Fransa tarafından da benimsendi ve buna uygun yeni bir karar taslağı hazırlandı.

Tasarı, doğal olarak Kürtler arasında endişeyle karşılandı, ciddi tepkilere neden oldu. (7)

Ermeniler bakımından ise bu vilayetlerin oluşturduğu topraklar „Batı Ermenistan“dı ve orada şöyle ve böyle bir Ermeni egeliğinin kurulması gerekiyordu.

Örneğin, 1887 yılında kurulan Sosyal Demokrat Hinçakyan Partisi'nin programının 2. ve 9. maddeleri şöyledir:

„Madde 2) „Partinin ilk ve yakın hedefi, Türkiye Ermenistanı'nın politik ve milli bağımsızlığını sağlamaktır.

Madde 9) Türkiye Ermenistanı'nın bağımsızlığı elde edildikten sonra ihtilal Rusya ve İran Ermenistanı'nın kapsayacak ve federatif bir Ermenistan kurulacaktır.“ (8)

Gerçi 8 madde de „Süryaniler, Kürtler; Türklere karşı mücadeleye kazanılmalı,“ deniliyor ama Ermeni nüfusunun genel nüfusun yüzde 25ini bile bulmadığı ve Kürtlerin ezici çoğunluğu oluşturdukları bir coğrafi alanın geleceği ile ilgili gerçek-

lerden böylesine uzak hedefler seçildikten sonra bu iş nasıl gerçekleşecekti, anlamakta zorluk çekiyor insan.

Kanımcı Ermeni-Kürt ilişkilerinin bozulmasının nedenlerine kafa yorarken, Ermenilerin sürekli olarak Kürtlerle eşit koşullara sahip bir sistemde birlikte yaşamak yerine onları hep geri plana itmek şeklindeki alışkanlığının oynadığı rolü gözden uzak tutmamak gerekir. Ermeni milliyetçileri, bir yandan despotik bir rejime karşı özgürlük mücadelesi verirken diğer taraftan kendileri gibi ezilen bir halk olan Kürtlere karşı çıkarıcı davranmaktan kurtulamadılar. „Ermenistan kuru lursa Kürtlerin kökü kazılacak“ inancı, artık sadece Osmanlı yöneticilerine ait propagandanın bir ürünü değildi. Ermeniler de izledikleri politikalarla bu kanıyı sürekli beslediler, denilebilir ki bu tutumlarıyla Osmanlının işini kolaylaştırdılar.

O kadar ki bu durum, Ermeni halkının meşru haklarına saygı gösteren ve onlara yönelik saldırılara karşı çıkan Ermeni dostu Kürt kesimlerde bile rahatsızlık yaratıyordu.

Birlikte mücadele vererek özgürleşmeye yönelik çabalar ise doğal olarak hep bu tarz gerçekçi olmayan taleplerin oluşturduğu engel duvarlarına çarptı ve sonuçsuz kaldı. Bütün bunlara yukarıda değindiğimiz Osmanlı yönetiminin tahrik ve provakasyonları da eklenince, dostane ilişkiler, olması gerekenin aksine günden güne eridi, zayıfladı. Güven yerini büyük ölçüde karşılıklı güvensizliğe terk etti.

Kuzey Kürdistan'ı çok iyi bilen, Kürtlere de, Ermenilere de zerre kadar sempati duymayan, daha doğrusu bu iki halk hakkındaki görüşleri devletin resmi görüşüyle aynı olan Org. Kazım Karabekir, „Kürt

Meselesi“ kitabında Ermeni-Kürt ilişkisine ilişkin bilgiler veriyor ve dikkate değer yorumlarda bulunuyor:

„Bir de bütün Kürtlerin Ermenileri mahvetmek için uğraştıklarını iddia eden muharrirlerin iddiası tamamiyle yalandır. Eğer o iddiaları doğru olsaydı, Kürtlerin arasında diğer milletten hiç kimsenin yaşamamsı lazım gelirdi. Bunların arasında yaşayan diğer milletlerin ya kamilen Kürtlerin esiri olması ya da lokma ekmek tedarikinden aciz kalarak tamamen hicret etmeleri iktiza ederdi. Halbuki bu iki şıkın her ikisi de mevcut değildir. Tersine olarak doğu vilayetlerini iyi tanımış olan her şahıs itiraf eder ki bu havalideki hristiyan köyleri Kürt köylerinden her halde* daha zengin ve daha rahattır.

Ermenilerin 1895 yılına kadar olan -eğer Avrupalıların dedikleri gibi- Kürtler hırsız ve eşkiya olsaydı hiçbir vakit mümkün olmazdı. (10) Karabekir, Kazım, Kürt Meselesi, Emre Yayınları, 2004, İstanbul, s.135-136.

(...)

* „Her halde“ terimi, burada her halukarda, nerden bakılırsa bakılsın“ anlamına geliyor.

„1895 ve 96 yıllarında Kürtler hiç şüphesiz yok ki Ermeni ahalinin düşmanıydılar. Fakat bu mesele iki kavim arasında sürekli bir düşmanlığın varlığına hiçbir zaman delalet etmez. Çünkü bu vakalar komitecilerin hayalhanelerinde tasarlanıp filen işlem yerine konan bir komediden ibarettir. Vakaların en dehşetli zamanlarında bile bunca yıllardan beri yağma eden ve eşkiya diye şöhrat bulan Kürt ağalarından bir kısmının Ermeni fakirleri himayeleri altına aldıkları görülmüştür. Ermenilerin „Yol kesen“ adını verdikleri Kürtlerle pek dost olarak yaşadıklarına bundan daha kuvvetli delil olamaz. ...“ (11) Karabekir, K. a.g.e. s.136)

„1895 yılında Van’a varıldığı zaman Ermeni-Kürt münasebetleri lazım olan had-den fazla iyiydi,“ diye devam ediyor Karabekir. Ona göre, 1895 yılında bu ilişkilerin birden bire bozulması Ermeni komitecilerin tahriklerinin bir sonucudur.

Karabekir, 1896 Van olayları sırasında bir çok Ermeni’nin Karçkan** nahiyesinde Kürt Musa Bey’in yanına sığındıklarına dikkat çekerek, bunlar arsında İstanbul’dan gelmiş iki de kız kardeşin bulunduğunu belirtiyor ve şöyle diyor:

„... Avrupa’da söylendiği gibi rahat yüzü görülemeyen Türkiye’deki iki bakire kız kardeş, İstanbul’u terk edip ufacak sermayeleriyle Kraçken gibi bir köyde bütün Kürt eşkiyası arasında ticaret ve tefeciliğe başlamalarıdır. Bu bir hakikattir ve bütün Kürtler ve bütün Türkiye, Avrupa’nın hayal ettiğinden pek uzaktır.“ (12) (Karabekir, K. a.g.e. 137-138)

** Karabekir’in kitabında aynı köyün adı „Karçkan“ ve „Kraçken“ olmak üzere iki ayrı formda yazılı. M. Nuri Dersimi ise anılarında bunu „Karçikan“ olarak yazıyor. (M. N. Dersimi, Hatıratım, s.49)

Dersimi, bu bölgede daha sonraki yıllarda yaşananları aktarırken şöyle diyor:

„Bitlis’in Reşadiye müdürlüğüne bağlı Karçikan mıntıkasında bulunan 20 Kürt köyü Rus suvari kazaklarına pişdarlık yapmakta olan Ermeniler tarafından yakılmıştır. Şafakla birlikte yaptıkları baskın neticesinde ele geçirdikleri 30 erkek ve bir kadın kılıçlar altında tamamen kesilmişlerdi. Bunlardan beş kişi Berikar köyüne götürülmüş, gözleri oyularak, hayaları kesilmiş ve envai çeşit mezalim icra edilmişti.“ (13) Dersimi a.g.e. s. 49-50)

Dersimi, Ermeni silahlı güçlerinin Kürtlere yönelik bu tür saldırılarına başka bir çok örnek veriyor, bu arada Sey Rıza’ya

ait bir de gözlem aktarıyor.

Yukarıda bahsini ettiğimiz Latin Amerikalı Nögalis, yine bahsi geçen broşüründe Van’dan Siirt’e giderken Bitlis yöresinde Ermeniler tarafından yakılıp yıkılmış Kürt köyleri ile karşılaştığını, bunun kendisine bir zamanlar Amerika’da gördüğü aynı durumdaki Kizilderililere ait kampları hatırlattığını söylüyor.

Aslında silahlı Ermeni gruplarının özellikle de 1. Dünya Savaşı yıllarında Kürtlere karşı giriştikleri bu tür eylemlerin listesini uzatmak mümkün. Ama bu kadarı da olayın açıklığa kavuşması için yeterlidir sanıyorum.

Van ve Bitlis’te Rus Konsolosluğu yapmış olan „Van ve Bitlis Vilayetleri“ kitabının yazarı Mayevisky’nın aynı konuda yazdıkları ise şöyle:

„Ermeniler ve Kürtler birlikte ayaklansalardı başka türlü olurdu. Böyle bir ayaklanmanın mümkün olduğunu kimse yadsıyamaz. Öyle Ermeni köyleri var ki Kürtçeden başka bir dil bilmezler. Her iki halk ta Türkleri pek sevmediklerinden hükümete karşı birlikte çıkmaları kolay olurdu. Komitacılar Ermeni çiftçisi ile Kürt çobanını birleştirmeye çalışsalar, iki halk arsında bu düşmanlık asla ortaya çıkmazdı...“

(14) (Mülkiye Müfettişi Hasip Koylanın Araştırması, 1946, Ankara, s. 35. Aktaran Burkay, K. a.g.e. s. 438)

M. Nuri Dersimi de Ermeni-Kürt ilişkilerinin bozulmasını aşağı-yukarıda aynı çerçevede ve 3 madde halinde sıralıyor. Bunlar özetle:

1. Rusya’nın Kuzey Kürdistan’da Eremenileri ayaklanmaya teşvik eden çabası,
2. Osmanlı yönetiminin Rus politikasına karşı Kürtleri silahlandırması ve

Ermenilere saldırtması,

3. Rusya'nın desteğine sahip Ermeni silahlı güçlerinin Kürtlere yönelik saldırılarda bulunmalarıdır. (15) (M. Nuri Dersimi, Hatıratım, Öz-ge Yay., 1992, Ankarea. s. 45)

Trajik olan şu ki iki tarafın talepleri arasındaki farklar ve güvensizlik, Boşevik devriminden sonra Rus ordusunun geri çekildiği yıllarda bile giderilemiyor.

M. Nuri Dersimi, Kürdistan Tarihinde Dersim adlı eserinde, bu çekiliş sırasında, Dersim Kürtleri ile Ermeniler arasında uzlaşmaya varılması yönünde yeni bir çabaya girişildiğini ama bunun da başarıya ulaşmadığını belirtiyor. Dersimi'nin verdiği bilgilere göre, Dersimliler adına Ermenilerle görüşmelerde bulunan Alîşêr, Ermeni komutan Murat Paşa'nın büyük Ermenistan'dan başka bir şey düşünmediğini, Kürt ulusal taleplerini gözardı ettiğini ve bu nedenle anlaşılmadıklarını söylediğini belirtiyor. (9)

Kanımcı, Kürtlerle Ermenileri uzlaşmama noktasına götüren süreçte, her iki tarafın da politik olarak yanlışları oldu. Onlar, yeterince uzak görüşlü davranarak güçlerini birleştirmekten ve ortak düşmana karşı birlikte mücadele etmekten başka seçenekleri bulunmadığını göremediler ve sonuçta da çok ağır bedeller ödeyerek kaybettiler.

Kürt Aydın ve Politik Çevrelerinin Ermeni Soykırımına Yaklaşımı

Ermeniler arasında, Kürt aydınları ile politik çevrelerini, Ermeni soykırımını kabul etmekle birlikte olay biraz eşildiğinde suçu bir kaç taşeron Hamidiye Alayı yöneticileri üzerine yıkmaya çalışmakla suçlayanlar bir haylidir. Yazının başında bahsini ettiğim Tîroj dergisindeki rapor-

tajda da aynı görüş dile getiriliyor.

Bana göre bu haksız bir belirlemedir. Tam tersine Kürt aydınları ve politik çevreleri Ermeni Soykırımını dile getirme konusunda oldukça net bir tutuma sahipler. Aralarında kimi alanlarda görüş ayrılıkları bulunsun da, soykırımı ne görmezlikten geliyor, ne de hafife alıyorlar. Onların itiraz ettikleri konuların başında, Kürtleri bir bütün olarak soykırım suçlusu gösterme çabası geliyor.

Peki Kürtlerden soykırıma katılanlar olmadı mı, elbet oldu hem de küçümsenemeyecek ölçüde. Bunlar: a)

1) Hamidiye alayları,

2. Ağa, şey ve aşiret reislerinden oluşan Kürt egemen sınıfının bir kesimi ile bunlar tarafından yönlendirilen ya da sırf politik atmosferin uygunluğu cazibesine kapılan bir kısım küçük mülk sahibi ya da mülksüz köylüler.

3. Özellikle kent merkezlerinde yaşayan ve başı-boş lumpen kesimlerin içlerinde önemli bir tuttuğu halktan kesimler.

Peki bu kesimlere bakarak Kürt halkını tümüyle soykırımdan sorumlu tutabilir miyiz? Açıktır ki böyle bir şey, sapla samanı biririne karıştırma örneği, tarihi gerçeğin açık şekilde çarpıtılması olayıdır. Bir kere eğer devlet soykırıma karar vermese ve uygulama için düğmeye basmasa, bu büyüklükte bir felaket asla meydana gelmezdi. Bu bakımdan Ermeni soykırımını gerçekleştirme tarzını Ruwanda'da yaşayanlarla karşılaştırmak, keyfi bir yaklaşımdır. Ermeni soykırımı, Osmanlı devletini yönetenler tarafından planlanıp uygulanan sistematik bir yoketme operasyonudur. Devlet pratikte bizzat kendi güçleri eliyle ve gerektiğinde ise taşeron kullanarak yaptı bu işi.

Hamidiye Alayları maaşları, silahları, üniformaları devlet tarafından verilen, mu-

vazzaf bir subayın komuta ettiği, doğru-
dan doğruya ordu komutanına bağlı olan
birliklerdi.

Kürt egmen sınıflarının bu işte rol almış
öteki kesimine gelince, çok açıktır ki dev-
letle uzlaşmadan, ondan icazet almadan,
en azından devlet eliyle politik ortam hazır
hale getirilmemiş olsa onlar böylesi bir ey-
leme girişmeye kalkışamazlardı.

Kent merkezlerindeki yağma ve öldürme
eylemleri ise, somut pek çok olayın da or-
taya koyduğu gibi ya güvenlik güçlerinin
bizat katılması veya perde gerisinden yön-
lendirmesi sonucuydu.

Soykırım Sırasında Ermenilere Sağla- nan Kürt Desteği

Açıktır ki Kürtler her yerde şu veya bu şe-
kilde soykırıma katılma veya onu destek-
leme yönünde tutum takınmadılar. Tersine
riskleri de göze alarak Ermeni komşula-
rına sahip çıkan, onları koruyan Kürtlerin
sayısı hiç te azımsanacak gibi değil. Örne-
ğin, Sason katliamı sırasında Hamidiye
Alayları etkin bir tarzda kullanılırken, bazı
Kürt aşiretleri tam tersi bir tutumla Erme-
nilere sahip çıktılar, onları korudular.

Dersim, bölge olarak soykırıma katılma-
dığı gibi, başka bölgelerden kendisine sı-
ğınmış olan onbinlerce Ermeniye korudu
ve gitmek istedikleri güvenli yerlere
ulaşmaları için gerekli yardımları sağladı.
Malatya, Maraş, Muş, Sivas ve öteki bir
dizi yörede de Kürtlerin tavrı yine buna
benzer tarzdaydı.

Fırat Aydınkaya, Tîroj`daki röportajda bu
olaya değinirken onu küçümseyerek „Der-
sim`le Van`ı belki hani dipnot olarak oku-
yabiliriz; çünkü hem Dersim`de hem
Van`da, özellikle Ermenilerin sosyalist ha-
reketlerinin Kürt köylerini koruma siya-
setleri de var,“ diyor.

Kuşkusuz Aydınkaya`nın söyledikleri ger-
çeği yansıtmıyor. Ortaya attığı „Sıradan
Kürtler“ tezini çürütecek nitelikte olduğu
için, Kürtlerin bu asil tutumunu kabul
etme cesaretini gösteremiyor o. Bu yüzden
de „Ermeni sosyalistleri bu iki yörede
Kürtleri korudular, Kürtler de vefa bor-
cunu ödemek için Ermenilere destek oldu-
lar“ anlamında hayali bir gerekçe ile
konuyu geçiştirmeye çalışıyor.

Van`ı bilmem ama Dersimliler Ermeniler-
den bahsedilen tarzda kayda değer bir yar-
dım almadılar.

Kaldı ki Dersim Kürtleri, geçmişte de Er-
menileri sürekli desteklemiş, korumuş-
lardı. Ermeni din adamı Andrianik,
„Dersim“ adını taşıyan kitabında konuyla
ilgili somut örnekler veriyor. Türk yön-
etimi ise bu tutumu her keresinde Dersim-
lilerin suç hanesine yazdı ve günü
geldiğinde hesap sormak üzere bir kenara
koydu, yani asla unutmadı. Bu nedenle de
1938 Dersim jenosidinin nedenleri ara-
sında Ermenilere sağlanan bu desteğin ol-
ması, kimseye şaşırtıcı gelmedi.

Aydınkaya aynı röportajda, „sıradan Kürt-
ler“ dediği Kürt kitleye mallettiği soykı-
rım suçundan pek bahsedilmediğinden
yakınıyor ve „Sadece Garo Sasuni, bir
kısım reaya Kürtlerin gaddarca fillerine
dikkatimizi çeker. Hepsi bu. ...“ diyor.

Oysa Garo Sasuni sadece Aydınkaya`nın
aktardıklarını değil, şunları da söylüyor:

„Birçok aşiretler kırımlara katılmamakla
kalmayıp, aksine kendilerine sığınmış
olan Ermenileri saklamış ve korumuşlardı.
(...) Güney Kürdistan`ın güçlü aşiretlerle-
rinin muhafazası sayesinde çok sayıda Er-
meni kurtarılabildi. Ben şasen bu konu
ile ilgili şu gerçeği saptadım: Bir çok Kürt
aşiret reisleri 1915-1917 senelerinde Er-
menileri kendi muhafazaları altına alıp,
onlara Kürt elbiseleri giydirek saklamış
olduklarından, sonradan Osmanlı idareci-

leri tarafından cezalandırılmışlardır.“ (16)

Ermenilerin çıkardığı Ararat gazetesi, büyük tehlikeleri göze alarak Ermenileri kurtaran Kürt beylerinin adlarını yayınlıyor. Örneğin, Moks'ta Hamidiye Alayına karşı çıkararak kendi yöresinin Ermenilerini koruyan Mahmutzade Beytullah Bey bunlardan biriydi. (17)

Mesud Barzani, „Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi“ adlı eserinin I. cildinde, adeta Ermeni-Kürt dostluğunu simgeleyen ve bizzat babası tarafından anlatılmış şu önemli olayı aktarıyor:

1920-21 yıllarında Ermeniler bağımsızlık için Antranik Paşa komutasında savaşırken Türk saldırısına uğruyor ve çok ağır kayıplar veriyorlar. Bunun üzerine Ermeni komutan Antranik Paşa Şeyh Ahmet Barzani'ye (Mesut Barzani'in amcası) haber göndererek yardım talebinde bulunuyor. Şey Ahmet Barzani, derhal Barzan aşiretlerinden 200 kişilik bir kuvvet oluşturarak yardıma gönderiyor. Gidenler arasında, o dönem henüz 16 yaşında olan kardeşi Mustafa Barzani de var. Bu kuvvet, Hak-kari bölgesindeki Ermeni aileleri ki bunlar arasında Antranik Paşa'nın ailesi de var-Suriye'ye ulaştırdıktan sonra Zaxo üzerinden Barzan'a dönüyor. Kürtlerin bu çatışma sırasında verdiği şehit sayısı 14'tür. Gerçi olay, 1915 soykırımından sonraki yıllarda gerçekleşiyor ama bu dayanışma eyleminin gerçekleşmesini sağlayan ilişki, ondan önceye kadar uzanıyor.

Mesut Barzani olayla ilgili olarak eklediği dipnotta „Antranik Paşanın bir çok Kürt aşiret reisi içinde, mesafenin uzak olmasına, arada din ve ırk farkı bulunmasına rağmen Şey Ahmet Barzani'den yardım istemesi, Şey Abdusselam Barzani (2. Abusselam) ile Ermeni komutan arasında 1913 yılında kurulan samimi dostluğa dayanıyor. Bu ikisi o tarihte Tiflis'te buluşmuş ve Bağımsız Ermenistan ve Kürdistan

arasında konfederasyon şeklinde bir birlik kurulması hususunda görüş birliğine varmışlardı,“ diyor. (18)

Sonuç

1915 yılında, Kürt halkının üzerinde yaşadığı topraklarda, insanlık tarihinin en büyük trajedilerinden biri yaşandı ve Ermeni halkı soykırıma uğradı, üzerinde yaşamakta olduğu toprakların bir bölümünde varlığı sona erdirildi. Bu, geçen yüz yılda yaşanmış olan soykırımların ilkiydi. Mensup olduğum halkın içinden de bu soykırıma katılanlar oldu. Bunu ne inkar edebiliriz, ne de ona katılmış olanları suçunu hafifletecek gerekçeler bulmak gibi bir amacımız var. Politik ve ahlaki olarak buna hakkımız yok.

Ermenilerin o dönem yaptıkları politik yanlışlara parmak basmamızın arkasında da böyle bir niyet ve çaba yok. Bu yanlışlara değişimimizin tek nedeni, tarihi bir olaya açıklık kazandırma çabasıdır. Yoksa kimilerinin iddia ettikleri gibi bahane aramıyoruz.

Beri taraftan bu soykırım irdelenir ve sorumluları saptanırken suçlu il suçsuzun birbirinden ayırd edilmesi çok temel bir gerekliliktir. Soykırıma katılmış olanları gizlemeye ya da suçlarını hafifletmeye çalışmak nasıl ki ahlaki ve politik olarak kabul edilemez nitelikte ise suçsuz suçlu muamelesi yapmaya çabalamak ta aynı ölçüde haksız ve yanlış bir tutum olur.

Ermeni dostlarımız, elbette kendi atalarının yaşadığı bu büyük trajedi nedeniyle acı çekiyorlar. Onlar tabi ki bu konudaki görüşlerini yüksek sesle dile getirecekler. Bu, onların en doğal hakkı. Üstelik sadece onlar değil, hepimizin bunu yapması gerekiyor. Ama bunu yaparken hiç kimse her hangi bir ayırım yapmaksızın, bir bütün

olarak Kürtleri soykırım suçlusu ilan etmek gibi bir hakka da sahip değil. Bu, hem Kürt halkına hem de tarihe karşı bir haksızlık, bir saygısızlıktır olur.

20. yüz yıl başlarında Ermenilerle Kürtler arasındaki ilişkilerin neden bozulduğu sorusuna yanıt ararken de aynı objektif ölçüyü bir kenara bırakmamak gerekir. Büyük devletlerin de rol sahibi oldukları politik gelişmeler sonucu ortaya çıkmış, böylesine büyük ölçekli ve etkili bir olayı „sıradan Kürtlerin talancılığı“ ya da „Kürt toplumunda var olan potansiyel şiddet“ ile açıklamaya kalkışmak, eğer düpedüz bir cehalet ürünü değilse, kötü niyetin açık bir göstergesidir.

18. yüz yılın son çeyreği ile 20. yüz yılın başlarında Kürtlerle Ermeniler arasındaki ilişkilerin bozulması ve iki tarafın karşı karşıya gelmesinde Ermenilerin hiç mi payı yoktu? Batılı büyük devletler, Rusya ile Osmanlı İmparatorlukları suçsuz muydular? Kürtleri çok çömertçe eleştiren Ermeni dostlarımızın „Acaba biz hatayı nerde yaptık?“ diye kendi kendilerine sormaları gerekmez mi? Ermeni aydın ve politikacılarının, 1915 soykırımı sırasında, riskleri de göze alarak Ermenilere destek veren, onları koruyan Kürtlerle ilgili söyleyecekleri ya da söylemeleri gereken bir sözleri olması gerekmez mi?

Ama maalesef Tiroj'da röportaja katılan konuşmacıların söylediklerinde böyle bir objektif ölçü yok. Görüşlerine tek yanlılık hakim.

İki yıl önce bir konferans nedeniyle bir grup arkadaşla birlikte gittiğim Erivan'da Kürtlere karşı düşmanca duygular besleyen, kin ve nefret dolu kişilerin varlığını görmemiz zor olmamıştı. Elbet bunların görüşleri Ermeni halkının tamamına mal edilemez ama küçümsenmemesi gereken

böyle bir akımın varlığı da bir gerçektir.

Açıktır ki, sağduyudan uzak bu tür yaklaşımlar, 100 yıl önceki bir olayın yanlış sunulması olacağı kadar, Ermeni ve Kürt halklarına her hangi bir yararı da olmaz. O konferans sırasında da dile getirdiğim gibi, iki halk barışçıl ilişkilerden, dostluk ve diyalogdan başka her hangi bir seçeneğe sahip değiller. Önyargıyla hareket ederek ne olursa olsun birilerini mahkum etmeye çalışmak ve buna göre tarih tezleri üretmeye kalkışmakla bir karış yol alınmaz. Böyleleri sadece karşı tarafa değil, kendi halkına da zarar verirler. Tarihi olaylar, hissi çıkışlarla, kin ve nefret duygularıyla açıklığa kavuşturulacak şeyler değiller.

Sözlerimi, yazar Mehmet Bayrak'ın aktardığı bir olayı özetleyerek bitireyim. Bayrak'tan bir kaç kez dinlediğim olay şöyle:

1970'lerde ASALA saldırılarının arttığı günlerde, Mehmet'in o zaman çalıştığı TRT'de dar kapsamlı bir personel toplantısı yapılıyor. Konu, 1915'te yaşananlar ve Türk diplomatlarına yönelik saldırılar. Toplantıya devleti temsilen katılan konuşmacı, konuşmasının sonlarında özetle şunları söylüyor:

„Biz devlet olarak, ilk elde böyle bir olayın meydana gelmediğini söyleriz. Eger bunu tutturamazsak 'Tek yanlı öldürme yok, savaş koşullarında iki tarafın birbirlerine zarar vermesi söz konusudur;' deriz. Eğer bunu da kabul ettiremezsek son çare olarak Ermeni katliamının Kürtler tarafından yapıldığını ileri süreriz. Fırat Aydınkaya gibilerinin tezleri ile bu son nokta arasındaki benzerlik dikkat çekici değil mi?

1) Avcıoğlu, Doğan, Milli Kurtuluş Tarihi, 3. cilt, s.1101.

2) Lazarev, Kürt Sorunu 1891-1917'den aktaran Burkay Kemal, Geçmişten Bugüne Kürtler ve Kürdistan, Deng yay.İstanbul 1992, s.491.

3) Morgenthau, Secrets of the Bosphorus, aktaran D. Avcıoğlu, age s. 113-114.

4) Morgenthau a.g.e, s. 222.

5) Rafael de Nögalis, a.g.e. 1931, İstanbul.

(Maraşlı, Recep, Ermeni Ulusal Demokratik hareketi ve 1915 Soykırımı, Pêrî Yay. İstanbul, 2008, s. 135-136).

6) Maraşlı, Recep, Ermeni Ulusal Demokratik Hareketi ve 1915 Soykırımı, Pêrî Yay. İstanbul, 2008, s. 135-136.

7) Daha geniş bilgi ve tasarrufların tamamı için bkz. Dersimi, Nuri, Hatıratım, Öz-ge Yayınları, Ankara, 1992; s. 54-59.

8) Maraşlı, Recep, a.g.e. s.141-142.

9) M. N. Dersimi, Kürdistan Tarihinde Dersim, 1988, BRD, s. 115)

10) Karabekir, Kazım, Kürt Meselesi, Emre Yayınları, 2004, İstanbul, s.135-136.

(11) Karabekir, K. a.g.e. s.136.

(12) (Karabekir, K. a.g.e. 137-138.

(13) Dersimi a.g.e. s. 49-50.

14) (Mülkiye Müfetişi Hasip Koylanın Araştırması, 1946, Ankara, s. 35. Aktaran Burkay, K. a.g.e. s. 438.

(15) M. Nuri Dersimi, Hatıratım, Öz-ge Yay., 1992, Ankara. s. 45.

(16) Garo Sasuni, a.g.e. s. 153.

(17) Lazarev. a.g.e. s. 68.

18) Barzani, Mesud, Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi, Doz Yay., 2005, İstanbul, s. 410.

Vilayet-i Şarkîye’de gelişen siyasal olaylar ışığında: Kürtler, Ermeniler ve Osmanlı Devleti – (1908-1918)

Ali Haydar Koç*

Osmanlı imparatorluğunun son (1860-1918) yıllarında şark vilayetlerinde yani Kürdistan’da etnik kökenli iki önemli siyasal sorun ortaya çıkmıştı. 1860’dan sonra Kürdistan’da, Kürtler ulusal hakları için Osmanlı devletinden çeşitli taleplerde bulunarak, Kürt milliyetçiliğini öngören bir siyasal mücadeleyle yürütmeye çalışıyorlardı. Ermeniler ise gerek şark vilayetlerinde ve gerekse Batı Anadolu’da etnik ve dini haklarını koruma altına almak için çeşitli siyasal örgütlemelerin içine girmişlerdi. 1860’dan sonra şark vilayetlerinde ortaya çıkan Kürt ve Ermeni meselesi, başlangıcından itibaren birbirlerinden farklı taleplerle ortaya çıkmıştı. İki sorun daha sonraları bazen birbirini destekleyen ve bazen de birbirini etkileyen iki önemli siyasal hareket olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu alanda uluslararası düzeyde yapılan bilimsel ve siyasal toplantılarda da 1. Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında Kürtlere karşı Osmanlı Türklerinin gerçekleştirdiği soykırım hemen hemen hiç işlenmeyerek taraflı davranılmaktadır. Bu

konunun nedenleri üzerinde ayrıca eleştirel çalışmaların yapılması gerektiğinin inancını taşıyorum. Örneğin Kürtler ve Ermeniler Ortadoğu'da aynı tarihi kaderi paylaşmakla birlikte, aynı zamanda da 20.yy'ın ilk çeyreğinde soykırıma uğrayan uluslarıdır. Tarih bilimi alanında çalışmalar yürüten araştırmacılar, 1. Dünya Savaşı esnasında bu kadar iç içe girmiş olan Kürtler ve Ermenilere karşı yapılan soykırımı eşit derecede incelemekle yükümlüdürler. Bu konuda bazı ciddi çalışmaların dışında, çoğu araştırmacının Kürt soykırımını pek dile getirmemesini anlamak mümkün değildir. Ayrıca “Kürt”, “Kürtler” gibi kavramlar üzerinden bütün Kürtlerin “Tetikçi veya katil” olarak değerlendirilmesi ve “Tetikçi veya katil” olgusu üzerinden Kürtleri özür dilemeye teşvik etmek de bilimsel bir anlayışı içermemektedir. 1913-1918 yılları arasında Ermeni ve Kürt soykırımında savaş esnasında Osmanlı şark orduları ve onlara bağlı özel istihbarat/suikast timleri kullanılmış idi. Osmanlı şark ordularında, istihbarat yani Teşkilat-ı Mahsusa cemiyetinde ve suikast timlerinde ağırlıklı olarak, Türk, Arnavut, Arap, Boşnak, Bulgar, Rum, Kazak, Gürcü, Laz, Ermeni, Süryani ve Kürt vs. kökenlilerden oluşuyordu.

Osmanlıda reform girişimleri

Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimat dönemi (1839) ile başlayan siyasal süreç, bir yandan Osmanlı cemaatlerinin haklarını koruma altına alarak genişletirken, diğer taraftan 20.yüzyılın başlarına kadar padişahın mutlak olan yetkilerine belli siyasal sınırlandırmalar da getirmişti. 19.yüzyılda Tanzimat'la başlayan reform süreci içinde Osmanlı Devletinin önemli sorunlarından birisi de; geleneksel “millet sistemi”nin çözülmeye başlamasıyla birlikte ortaya çıkan toplumsal eşitliğin sağlan-

ması problemine yönelik çabalar oluşturmuştu. Buna bağlı olarak Osmanlı devleti sınırlarında 19. ve 20.yy.'ın başlarında idari bağlamda ortaya çıkan siyasal sorunlar, değişimler ve olaylar, tarihsel bir geçmişe sahip olan imparatorluğun gelecekteki siyasal kaderini de belirlemişti. Osmanlı devletinin son yıllarında İttihat ve Terraki Cemiyeti tarafından “Vilayet-i Şarkiye’de” yani Kürdistan’da Kürt, Ermeni, Süryani, Rumlara ve diğer dini cemaatlere vs. karşı geliştirilen toplumsal imha siyaseti ve bu siyasal anlayış doğrultusunda ortaya çıkan toplumsal facialar tarihsel bir gerçekliktir. Şimdinin karar vericileri olan yani Türkiye Cumhuriyeti’ni günümüzde temsil eden kadrolar, yaklaşık yüzyıl önce yaşanan faciaları kabul etmeyerek, hala kararlarını Türk unsurunun çıkarlarına göre belirlemeye çalışmaktadırlar.

Osmanlı devletini oluşturan cemaatler arasında toplumsal ve siyasal hareketlenmeye yol açan Tanzimat dönemini takiben 1856’da yapılan Paris Antlaşması'na bağlı olarak gerçekleştirilen 1856 Islahat Fermanı ile Vilayet-i Şarkiye’de yaşayan gayr-i Müslimlere de geniş hakların tanınması öngörülmüştü. 1858 toprak reformu ile bazı kanuni sınırlamalara tabi olsa da Osmanlı devletinin bütün cemaatlerine taşınmaz mallar üzerinde mülk edinme hakkı verilmişti. 1864 vilayet nizamnamesi ile birlikte vatandaşlık kanunu çıkarılarak, o tarihe kadar Sultanın birer kulu olarak görülen vatandaşlara, Osmanlı vatandaşlığı ve kimliği verilmişti. Bu kanuna göre Osmanlı vatandaşı olan herkes din, dil, cins ve sosyal sınıf farkı gözetmeksizin Osmanlı kimliğine sahip olabilecekti. Böylece kişiler sultanın kulu olmaktan çıkarak devlet vatandaşı sayılma hakkını kazanacaklardı. 1864 yılında çıkarılan vatandaşlık kanunu ile tarihte ilk kez Osmanlı ülkesinde ya-

şayan insanlara devlet eliyle yeni bir kimlik vermekle sonuçlanmıştı. İlk bakışta oldukça basit görünen vatandaşlık kavramı ve oradan kaynaklanan kimlik, köklü değişmelere ve yeni siyasal gelişmelere neden olacaktı.

1876'da kabul edilen birinci Kanuni Esasi ile padişahın mutlak olan yetkilerinin hukuki ve yasama organlarıyla sınırlandırılması ön görülmüştü. Yani Osmanlı vatandaşlığından Osmanlı Meclis-i Mebusan'a giden siyasal düşüncenin ve idarenin önü açılmaya çalışılıyordu. 1878 Berlin Antlaşması ile ilk defa Vilayet-i Şarkîye'de azınlık sorunları ve hakları bir antlaşmada Batı Avrupa ülkeleri ve Rusya gözcülüğünde garanti altına alınma siyaseti ortaya çıkmıştı. 1878 Berlin Antlaşması "Vilayet-i Şarkîye'de " yani Kürdistan'daki cemaatler arasında birçok siyasal sorun ve çatışmalara da zemin sunmuştu. Antlaşmanın belli maddelerine göre Osmanlı devleti Kürdistan'daki Ermenileri ve diğer gayr-i Müslimleri Kürtlerin baskısından korumakla vazifelendirilmişti. Ki o tarihte Kürtler ve Ermeniler arasında ciddi siyasal çatışmalardan bahsetmek de mümkün değildir. Berlin Antlaşması'nı imzalayan Almanya, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın amacı "Vilayet-i Şarkîye'de" siyasal çıkarlarını güçlendirmek için Kürtler ile diğer cemaatler arasında çatışmaların çıkmasını teşvik etmekte.

Osmanlı Padişahı Sultan II. Abdülhamit ise 1880'lerden sonra imparatorluk için tehlike arz eden Kürtler arasındaki gelişmekte olan ayrılık düşüncesini bertaraf etmek ve kendi idaresine karşı Kürtlerin siyasal gücünü kırmak için 1890'da Hamidiye Hafif Süvari Alayları'nı kurarak, Kürt aşiretlerinden oluşan kendisine bağlı bir milis gücün kurulmasını sağlamıştı. Buna bağlı olarak 1891'de İstanbul'da

(bu günkü Kabataş erkek lisesi) aşiret mekteplerinin açılmasını da sağlamıştı.

1890'lardan sonra "Vilayet-i Şarkîye'de" yaşayan Kürtlerin ve Ermenilerin büyük bir kısmı Osmanlı vatandaşlığını da reddederek, Kürt ve Ermeni ulusuna tabi olma fikirlerini kabul etme eğilimini göstermişler idi. Ki Kürtler, 1880'lerde Osmanlı vatandaşlığını reddederek, Kürt vatandaşı olma düşüncesini uluslararası kamuoyuna açıkça ifade etmişlerdi. Vilayet-i Şarkîye'de Ermeni ve Kürtler arasında siyasal gelişme gösteren milliyetçi duygular, zaman zaman Kürdistan'da yaşayan cemaatler arasında çatışmalara yol açabiliyordu.

Sorunun arka planı

Aslında Şark Vilayetleri meselesinin tarihsel geçmişinin 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşı ile başladığını ve göçertme meselesinin de bu tarihlerde başladığını söylemek mümkündür. Bu konuda Kemal Beydilli'nin, Osmanlı arşiv belgelerine dayanan "1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler" adlı çalışması Ermeniler ve "Ekraç ve Aşair" yani Kürtler hakkında geniş bilgiler vermektedir. Fakat 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında göçertilen Kürt ve Ermenilerin, sayıları tam olarak bilinmiyor. Ayrıca 1827'de Rus Generali Paskeyeviç'in Ermeniler ve Kürtler hakkında hazırladığı 19 maddelik zorunlu göç talimatnamesi, Almanya'nın Münih Üniversitesi tarih Profesörlerinden Carl Friedrich Neumann'ın 1834'de yazdığı "1828 yılında İran Eyaleti Azerbaycan'dan Rusya'ya Kırk bin Ermeni'nin Nakil ve İskânları"(Geschichte der Übersiedlung von vierzigtausend Armeniern, welche im Jahre 1828 aus der persischen Provinz Asarbaidshan nach Russland auswanderten) adlı eseri ile Sergi

Glihka'nın 1831'de yayınladığı "Ermenilerin Azerbaycan'dan Rusya'ya göçleri" gibi kaynaklar o dönem hakkında geniş bilgi ve belgeler aktarmaktadır.

Vilayet-i Şarkiye'de Ermeni cemaatinin haklarını Berlin Antlaşması'nda dile getiren devletler Almanya, Rusya, İngiltere ve Fransa 1896'da Ermenilere yönelik birinci 'Şark Vilayetleri Islahat Projesini' taslak haline getirerek, Osmanlı devletine kabul ettirmeye çalışmışlar idi. Fakat bu devletler kendi aralarında doğan anlaşmazlıklardan dolayı Ermenilere yönelik geliştirilen 'Şark Islahat projesi' hayatta geçirilmemişti.

Osmanlı devletinin ortaya çıkan siyasal krizlerden kurtuluşunu sağlamak için 1889'da İbrahim Temo, İshak Sukuti, Mehmed Raşid ve Abdullah Cevdet "İttihad-ı Osmani Cemiyetini" kurmuşlar idi. İttihad-i Osmaniye bağlı olarak çıkan yayın organları olan Meşveret (Paris-1895), Osmanlı gazetelerinde (İsviçre-1897) cemiyetin siyasal amaçları propaganda ediliyordu. 1902'de Paris'te yapılan kongrede İttihad-i Osmanî cemiyeti ikiye bölündü. Prens Sabahattin ve taraftarları Adem-i merkeziye siyasetini savundular.

Soykırıma giden süreç

1839'dan 1908'e kadar Osmanlı imparatorluğunda gelişen siyasal olaylar Vilayet-i Şarkiye yani Kürdistan'da 1908-1918 tarihleri arasında yaşanan siyasal olayların çatışmaların önünü açmıştı. 1908 Temmuz darbesi ile İkinci Meşrutiyet ilan edilerek, padişahın yetkileri büyük oranda sınırlandırılmıştı. İkinci Meşrutiyet siyasetini doğrudan doğruya yönlendiren İttihat ve Terakki Cemiyeti kadroları, 1908'den sonra Osmanlı devletinin birliği adına Vilayet-i Şarkiye'de

düşman olarak telaki ettikleri Kürt, Ermeni ve Süryani cemaatlerine yönelik soykırım yapma projelerine siyasal ve teknik zemin hazırlamaya çalışıyorlardı. 31 Mart 1909 olayı ile Sultan Abdülhamit'i Selanik'e sürgün ederek, padişahın yetkilerini İttihat ve Terraki Cemiyeti'nin denetimine almışlardı. İttihatçılar, 1912-1913 arasında ortaya çıkan birinci ve ikinci Balkan Savaşları'nda yenilgi alarak, Balkan topraklarının büyük bir kısmını kaybetmişlerdi. İttihatçı kadrolar, kendi siyasal anlayışlarına engel olarak gördükleri Osmanlı Genelkurmay Başkanı ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'yı 1913'de bir suikast (Bab-i âli basını) ile öldürerek, Osmanlı devlet idaresini tamamıyla ele geçirmişler idi.

1913'den sonra Türk unsurunu ulusal anlamda öne çıkararak, ırkçılığa dayanan bir Türk-Turan dünyası gerçekleştirme hayali ile hareket eden İttihatçı kadrolar, Balkanlardan- Orta Asya'ya kadar olan bölgede bir imparatorluk kurma hevesinde idiler. İttihat ve Terraki Cemiyeti'nin şark vilayetlerine yönelik gerçekleştirdikleri ilk faaliyet Bitlis'te ortaya çıkan Kürt milli hareketini bastırarak, liderlerini idam ederek, geriye Kürtlerin büyük bir kısmını kuzey Afrika'ya zorunlu göçertmek olmuştu. Diğer taraftan Türk unsurunu millet-i hâkime yapma çabalarıyla, Türk milli sermayesini oluşturmaya çalışıyorlardı. Özellikle Ermeni ve Rum sermayesine karşı büyük düşmanlık besliyorlar idi. Onlara yönelik Türk esnafı arasında geliştirdikleri sloganlardan biri de "barışta rencber, savaşta asker" idi. Türk unsura hâkim bir kimlik kazandırabilmek için Balkan savaşları sonrasında iktidara geldiklerinde bir taraftan Türklere işletme oluşturma kolaylığı sağlama ve Türklerin Türklerden alışveriş yapması sloganını da propaganda etme siyasetini izlemişlerdi.

İttihat ve Terraki Cemiyeti'nin temel siyasi amaçlarından biri Vilayet-i Şarkiye'de Türk unsurun hâkimiyetini kurabilmek idi. 1913'den sonra İttihat ve Terakki yönetimi, ırkçılığı da içinde barındıran Türk-Turan düşüncesini benimseyerek hâkim ideoloji yapmaya çalıştığı Türkçülük ideolojisi ile daha önceleri ortaya çıkan Osmanlıcılık ve İslamcılık siyasi tezlerini terk ederek, Türk unsurundan hâkim ("Millet-i hâkime") bir ulus yaratmaya çalışmıştır. Örneğin daha önce 1908'de İttihatçıların resmi yayın organı olan Tanin gazetesinde Hüseyin Cahit'in yayınladığı "Millet-i Hâkime" makalesinde Türk unsurun hâkim olma düşüncesinden bahsederek, "Bu memleketi Türkler zapt etti... Çünkü ne denirse densin, memlekette millet-i hâkime Türklerdir ve Türkler olacaklardır (bkz. H.Cahit Yalçın, Millet-i hâkime, Tanin gazetesi, 7 Kasım 1908 ve Siyasal Anılar).

Bu siyasal anlayış 1913'ten itibaren Kürtleri rahatsız etmiş ve bunun üzerine Bitlis Kürt milli hareketi, Türkçülük ideolojisine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştı. Hareketin lideri Molla Selim, Vilayet-i Şarkiye'de bulunan Ermeni cemaatleriyle işbirliği yapma düşüncesiyle, Muş, Erzurum, Varto, Bitlis ve Van Ermeni din adamları ile görüşmeler yapmıştı. Fakat o tarihe kadar büyük oranda İttihat ve Terakki Cemiyeti ile iyi ilişkiler içerisinde bulunan Ermeni temsilcileri, Bitlis Kürt milli hareketini yöneten Kürt yöneticilerin ortak tepki gösterme teklifini kabul etmediler. Büyük ihtimalle Ermeni temsilcileri İngiltere, Fransa, Almanya ve Rusya tarafından kendileri için 1914'de hazırlanarak, İttihatçı rejime kabul ettirmeye çalışılan "Şark Islahat Projesine" büyük umut bağladıklarından dolayı Kürtlerin teklifine yanaşmayı tercih etmemişler idi. 13 Mayıs 1913'te "İskân-ı Mu-

hacirin Nizamnamesi" ile „İskan-ı Aşair Müdüriyeti ve İskan-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi" Dahiliye Nezaretinden kabul edilerek, faaliyete geçirilmişti. İlk faaliyet alanlarından biri Kürdistan idi. Bitlis Kürt milli hareketini bastıran İttihatçılar, Vilayet-i Şarkiye'de Kürtlere yönelik soykırım provası yaparak, ilk zorunlu göçertme icraatlarını da 1913-1914'de Kürtler üzerinde denediklerini söylemek mümkündür. Ayrıca Bitlis Kürt milli hareketinde yer alan Kürtlerin talan edilen taşınır ve taşınmaz mülk/mallarına el konularak, İttihat ve Terraki Cemiyeti'nin hazinesine aktararak, buradan da o tarihlerde daha yeni oluşturulmaya çalışılan Türk milli iktisadı adına Türk unsura devri sağlanmıştı.

İngiltere, Fransa, Almanya ve Rusya devletleri, 1913'ten itibaren çeşitli düzeylerde kurulan komisyonlarla, doğu vilayetlerinde Ermeniler için düşündükleri "Şark Islahat Projesini" gerçekleştirme sürecini hızlandırmışlardı. Bu hazırlıklar 8 Şubat 1914'te Osmanlı devleti ile yapılan bir antlaşmayla sonuçlandırılmıştı.

Bu Islahat Projesi'nin ortaya çıkmasında, dönemin Ermeni temsilcilerinin siyasal ve diplomatik çalışmalarının çok büyük katkısı olmuştur. Bu çalışmalara, Haziran 1911'de Ermeni Patrikhanesi Umumi Meclisi'nin Osmanlı hükümetine sunduğu yazılı dilekçeyi, Ermeni Patriği Arşaroni Efendi'nin La Turquie Gazetesi'yle yaptığı mülakatta Ermeni sorununu 14 madde halinde dile getirmesini ve 8 subat 1912'de Osmanlı Mebusan Meclisi'nde bulunan Zöhrab Efendi başkanlığında bir grup Ermeni mebusunun Osmanlı Meclisi'ne isteklerini belirten bir muhtıra vermelerini örnek olarak gösterebiliriz. Bu istekler üzerine Osmanlı hükümeti konu ile ilgisi olan bakanlardan bir komisyonun kurulmasına karar vere-

rek, ilgi göstermişti. Doğu vilayetleri için düşünülen bu ıslahat projesinin asıl mimarları, Ortadoğu’da çıkarları olan Rusya, İngiltere, Almanya ve Fransa idi. Haziran 1913’te ön komisyon “Şark Islahat Projesi”nin ilk taslağını hazır hale getirmişti. Rusya elçisi Mandelstam bu tasarımı İngiltere, Rusya, Fransa, Avusturya-Macaristan, Almanya ve İtalya temsilcilerine sunmuştu. Yaklaşık 17 maddeden oluşan ve Rusya tasarısı olarak da bilinen, bu ıslahat projesinde ağırlıklı olarak şu görüşlere yer verilmişti.

“-Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakir, Harput ve Sivas vilayetleri tek vilayet haline getirilecekti. -İşbu Ermeni vilayetinin genel valisi büyük devletlerin muvafakatiyle padişah tarafından 5 yıl müddet için atanacaktır. Kendisi bir Osmanlı Hristiyanı veya tercihen bir Avrupalı yabancı olacaktır. -Genel vali, vilayetin icra reisi olup hiç istisnasız bütün memurları tayin ve azledebilir....-Vilayet Meclisi eş sayıda Müslüman ve Hristiyan üyeden mürekkep olacaktır.-Vilayete dışarıdan göçmen yerleştirilmeyecektir....-Osmanlı hükümetinin ve büyük devletlerin murahhaslarından mürekkep bir komisyon vilayetin anayasasını tespit edecektir...”(Yusuf Hikmet Bayur, Türk inkılabı Tarihi, II-III ve Esat Uras, Tarihte Ermeniler).

Rus Dışişleri Bakanı Goulkevitch ile Osmanlı hükümeti başbakanı Said Halim Paşa arasında 8 Şubat 1914’te son şeklini alarak imzalanmıştı. Islahat tasarısında şark vilayetlerinde yapılması gerekenler kısaca şöyle ifade edilmişti: “Şark vilayetleri iki bölgeye ayrılmış, yani A ve B bölgelerinin başına da Avrupalı iki müfettişin atanması kararı alınmıştı. Bölge A; Erzurum Trabzon ve Sivas illerini kapsıyordu. Bölge B; Van, Bitlis, Harput, Diyarbakır’dan oluşuyordu. Bu Müfettişler, illerinin sivil idare, adliye, polis ve jandarmasını kontrol edeceklerdir... Umumi müfettişler, gerekirse ehliyetsizliklerini

veya kötü hareketlerini gördükleri bütün memurları görevlerinden alabilirler... kanunlar, buyruklar, resmi duyurular, her bölgede mahalli dil ile yayınlanacaktır... buna göre Noveçli Albay Hoff A Bölgesine, Hollandalı Westenek ise B Bölgesine bakacaktı. Dâhiliye Nazırı Talat Bey iki müfettişin sözleşmelerini 25 Mayıs 1914’te imzaladıktan sonra, Resmi Gazetede yayınlamıştı.” (M. Hanifi Bostan, Said Halim Paşa). Ama bu “Şark Islahat Projesi” 1. Dünya Savaşı’nın çıkmasıyla uygulama alanına girmeden, İttihatçılar tarafından ortadan kaldırılmıştı.

Almanya’nın sorumluluğu

1913’ten sonra bir istihbarat ve suikast örgütü olarak kurulma çalışmaları başlatılan Teşkilat-ı Mahsusa örgütü, öncelikle Almanya’nın teşviki ve öneriyle 1914 başlarında faaliyetlere başlamıştı. Teşkilat-ı Mahsusa örgütünün en önemli faaliyet alanlarından biri Vilayet-i Şarkiye ve Trabzon vilayeti idi. 1914’ün başlarından itibaren Osmanlı idaresi ve Osmanlı ordusu üzerinde tamamıyla siyasal güç elde eden Almanya yönetimi, Osmanlı devletini yapacağı dünya savaşına hazırlamaya çalışıyordu. Almanya 1909’dan 1914’e kadar Osmanlı ordusunu modernize ederek savaşa hazırlama ve Ortadoğu’nun geneli hakkında istihbarat bilgilerini toplama yönünde bir siyaset izliyordu.

Bu ilişkiler bağlamında Almanya, Ortadoğu Müslümanları arasında geliştirebileceği “cihad” propagandasıyla Birinci Dünya Savaşı’nda İngiltere, Fransa ve Rusya’ya karşı savaşı kazanacağını düşünüyordu. Savaşta ulaşımı kolaylaştırabilmek için de, demiryolları yapımını hızlandırarak, Ortadoğu ve Kafkasya bölgelerinde sağlam bir ulaşım ağını oluşturmaya çalışıyordu. İpek ve Baharat yolu üzerinde bulunan Kürdistan, Almanya’nın bu siyasi ve sömürgeci zihniyeti-

nin ana merkezlerinden birini teşkil ediyordu. Cihad ve istihbarat siyasetinin mimarlarından biri olan Freiherr Max von Oppenheim 1899-1918 yılları arasında Kürdistan’a sık sık geziler yaparak, Almanya hükümetine Kürdistan’ın, Almanya için önemini belirten raporlar sunması ve Almanya’nın Ortadoğu siyasetinde başarılı olmasını da “Almanya Ortadoğu haber alma örgütünün” kuruluşunda görüyordu. (bkz. Zur Entwicklung des Bagdadbahngebietes und insbesondere Syriens und Mesopotamiens unter Nutzanwendung amerikanischer Erfahrungen. Berlin 1904).

Almanya’nın bu politikası, Kürdistan’da bulunan Ermenileri de kapsıyordu. Ki Birinci Dünya Savaşı esnasında bu siyasi anlayışın politik sonuçlarını görmek mümkün olmaktadır. Ayrıca Teşkilat-ı Mahsusa cemiyetinin Almanya’nın bir fikri ve modeli olarak kurulduğunu, Almanya Ortadoğu istihbarat masası tarafından gizli talimatlarla yönlendirildiği, bu yönlendirmeyi Harbiye Bakanı Enver Paşa üzerinden yaptıklarına dair çokça arşiv vesikaları bulunmaktadır. Bir yönüyle Almanya’nın “Ortadoğu haberalma örgütünün” Osmanlı merkezi yönetimindeki resmi adlarından biri de, “Teşkilatı Mahsusa Cemiyetidir”. Almanya, “Teşkilat-ı Mahsusa” cemiyeti aracılığıyla “Cihad” politikasını Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Kafkaslarda yayma siyaseti izleyerek, bu teşkilatın elamanlarından oluşturduğu suikast timleri ile siyasi çıkarları için engel teşkil eden grupları ve şahsiyetleri yok ediyordu. Almanya ve Osmanlı hükümeti Kürdistan politikasında, Teşkilat-ı Mahsusa Cemiyeti adı altında açıkça ortak hareket ediyorlardı. Savaş sırasında “Cihad” propagandasıyla ilgili Kürdistan’da dağıtılan ortak bildirimlerde bu siyasi ortaklığı görmek mümkündür.

Örneğin bu konuda Tarık Zafer Tuna’ya

şunları dile getirmektedir: “..Teşkilat-ı Mahsusa’nın Birinci Dünya Savaşı’nda giriştiği eylemler, ideolojik olduğu kadar Alman genelkurmayının isteklerine uygun stratejik birçok alanda gerçekleşmiştir..” (bkz. Tarık Zafer Tunaya, Türkiye’de Siyasal Partiler, c.3). Örneğin; 1914’te savaş başladığında, Freiherr Max von Oppenheim yönetiminde Almanya Dışişleri Bakanlığında tercüme ve Ortadoğu Haberalma Örgütü olarak resmîyet kazanan bu istihbarat örgütü, Almanca olarak hazırladığı “Cihad” bildirimlerini, talimatları ve stratejik raporları anında Osmanlıca ve Arapçaya tercüme ederek, İstanbul’a yolluyordu. İstanbul’a ulaştırılan bu bilgiler, Enver Paşa tarafından hazırlanmış gibi tanzim edilerek, Kürdistan, Kafkasya ve Kuzey Afrika’daki Teşkilat-ı Mahsusa elamanlarına ulaştırılıyordu.

Almanya, Osmanlı devleti sınırlarında oluşturduğu “Ortadoğu Haberalma Örgütünün” 75 şubesi aracılığıyla bir yandan “Cihad” politikasıyla Müslümanları kazanmaya çalışırken/düşman olarak görülen grupları bertaraf ederken, diğer taraftan Osmanlı yönetimini ellerinde bulunduran İTC kadrolarının “Türkçülük” siyasetine de yön veriyordu (bkz. Freiherr Max von Oppenheim, Türkiye, politischer Archiv des Auswärtigen Amtes, 167, bd 2, 10 –Oppenheim an Bethmann Holweg Berlin 20 Mart 1916).

Teşkilat-ı Mahsusa istihbarat ve suikast örgütünün Şark vilayetlerindeki faaliyetlerinin ana hedefi Ermeniler ve Kürtler oluşturmakta idi. Özellikle Kürtlerin askeri ve siyasi gücünü kırmak ve savaş esnasında onlardan yararlanmak için aşiret alaylarını örgütleyerek, çıkarları doğrultusunda kullanmayı tercih etmişler idi. Birinci Dünya Savaşı (1914) öncesinde Kürdistan’da ortaya çıkan ulusal eylemler, Türkçü İttihat ve Terraki Cemiyeti’nin kadrolarını tedirgin ediyordu. 1913’ten sonra, bu tedirginliklerini giderebilmek

ve Kürt toplumunun iç işleyişi hakkında bilgi sahibi olabilmek için, Kürdistan'ı iyi bilen uzmanlara etütler yaptırarak, raporlar hazırlamışlardı. Uzman müfettişler tarafından yapılan etütler sonucunda hazırlanan bu raporlardaki bilgilerle, Kürtlere karşı askeri ve siyasi tedbirler alıyordular. Ayrıca 1913-1914'te Kürdistan'ın Musul, Bitlis, Mardin ve Dersim bölgelerinde ortaya çıkan milli hareketler, İttihatçıları kaygılandıran önemli olaylar idi. İttihatçılar, Kürdistan'daki Teşkilat-ı Mahsusa elemanları aracılığıyla, Kürtlerin güçlenen iç dinamiklerini dağıtmak ve Kürtlerin askeri gücünü Birinci Dünya Savaşı'nda kullanmak amacıyla, daha önceleri II. Sultan Abdülhamit (1891) ve II. Meşrutiyet'ten (1910) sonra Kürtlerden oluşturulan "Aşiret Alayları" örgütlemesini 1914'te daha çok önemsemeye başlamışlardı. Kürtlerden oluşturulan askeri birliklerle ilgili, birçok Osmanlı arşiv belgesinde, Birinci Dünya Savaşında (1916) Aşiret Alayları kavramının yanında „İhtiyat Süvari Tümenleri, Milis Teşkilatı, Milis Birlikleri, Çeteler, gönüllü müfrezeler“ gibi isimler de dikkat çekmektedir. Örneğin; Kafkas cephesinde Alman kökenli subayların talimatıyla savaşan Kürt aşiret mensupları, arşiv belgelerinde genellikle „milis birlikleri“ olarak anılmaktadır.

İttihat ve Terraki hükümetinin, Kürdistan'da gerçekleştirmek istediği asimilasyon politikasına bağlı olarak, aşiret alaylarına Türkçülüğü çağrıştıran „oğuz alayları“ adını vermek istemiş ise de, fakat daha sonraları savaş esnasında Kürtlerden doğabilecek bazı siyasi tepkilerden dolayı, bu isimden vazgeçmiş idi. Gizli bir şekilde bütün talimatları Teşkilat-ı Mahsusa'nın kadrolarından alan aşiret alayları, resmi düzeyde ise, 2. ve 3. orduya bağlı olarak görünüyordu.

22 Nisan 1914'de Harbiye Nezareti'nin iki uzman müfettişe hazırlattığı ve aynı

tarihi taşıyan bu iki rapor konumuza en iyi örnek teşkil etmektedir. Örneğin birinci raporun hazırlayıcısı aşiret müfettişi Mirliwa Emin, aşiret alayları raporunda şu bilgileri aktarmaktadır: „..Teşkilat ve tenkisat-ı hazıra aşiret alayları teşkilatındaki esaslı maksada vakıf olmayan bazı avamın merakına mucip olmakta bulundukları duyulmuştur. Rusya hükümetinin aşiret arasına nifak ve fesat atarak kendisine meylettirmeğe çalıştığı ve daha gayri tabii bazı ahvalin olacağı 1891-1892 senelerinde aşairden hafif süvari alayları teşkilatı Rusya'nın ameli siyasetine büyük bir set çekmiş .., bu aşiret alaylarının talim ve terbiyelerine itina edilmek şartıyla bunlara karşı bir kuvvet teşkil edeceğine tereddüt edecek hiçbir kimse yoktur zannedirim... Şarkta sahib-i emlak ve arazisi olanlar umumiyetle rüesa ve agavat olup, efrad ve avam hemen umumiyet üzere yarı çıplak ve marabalık, hizmetkârlıkla temin-i idare ve maişet etmekle yani bu vatan ve toprakla alakadar olanları pek az bulunmaktadır...“ (Mustafa Balcıoğlu, „Teşkilat-ı Mahsusa'dan Cumhuriyete). Raporda, Bitlis Kürt milli hareketi (1914) kastedilerek, Kürtlerin Rusya'nın desteğini almaması için, aşiret alaylarına duyulan ihtiyaçtan söz edilmektedir. Ayrıca asimilasyon siyaseti içinde çocuklarının Terraki okullarında eğitime tabi tutulması da raporda işlenmektedir.

Çifte soykırım

1915 yılında İttihatçı komitecilerin önemli adamlarından bir olan Dr. Nazım, yapılan gizli bir toplantıda şunları söylüyordu; „Bana kalırsa, Türk olmayan unsurları, hangi ulustan olursa olsun (kastedilen Kürtler ve Ermeniler) ve hangi dinden olursa olsunlar, ortadan kaldırmalıyız. Ülkemizi Türk olmayan un-

surlardan temizlemeliyiz. Bana göre din bir hiçtir” diyerek bütün İttihatçıların gerçek fikirlerini formüle ediyordu. 25 Şubat 1915'te İttihatçı yöneticiler Osmanlı devletinin hüküm sürdüğü bölgelerdeki bütün Eyalet Valilerine ve yöneticilerine Ermeniler hakkında talimatlar yollarlar. 24 Nisan 1915'te İçişleri Bakanlığı, Ermenilerin sahip olduğu bütün merkezleri kapatır ve evraklarına da el koyarak yöneticilerini de tutuklarlar. 14 Mayıs 1915'te Ermeni Tehcir Kanunu çıkarıldı ve bu uygulamaların başına da Bahattin Şakir, Dr. Nazım, Şükrü ve Dr. Mehmet Reşit getirilir.

Ermeni soykırımının alt zemini oluşturulduktan sonra, 18 Mayıs'tan (1915) itibaren İTTK merkezinin başında bulunan Talat, Enver ve Cemal Paşalar şifreli telgraflarla bölgedeki adamlarına katliam talimatları verirler. Dâhiliye Naziri Talat Pasa 23 Mayıs 1915'de Dâhiliye Nezareti'nden Erzurum, Van ve Bitlis vilayetlerine gönderdiği şifreli telgrafla, söz konusu vilayetlerde ikamet etmekte olan Ermeni nüfusun Musul Sancağı'nın güneyi ile Zor Mutasarrıflığı ve merkez kazası hariç olmak üzere Urfa Mutasarrıflığı'nda, Halep Vilayeti'nin doğu ve güneydoğusu ile Suriye Vilayeti'nin doğusunda gösterilebilecek bölgelere göç ettirilmesi emrini vermiş idi. Aynı gün Dâhiliye Nezaretinden Musul, Urfa ve Zor mutasarrıflıklarına çekilen telgrafla adı geçen bölgelere gelecek Ermenilerin Bağdat demiryolu ve diğer demiryolu hatlarının en az 25 km uzaklıktaki bir mesafeye o bölgelerin idari makamlarınca iskân ettirilmeleri bildirildi. Ayrıca iskân sırasında hiçbir bölgeye genel nüfus içinde Ermeni nüfusun oranının %10'u geçmemesi de istenmişti. (bkz. BOA (Basbakanlık Osmanlı Arşivi), dh. sfr. dosya no. 54, belge no.163, A/252, dosya no.55, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 2.Şube

(DH.EUM.2.SB) dosya no.68, belge no.69, 75, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Evrak Kalem (DH.EUM.VRK.), dosya no.15, belge no.49). Ayrıca 27 Mayıs 1915 tarihinde hükümetin hazırladığı üç maddeden oluşan „Tehcir Kanunu“ yasa teklifi Mebusan Meclisi tarafından kabul edilmesiyle birlikte Ermenilerin zorunlu tehciri uygulamaya konuldu. Tehcir uygulaması yukarıda sözü edilen vilayet merkezleri dışındaki bölgelerde ikamet eden Ermenileri de kapsadı. Mayıs 1915'ten Mayıs 1916'nin sonuna kadar yaklaşık bir buçuk milyon Ermeni soykırıma tabi tutuldu.

İttihatçılar 1. Dünya Savaşı esnasında kendilerine zararlı gördükleri ulusları yok etmeyi önemli bir görev olarak görüyorlardı ve bu sebeple Ermeni ulusunu acımasızca 1915/16 yılları arasında soykırıma tabi tutarak yok ettiler. Ermeni katliamında Almanya devletinden büyük destek alan Osmanlı Türkleri birinci dereceden sorumludur. Katliam esnasında ve sonrasında, aynı yönetim ve yöneticiler tarafından planlı, programlı ve gizli yasalarla soykırıma tabi tutulan Kürtleri, Ermenileri öldürmekle suçlamak büyük bir tarihi yanılgıdır. Ermeni ve Kürt soykırımında en üst düzeyde sorumluluk taşıyan Osmanlı Talat Paşa hatıralarında şöyle yazıyor; “Vicdansız ve karaktersiz insanların elinde bir facia şekli” aldığını, kendisinin birçok geceler uyku uyumadığını ve “Ermenilerin tümüyle yok edilmesine yönelik eylemlere karşı olduğunu” itiraf ederek, özellikle Kürtlerin soykırıma katılımı konusunda şunu yazıyor: “Genel valiler ve valiler sorumluluk korkusuyla olayları mümkün olduğu kadar önemsiz göstermeye çalışmış ve kabahati kısmen Kürt halkına yüklemiştir.”

İttihatçılar, Birinci Dünya Savaşı esnasında Kürtleri planlı ve programlı yöntemlerle yok etme girişimlerini

başlatarak, değişik tedbirler alıyordular. 1915 yılından itibaren Kürt tehcirinden sorumlu olan “Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi” kurumunun yanında “Aşiret Reislikleri ve Göçmenler Genel Müdürlüğü” oluşturulmuş, başına eski Ziraat Bakanlarından Şükrü Kaya getirilmiş ve bütün bu kurumlar, Talat, Cemal ve Enver Paşaların gizli soykırım planlarına yardımcı oluyordu. Göçertilecek olanların yerleştirilmesine dair kanunun 12. Maddesi şöyle idi: “Kürtler ufak ufak kafilelere ayrılıp silahlarından arındırılarak değişik bölgelere gönderilecek ve orada genel nüfusun yüzde beşini geçmeyecek ve Kürt mülteciler yerlerine geri gönderilmeyeceklerdir. Yozgat ve Ankara’ya Kürt Reisleriyle, Molla ve nüfuz sahibi kişiler ilkin diğer kişilerle ilişkide bulunmayacak şekilde ayrılacak ve hükümet gözetimi altında bulundurulacaktır.” Kürt soykırımı konusunda İttihatçıların çok önceden hazırlıklarını yaptıklarını ve savaş sırasında sadece uygulamaya geçtikleri görülüyor. Örneğin 1915 yılında İttihatçı komitecilerin önemli adamlarından biri olan, Dr. Nazım yapılan gizli bir toplantıda şunları söylüyordu; “Bana kalırsa, Türk olmayan unsurları, hangi ulustan olursa olsun (kastedilen Kürtler ve Ermeniler) ve hangi dinden olursa olsunlar, ortadan kaldırmalıyız. Ülkemizi Türk olmayan unsurlardan temizlemeliyiz. Bana göre din bir hiçtir” diyerek bütün İttihatçıların gerçek fikirlerini formüle ediyordu.

Yaklaşık yüzyıl önce Mayıs 1916’da Batı Anadolu’ya tehcir edilerek soykırıma tabi tutulan Kürtlerin akıbeti ve vatanlarından zorunlu göçertilme sonucunda yaşadıkları trajediler hakkında çok az bilimsel çalışmalar bulunmaktadır. Çıkarlara dayanan çeşitli kaygılar ve ideolojik nedenlerle birçok araştırmacı ve tarihçi Kürtlerin tehcirini ilgilendiren arşiv belgelerinden uzak durmayı tercih etmesi, devletlerin

resmi söylemlerine itibar ederek sadakat göstermesi, kamuoyunu bu konuda bilgilendirmemeleri, Birinci Dünya Savaşı esnasında yaşanan Kürt tehcirinin unutturulmak istendiğine işaret etmektedir. İttihat ve Terraki Cemiyeti yönetimi tarafından Birinci Dünya Savaşı esnasında soykırım amacıyla Batı Anadolu’ya tehcir edilen Kürtlerin akıbeti ile ilgili çeşitli şifrelerde, talimatnamelerde, telgraflarda, dönemin resmi-gayri resmi basınında verilen bilgiler, Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi ve dönemin tanıklarının hatıra ve raporlarında vs. birinci dereceden öneme haiz çokça bilgiler mevcuttur. 1913’ten itibaren hazırlıkları yapılan ve Mayıs 1916’da İttihatçıların Türk-Turan imparatorluğu kurma hayali ile Almanya’nın sömürge siyaseti adına başlatılan Kürt tehciri Kasım 1917’nin sonuna kadar sürmüştü.

İttihat ve Terraki yönetimi, Teşkilatı Mahsusa tarafından denetlediği „İskani Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti” ve “Aşairi ve Muhacir Müdüriyeti Umumiyesi” gibi kurumlar aracılığıyla 1913’ten sonra Kürtler hakkında etüt çalışmaları başlatmıştı. Yapılan etüt çalışmaları sonucunda hangi Kürt aşiretlerinin, nüfuz sahibi Kürt şeyh, seyit, imam, ağa, bey ve aydınlarının, planlı bir şekilde hangi Kürt bölgesinden, Türklerin yoğun olarak yaşadığı Batı Anadolu vilayetlerine nasıl ve nerele kafileler halinde tehcir edilecekleri tespit edilmiş ve Mayıs 1916’da yapılan planlamalar dâhilinde Kürt tehciri başlatılmıştı. Birinci Dünya Savaşında Ermeni tehciri için Kuzey Afrika bölgeleri seçilmişti. Kürtler Müslüman Araplarla ve göçertilen Ermenilerle işbirliği yapabileceği kaygısıyla Batı Anadolu’ya sürülmeleri daha uygun görülmüştü. Nisan 1916’da Dahiliye Nezaretinden Trabzon’a çekilen bir telgrafta şunlar dile getiriliyordu: “Vilayet dahilinde kaç Kürt bulunduğunun

ve nerelerde mukim ve Türklerle ne derece münasebette bulunduklarının, adet ve lisanlarını muhafaza edüb etmediklerinin inbasıyla beraber vilayet dahilinde Kürd mülteci gelip gelmediğinin işarı...”(bkz. BOA, DH-sfr., 62/ 278). Bu telgrafta, Trabzon vilayeti üzerinden Karadeniz’e sürülecek Kürt kabileleri hakkında istenen bu bilgi, daha önce oralara yerleşmiş bulunan Kürt tüccarlar ile göçertilen Kürt kabileleri arasındaki ilişkilerin önlenmesi talimatı da verilmektedir.

Değişik kaynaklarda Mayıs 1916-1917 sonlarına kadar soykırım gayesiyle Batı Anadolu’ya tehcir edilen Kürtlerin sayısı şu ana kadar bilinen vesikalara göre aşağı-yukarı 862 bin civarındadır. Bunlarda ölenlerin sayısı 500 ile 700 bin kadar olduğu tahmin edilmektedir. İttihatçı kadrolar, Türklük adına Mayıs 1916’dan itibaren verdikleri resmi talimatlarla Kürtleri ana topraklarından zorla sürerek, yüz binlerce Kürt’ün ölümüne sebebiyet verdikleri gibi, Kürtlere ait sermayeyi de Türk unsura sunmuşlardı. Mayıs 1916’dan sonra Kürdistan’da zorunlu göçertmeler sonucu yaşanan trajediler, felaketler, facialar ve Kürtlerin ölüm çılgınlıkları dünya kamuoyu tarafından pek duyulmak istenmedi ve hala bu konunun ağırlıklı olarak bilim çevrelerinde incelenmek istenmemesi, farklı bir siyasal tavır karşımıza çıkarmaktadır.

Kürtler hakkında verilen yok etme hükmü sonucunda öncelikle tanınmış Kürt zenginlerinin sermayesi talan edilerek, Türk unsurun çıkarlarına sunulmuştu. Kürt, Ermeni, Süryani ve Rumlardan talan edilen sermaye ile Türk milli bankacılığı teşvik edilerek, Anadolu’nun çeşitli bölgelelerinde banka şubeleri açılarak, bu sermayenin işletilmesi öngörülmüştü. Kürt ileri gelenleri ve aşiret reislerinden talan edilen sermaye ile 1 Ocak 1917’de Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası kurulmuştu. Türk

Yurdu dergisinde İtibar-i Milli Bankası hakkında şu bilgiler aktarılmaktadır: “Evvela onu tesis eden zevat milli adamlar olduğu gibi, hisse senedini alabilenler de yalnız Osmanlı tebaasından olanlardır ve dolayısıyla bütün sermayesi millidir. Saniyen bankanın bütün muamelat ve kuyudatında kullanılacak lisan milli lisandır. Türk lisandır. Salisen, bankanın başında bulunanlar, bütün memur ve müstahdemleri yalnız Osmanlı tebaasından olabilecektir.” Rabiye milli banka... “(bkz. Zafer Toprak, Türkiye’de milli iktisat-1908-1918).

Serhat (özellikle Patnos merkezli Haydaran aşiret mensuplarının) Kürtlerinin yoğun bir şekilde tehcir edildiği tarihlerde İttihatçıların ve teşkilat-ı mahsusa kadrolarının denetiminde Türk unsura ait iktisadi sıkıntıları ortadan kaldırmak için İtibar-ı Milli Bankası’nın kurulması, o tarihlerde ölüm ve açlığa sürüklenen Kürtlerden çokça altın ve Osmanlı parasının talan edildiğine işaret etmektedir. Savaşın ve ekonomik sıkıntıların çok yoğun olduğu bir sırada Maliye Bakanı M. Cavit Bey tarafından kamuoyuna açıklandığı şekliyle dört milyon lira sermaye ile kuruluşu sağlanan İtibar-ı Milli Bankası, aslında Kürt ileri gelenlerinin vatanlarından sürülmesi sonucunda talan yoluyla elde edilen sermayenin bir ürünü idi. 21 Şubat 1917’de tarihinde çıkarılan bir yasa ile İtibar-ı Milli Bankası’nın açık/gizli çalışmalarıyla çeşitli ayrıcalıklar tanınarak, bununla ana sermayesinin gizlenmesi sağlanmıştı. Örneğin; bankanın sermayesi, ihtiyat akçesi, dağıtacağı temettü, faaliyetini yürüteceği bina, depo ve benzeri taşınmaz malları her türlü resim vergi ve harçtan bağışık tutulacaktı (bkz. Z. Toprak, Türkiye’de milli iktisat, 1908-1918). 1 Ocak 1917’de kurulan İtibar-ı Milli Bankası, 1924’te Türk İş Bankası’na dönüştürülmüştü.

İttihatçılar soykırıma ilişkin belgeleri yok ediyor

Sonuçta 1914-1918 yılları arasında ittifak ve Terraki yönetimi Türk unsurun çıkarlarını esas alarak etnik temizlik yapma gayesiyle Vilayet-i Şarkiye bölgesinde yani Kürdistan'da Ermeni, Kürt, Süryani ve diğer küçük dini cemaatlere yönelik yüzyılın en büyük soykırımını gerçekleştirmişler idi. İttihat ve Terraki Cemiyeti'nin üst yöneticileri olan ve Vilayet-i Şarkiye'de soykırım suçu işleyen Talat paşa, Enver Paşa, Sait Halim Paşa, Dr. Nazım, Cemal Paşa ve Bahattin Şakir, 1918'de Almanya tarafından gizlice hazırlanan bir gemi ile Almanya'ya kaçtılar. İttihatçıların suçlarını tescil eden belgelerin Teşkilat-ı Mahsusa ve Dahiliye Nezaretinde bir arada tutulduğu biliniyordu. Şimdiye kadar tarihçiler bu belgelere ulaşamamıştır. Bazı görüşlere göre, İttihatçılar yurt dışına kaçmadan önce hesap evrakları dâhil olmak üzere tüm dokümanlar Dr. Nazım ve Dr. Bahattin Şakir tarafından imha edildiği biçimindedir. Örneğin Şevket Süreyya Aydemir ise söz konusu Dahiliye Nezareti evraklarının Talat Bey tarafından yakıldığını, ancak bunun tüm evrakları kapsamadığını ve bir gün bu evrakların ortaya çıkabileceğini belirtiyor. (bkz. Şevket Süreyya Aydemir, Enver Paşa, Cilt 3). Mithad Şükrü, Küçük Talat ve Ziya Gökalp Divan-i harbi örfi mahkemesine verdikleri ifadelerde, Merkez Komiteye ait evrakın Doktor Nazım tarafından alındığını belirtirler.

Ahmet Esat Uras 1918'de İngiliz görevlilere, Ermenilerin imha edilmesi konusunda bir toplantı yapıldığını ve kendisinde bu toplantının el yazması tutanağı olduğunu iddia eder ve bunu satmaya kalkar. Bunun üzerine tutuklanır ve verdiği ifadede: "Silah bırakışması anlaşmasından biraz önce, görevliler, geceleri arşiv bölümüne gidip, belgelerin çoğunu

temizlediler (bkz. V.N. Dadrian, "Documentation of the Armenina Genocide in Turkish Sources). İstanbul İttihat ve Terakki Merkezi Umumi üyesi Kör Ali İhsan Bey, sorgusunda, elindeki tüm belgeleri yaktığını söyler. (bkz. 1926 Ankara İstiklal Mahkemesi, İzmir Suikastı iddia-name ve savunmalar, teksir metin). Harbiye Nazırlığını da üstlenen İzzet Paşa, Teşkilat-ı Mahsusa Müdürlüğünün (Harbiye Nezaretinde, buraya üstü örtülü bir şekilde Doğu işleri Bürosu deniyordu) hemen çalışmalarını durdurması gerektiğini ve arşivlerini yok etmesi talimatını verir. (bkz. Hüsamettin Ertürk, Milli Mücadele Senelerinde Teşkilat-ı Mahsusa, daktilo edilmiş metin, aktaran, Bilge Criss, İşgal Altında). Hans F. L. Von Seeckt, Harb döneminde, Osmanlı Genel Kurmay Başkanlığı görevinde bulunmuştur. Almanya'ya dönerken, Osmanlı Harbiye Nezaretine ilişkin önemli bir kısım belgeyi beraberinde götürür (bkz. .N. Dadrian, "Documentation of the Armenina Genocide in Turkish Sources).

Kürt ve Ermeni tehciri konusunda, Almanya hükümeti de 1919'dan sonra belge ayıklama işlemine başvurarak, Kürt tehcirini ilgilendiren vesikaları raflara kaldırmış olması, Almanya'nın planlayıcı rolüne işaret etmektedir. Örneğin Dr. Johannes Lepsius'un „Deutschland und Armenien 1914-1918-Sammlung Diplomatischer Aktenstücke (Berlin 1919)“. Alman Papaz Dr. Lepsius, birinci dünya savaşı sırasında Kürdistan'da çeşitli yardım kuruluşlarında görev yapmıştı. Savaş esnasında birçok olaya da tanıklık etmiş ve konu hakkındaki düşüncelerini çeşitli raporlarda dile getirmişti. Raporlarında Ermeni soykırımı hakkında detaylı bilgiler aktaran Dr. Lepsius, yakından tanıklık ettiği, Kürt tehciri hakkında hiç bir şekilde bilgi aktarmaması düşündürücüdür. 1919'da Dışişleri Bakanı Dr. Solf tarafından Ermeni ve

Kürt belgelerinin ayıklanmasında görevlendirilmesi, Kürtlere karşı politik bir tavır içinde olduğuna işaret etmektedir. Örneğin, 1919'da Dışişleri Bakanı Dr. Solf'un talimatıyla diplomatik raporlar ve istihbarat şifreleri üzerinde çalışarak ayıkladığı belgeleri "Deutschland und Armenien 1914-1918 -Sammlung Diplomatischer Aktenstücke" adı altında yayınlar. Dışişleri Bakanlığı arşivinde bulunan belgelerin ayıklanmasının ana sebeplerinden biri, Almanya'nın da soykırım ile suçlanmış olması teşkil ediyordu. Lepsius'un görevi, Almanya'yı zor durumda bırakacak olan belgeleri ortadan kaldırmak ve Ermenilere yardım edildiğine dair bilgileri içeren vesikaları yayınlamaktı. Dr. Lepsius, Dışişleri Bakanı Dr. Solf'un direktifleri doğrultusunda belgeleri ayıklayarak yayınladığı kitabında, ağırlıklı olarak, 1914-1918 yılları arasında Almanya Dışişleri Bakanlığına, İstan-

bul'daki büyükelçiliğin, Anadolu, Kuzey Afrika, Kürdistan ve Kafkasya'daki istihbarat görevlilerinin, subayların, çeşitli yardım kuruluşlarında çalışan görevlilerin, misyonerlerin ve Erzurum, Van, Musul, Adana, Halep, İskenderun, Bağdat, Beyrut, Şam, Hayfa, Yafa, Kudüs, Samsun, Sivas, İzmir, Trabzon vs. gibi konsolosluk görevlilerinin gönderdiği raporlara yer vermiştir. Kitapta kullanılan belge sayısı 440 civarındadır.

Genel anlamda Teşkilat-ı Mahsusa'ya ait belgelerin İttihatçılar tarafından yok edilmeye çalışılması düşüncesi bile 1913-1918 tarihleri arasında Vilayet-i Şarkiye'de yani Kürdistan'da yapılan soykırımların hangi boyutlarda yapıldığına işaret etmektedir.

***Araştırmacı / Yazar**

Ermeni Katliamı; yalanlar, gerçekler, normlar

Celal ÖZGÜR

Bu yıl Ermeni katliamının yüzüncü yıl dönümü. Bundan yüz yıl önce bu coğrafyada insan kavrayışını aşan trajik olaylar yaşandı. 24 Nisan 1915'te İstanbul'da toplu tutuklama ve tehcir ile başlayan süreç çok geçmeden Ermenilere karşı topyekûn bir soykırıma dönüştü. Anadolu ve Kürdistan'ın yerli halklarından biri olan Ermeniler kabileler halinde boğazlanarak imha edildi.

Aradan onca zaman geçti. Buna rağmen Türk devleti Ermeni katliamı ile gerçek anlamda bir yüzleşme cesaretini gösteremedi. Bu sorunu bütün boyutlarıyla irdelemek ve işlenen suçlardan dolayı gerekli ahlaki ve vicdani sorumluluğu kabul etmek yerine, bu büyük trajediyi küçümsedi. Duruma göre gerçekleri çarpıttı ve olanları savaş ortamının kaçınılmaz sonuçları olarak yansıttı. Bütün diğer konularda olduğu gibi, Türk devleti Ermeni katliamında da inkâr yolunu seçti, sorunun gerçek boyutlarını gözden kaçırarak devlet olarak sorumluluktan kaçınmaya çalıştı.

Ne var ki Türk devletinin izlediği inkâr ve sorunu unutturma

çabası, Ermeni katliamına ilişkin toplumsal hafızanın her geçen gün daha güçlü biçimde geri dönüşünü engelleyemedi. Dünyada ‘insanlığa karşı suçlar’, ‘savaş suçu’ ve ‘soykırım’ gibi suç kategorileri uluslar arası hukuk terminolojisinde yerini aldı. Ermeni halkına karşı işlenen suçlar geçen yüzyılın ilk soykırımı olarak tarihe geçti. Ermeni soykırımını tanıyan ülkelerin sayısı arttı. Türkiye’nin 1915’te yaşanan trajediyi kabul etmesi yönünde içte ve dışta baskılar yoğunlaştı. Başka bir deyişle Ermeni katliamı bağlamında Türkiye giderek köşeye sıkıştı.

Yüzüncü yıl krizi

Türkiye’yi Ermeni soykırımını tanımaya dönük geçmişten gelen baskıların 1915 olaylarının yüzüncü yıldönümü nedeniyle bu yıl farklı bir boyut kazanacağı bekleniyordu. Nihayet öyle de oldu. Bu konuda ilk ve en belirgin çıkış bu yıl Vatikan’dan geldi. Papa Francis bu yıl, 1915 olaylarının 100. yıldönümü için düzenlenen ayinde Ermeni ölümlerinin ‘20. Yüzyılın ilk soykırımı’ olduğunu söyledi. Vatikan’da Aziz Petrus Bazilikası’nda 1915 olaylarının 100. yıldönümü için düzenlenen ve Ermenistan’dan siyasi ve dini liderlerin katıldığı ayine önderlik eden Papa Francis, o dönemde meydana gelen ölümleri soykırım olarak niteledi. “*Geçtiğimiz yüzyılda insanlığımız üç büyük ve eşi benzeri görülmemiş trajedi yaşadı. Çoğunlukla ‘20. Yüzyılın ilk soykırımı’ olarak kabul edilen ilk trajedi sizi, Ermeni halkını vurdu*” ifadesini kullandı.

Türk devlet yetkilileri her zaman olduğu gibi Papa’nın bu açıklamasına büyük bir öfke ve hınçla tepki verdi. Cumhurbaşkanı Erdoğan, ‘bir kulağımızdan girip öteki kulağımızdan çıkar’ diyerek Papa’nın açıklamalarını hafife alan aldırma bir tutum sergiledi.

Benzer bir açıklama ise ABD’den geldi. ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Marie

Harf, Washington’da düzenlediği günlük basın toplantısında ABD Başkanı Obama ve üst düzey yetkililerin, 1.5 milyon Ermeni’nin katledildiği gerçeğini kabul ettiğini söyledi.

Papa Francis’in ‘20. yüzyılın ilk soykırımı Ermenilere yapıldı’ ifadesi hatırlatılarak bu konuda ABD’nin duruşuyla ilgili sorulan soruya Harf şu yanıtı verdi:

‘ABD Başkanı ve diğer üst düzey yetkililer; Osmanlı İmparatorluğu’nun son günlerinde bir buçuk milyon Ermeni’nin katledildiği ya da ölüm yürüyüşüne gönderildiğini tarihi bir gerçek olarak kabul etmektedir ve bunu çok kez dile getirdiler. Gerçeklerin tam, adil ve içten kabulü Türkiye, Ermenistan ve Amerika da dâhil olmak üzere herkesin çıkarınadır.’

Diğer bir çıkış/açıklama da Avrupa Parlamentosu tarafından yapıldı. 15 Nisan’da toplanan Avrupa Parlamentosu’nda Ermeni katliamı ile ilgili olarak oylanmış önergede “*Avrupa Parlamentosu Papa Franciscus’un Ermeni soykırımının yüzüncü yılı hürmetine 12 Nisan’da barış ve uzlaşma ruhu içinde verdiği mesajı takdir etmektedir*” ifadesi yer aldı.

AP’nin bağlayıcı nitelik taşımayan, tutum beyanı niteliğindeki kararda 1915 olayları “soykırım” olarak nitelendirilerek, Türkiye’ye geçmişiyile yüzleşmesi ve 1915 olaylarına ilişkin Ermeni iddialarını kabul etmesi çağrısı yapıldı.

Bu yıl Türkiye’yi en çok rahatsız eden açıklamalar Ermenistan’ın başkenti Eri- van’da Ermeni katliamının yüzüncü yıldönümü nedeniyle yapılan törenden geldi. Bu etkinliğe kendi ülkeleri adına katılan Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile Fransa Cumhurbaşkanı François Hollande’nin her ikisi de anma toplantısında yaptıkları konuşmalarda 1915’te Ermeni halkına yapılanları soykırım olarak nitelendirdiler. Benzer bir açıklama ise Almanya Cumhurbaşkanı Joachim Gauck tarafından yapıldı. ABD Başkanı

Barack Obama ise bu yılki açıklamasında soykırım sözcüğü yerine, geçen yıllarda olduğu gibi, “Meds Yeghern” (Büyük Felaket) ifadesini tercih etti. 1915 olaylarını “20’nci yüzyılın ilk toplu mezalimi” olarak nitelendiren Obama, Papa Francesco’nun olaylarla ilgili yorumlarını da memnuniyetle karşıladıklarını kaydetti. Öte yandan geçen yıl dönemin başbakanı şimdiki cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 1915 olaylarının yıldönümünde yayınladığı mesajda 1915 yılında öldürülen Ermenilerin torunlarına Türkiye’nin taziyelerini iletmişti. Benzer şekilde Başbakan Davutoğlu da bu yıl yayınladığı bir mesajda 1915’te yaşamını yitiren Ermenilerin acılarını paylaştığını dile getirdi. Bu her iki açıklamayı da olumlu yönde atılmış adım olarak nitelendirmek mümkün. Buna karşın Türkiye’nin geçmişiyle, özel olarak da 1915’te Ermeni halkına karşı işlenen soykırım gerçeği ile samimi bir şekilde yüzleşmekten uzak olduğu çok açık

Ermeni katliamı merkezi düzeyde planlanan bir soykırımdı

Türk devlet yetkilileri ve onun gayri resmi sözcüleri 1915 yılında Ermenilere karşı bir soykırım suçunun işlendiği gerçeğine yıllardır şiddetle karşı çıkıyorlar. Türk devlet tezine göre Birinci Dünya Savaşı ortamında oluşan otorite boşluğunda bazı yerel çatışmalar yaşanmış, söz konusu çatışmalarda hem Ermeni hem de Müslüman kesiminden kayıplar gerçekleşmiştir. Bu arada savaş koşullarının yol açtığı güvenlik kaygısı nedeniyle bazı Ermeni gruplar savaş bölgelerinden çıkartılarak daha güvenli bölgelere taşınmış ve bu göç sırasında bazı zayıflatlar söz konusu olmuştur.

Oysa durum Türk devlet yetkilileri ve devlet tarihçilerinin iddia ettiğinden tamamen farklıdır.

Ve ayrıca 1915’te yaşananlar Ermeniler

bakımından bir ilk değil, olsa olsa en köklü ve nihai soykırımdır. Çünkü daha önce de biri 1895’te diğeri ise 1909 yılında olmak üzere Ermeni halkı değişik tarihlerde birçok kez katliamdan geçirilmiştir.

Savaş koşulları ise İttihatçılara Ermeni sorununda nihai çözümü hayata geçirmek büyük bir fırsat sundu.

İttihat ve Terakki yönetimi Balkan Savaşı yenilgisinden sonra Osmanlıdan geriye kalan toprakları etnik ve dini açıdan homojenleştirmeyi amaçlayan bir politikayı önüne koydu. İmparatorluğu kurtarma ümitlerinin azalmasına bağlı olarak böyle bir politikaya duyulan ihtiyaç arttı. Balkan Savaşı’nda Osmanlı ordusu sadece batıda toprak kaybetmekle kalmadı aynı zamanda Rusya karşısında da ağır yenilgiler aldı. İttihatçılara göre, Osmanlı İmparatorluğunun parçalanmasının önüne geçmek artık imkânsız gibi bir şeydir ve ayrıca Türklerin sıkıştığı Anadolu toprakları da ciddi bir parçalanma tehdidi altındadır. Yapılacak şey, Osmanlıdan geriye kalan toprakları öncelikle gayri Müslimlerden temizlemek, Türk olmayan etnik toplulukları da Türk etnik kimliği içinde eritmektir.

Bu çerçevede, öncelikle Ege kıyılarındaki Rumların, Mardin- Diyarbakır bölgesindeki Süryanilerin ve esas olarak da Ermenilerin Anadolu’dan tasfiyesi ve boşalttıkları yerlere Türk-Müslüman göçmenlerin yerleştirilmesi hedeflendi. Rumlar 1913-1914’te tehdit, zor, yağma ve kimi yerlerde öldürmelerle Yunanistan’a gönderilirken, Ermeniler ise 1915 yılı Nisan ve Mayıs’tan itibaren başlatılan yüzyılın en geniş kapsamlı tehcir ve soykırım politikası ile imha edildi. Süryanilerin önemli bir bölümü ise Ermenilerle birlikte aynı zamanda ortadan kaldırıldı.

Rum katliamı bir prova

Yunanistan’a zorla göçertilen ya da kat-

ledilen Rumların menkul ve gayrimenkul değerlerine devlet yetkilileri ve yerel işbirlikçiler tarafından el konulur ve yağmadan elde edilen servet Türk burjuva sınıfının yaratılmasında ilk harç olarak kullanılır. Rumlardan boşalan yerlerin bir kısmına Bulgaristan ve Yunanistan'dan gelen Müslüman kökenli topluluklar yerleştirilir. Bu etnik temizlikten payını alan topluluklardan biri de Nasturiler'dir. 1914 yılında Van civarından, İran sınırına yakın Nesturilerin önemli bir kısmı Ankara ve Konya gibi Orta Anadolu bölgelerine zorla sürülür, kalanlar ise kılıçtan geçirilir. Rumların Anadolu'dan temizlenme sürecinde yaşanan insani acı ve kayıplar trajik boyutlara ulaşır. Sadece İzmir ve civarında birkaç gün içinde katledilen Rum sayısı 600'ün üzerindedir. Balkan Savaşı ve sonrasında Türkiye'den zorla sürülen Rumlara ilişkin farklı rakamlar ifade edilse bile, bu rakamın 800 binin üzerinde olduğu konusunda ortak bir görüş söz konusudur. Savaş boyunca 300 bin Rum ise fiziki olarak yok edilmiştir. (Taner Akçam, 'Ermeni Meselesi Hallolunmuştur', İletişim)

Ermenilere karşı başvurulmuş tehcir ve soykırım girişimi de tıpkı Rum tehcirinde olduğu gibi İttihat ve Terakki Merkez Komitesi tarafından detaylı bir biçimde tartışılarak hayata geçirildi. Rumlara karşı hayata geçirilen etnik temizlik planını Ermeni katliamının bir ön hazırlığı (provası) olarak değerlendirmek mümkün. İttihatçılar, Rumlardan farklı olarak Ermenileri, Osmanlıyı bölüp parçalayacak potansiyel bir tehdit unsuru olarak görüyordu. Rusya'nın bölgeye dönük hesapları ve Ermenilerle olan ilişkileri bu kaygıları daha da artırmıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun dört bir taraftan artan çözümlene süreci ve savaşta üst üste alınan yenilgiler, İttihatçıları Ermeni sorununda daha 'esaslı ve toptan' bir çözüme yöneltti. Bölgede ve dünyada yaşanan savaş

koşulları ise böyle bir planın hayata geçirilmesi için uygun bir fırsat olarak değerlendirildi. İttihatçılar savaşın tozu dumanı içinde fazla sorunla karşılaşmadan 'çıbanbaşı' olarak niteledikleri bu sorunu bitireceklerini düşündü.

İttihatçı önderlerden ve dönemin Dâhiliye Nazırı Talat Paşa o dönemde yaptığı birçok açıklamasında Ermeni meselesinin 'esaslı bir şekilde çözümünden ve toptan yok edilmesinden' söz etmektedir.

Ermenilere dönük ilk kapsamlı tutuklamalar 24 Nisan 1915'te İstanbul'da başlar ve dalgalar halinde Anadolu'nun öteki bölgelerine yayılır. Talat Paşa, bütün vilayetlere gönderdiği şifli mesajlarda Ermenilerin tutuklanması ve sürülmesine ilişkin planın detaylarını açıklar. Bu plana göre Ermeniler bulundukları yerlerdeki evlerinden toplanır, yanlarına hiçbir şey almalarına izin verilmeden kabileler halinde ölüm yolculuğuna çıkarılır. Ülkenin dört bir tarafından kabileler halinde yola çıkarılan Ermeni'ler için son durak olarak Suriye çölü belirlenmişti. Görünüşe göre, Ermenilerin, savaş bölgesinden uzak oluşu nedeniyle 'güvenli bir bölge' olan Der-Zor civarına yerleştirilmesi kararlaştırılır. Oysa o yollar ve çöller Ermeniler için mezar olacaktı.

Soykırımın iki mekanizması

Ermeni katliamında dikkat çeken bir husus da bu süreçte ikili bir mekanizmanın kullanılmış olmasıdır. Talat Paşa tehcir emrini resmi kanaldan valilere iletilmekte, valiler ise bu emirleri emniyet teşkilatına ve jandarmaya aktarmaktadır. Kabilelerin imha edilmesi görevi ise Merkez Komitesi tarafından Teşkilat-ı Mahsusa'ya verilmektedir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bölge yetkililerinin kurduğu ölüm mangaları katliam işinde belirleyici bir oynar. Başka bir ifade ile İttihatçılar, resmi devlet hiyerarşisini bir yana iterek Ermeni kabilelerin imhasını bizzat kendi-

leri gerçekleştirir. Kimi yerlerde İttihatçı yetkililerin verilen talimatları yerine getirmeyen valileri görevden aldığı bile olur.

Görevden el çektirilenlerin yanı sıra verilen emri yetine getirmeyen mülki amirlerden öldürülenler de söz konusu. Bunlardan birisi de Lice kaymakamıdır. İttihatçıların verdiği öldürme emrini yerine getirmeyen ve buna direnen Lice kaymakamı Hüseyin Nesimi görevden alınarak Diyarbakır'a çağrılır ve yolda iken öldürülür. Bu tarzda öldürülenler arasında Basra Valisi Ferit, Beşiri kaymakamı vekili Sabit, gazeteci Mestan ve Midyat ve Bafra kaymakamları da vardır. (a.g.e)

Ermeni soykırımının İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Merkez Komitesi'nde en ince ayrıntılarına kadar planlandığına şüphe yoktur. Tehcir olarak ifade edilen planın gerçek amacının Ermenileri imha etmek olduğu açıktır. Öyle ki, Talat Paşa valilere ve askeri yetkililere gönderdiği telgraflarda, Tehcir'den esas amacın imha olduğunu açıklama ihtiyacını hissetmiştir.

Ermenilere karşı başlatılan yüzyılın bu en geniş kapsamlı ve sistemli soykırım uygulaması adım adım zamana yayılarak hayata geçirildi. Bazı bölgelerde Ermeniler, toplanıp sürülmelerine gerek duyulmadan yerinde imha edildi. Ermeniler kabileler halinde kâh şu dipsiz vadide, kâh şu karanlık kuytulukta boğazlanarak yok edildi. Cellâtlarına fırsat bırakmadan yüksek uçurumlardan atlayanlar, dipsiz mağaralara kendini bırakarak yok eden Ermeniler oldu. Diğerleri ise sonu olmayan ölüm yollarında yok edilip cesetleri kurda kuşa yem edildi. Resmi güvenlik güçlerinin ve İttihatçı cellâtların yetmediği zamanlarda katliam işi yerel çetelere ve hapisten bırakılan profesyonel katillere havale edildi. Katledilmeyenlerin birçoğu ise açlık ve hastalıklardan hayatını kay-

betti. Suriye çöllerine ulaşan çok az sayıdaki Ermeni ise ya gözden ırak çöllerde yok edildi ya da açlık ve sıcaktan yaşamını yitirdi. Samsun, Trabzon ve Ordu gibi yerlerde ise Ermeniler kayıklara doldurularak Karadeniz'e döküldü. Agos gazetesi yazarı Karin Karakaşlı'nın deyişiyle, *"Ermeniler ve Türkler korkunç bir savaşın içinde, birbirleri ile savaşarak ölmediler. Bu toprakların en eski halklarından biri olan Ermeniler, savaş koşulları gerekçe gösterilerek kökünden kazındı. Malını, mülkünü, kilisesini, okulunu, manastırını, bağını, bostanını, dükânını bıraktı ve vardırmayan yollarda can verdi. Bitimsiz yollar var, son istikameti olmadığı için biz onlara ölüm yolu diyoruz. O yollarda çoğu mezarsız kemik yığınları olarak doğaya karıştı. Ruhları da bugün halen şad olmak için hakikatin özlemi içinde."*

Ermeni katliamında yaşanan can kayıplarına gelince, sadece Talat Paşa'ya atfedilen ve "Kara Kaplı -tehcir defteri-" olarak adlandırılan kitapçıkta, tehcir edilen Ermeni sayısı 924,158 olarak verilir. Soykırımında en az 1.200.000 insanın hayatına mal olduğu gerçeğini ise hiç kimse reddetmemektedir. 1.200.000 ile 1.500.000 milyon ölü; burada söz konusu olan, bir halkı yok edilmesidir. (Yves Ternon, Bir soykırım Tarihi, 2012, Belge)

1915 yılının Nisan ayında başlayıp giderek yoğunlaşan etnik temizlik hareketi aynı yılın Eylül ayına gelinmeden büyük ölçüde amacına ulaşmıştı. 29 Ağustos 1915'te Talat Paşa Anakara'ya gönderdiği bir telgrafta şu ifadeler yer verir; 'Vilâyât-ı şârkîyeye âid Ermeni meselesi hal-lolunmuştur. Fuzulî mezalimle millet ve hükümetin lekedâr edilmesine lüzum yoktur'. (Akçam, a.g.e)

Ermeni malları savaş ganimeti

Rum tehcirinde olduğu gibi Ermeni tehciri ve katliamı da İttihatçıları ve dönemin

mülki ve askeri yetkilileri bakımından tam bir yağma furçasına dönüşür. Ölüm yolculuğuna çıkarılan Ermenilerin yanlarına hiçbir maddi değer almalarına izin verilmez. Ermenilerin kendi mal ve mülkleriyle ilgili tasarruflarda bulunmaları için birilerine vekâlet vermelerine fırsat tanınmaz. Ermenilerin alacaklarıyla banka hesaplarına el konulur, alacaklarla ilgili ticari senet ve hukuki işlemlerin tümü iptal edilir. Böylece Ermeni katliamı salt bir etnik temizlikle sınırlı kalmaz aynı zamanda dev boyutlarda bir sermaye transferine dönüşür. İttihatçılar, Ermeni'lerin bütün maddi varlıklarına el koyarak bir başka şekilde onların yaşam olanaklarını kurutmuşlardır. Yağmanın boyutları o kadar yaygındır ki dönemin hükümeti bu işi düzene sokmak için yasal düzenlemelere gitme ihtiyacı duyar.

Ermeni mallarının bölüşümü zamanla yağmacılar arasında bir soruna bile dönüşür. İttihat ve Terakki yönetimi, gün gelir işlediği cinayetlerden dolayı ödüllendirdiği kişileri, Ermeni mallarını yağmalama meselesinde ölçüyü kaçırdıkları için cezalandırma yoluna gitmek zorunda kalır. Bunlardan birisi de Ermeni katliamındaki gaddar uygulamalarıyla ün salmış olan Diyarbakır valisi Doktor Reşit'tir.

İttihatçılar sözelimi Doktor Reşit'ten işlediği cinayetlerin değil, ama bu cinayetler sırasında 'merkeze yollayacağım' diyerek el koyduğu Ermenilere ait mücevher ve eşyaların hesabını sorma yoluna gider. Daha sonra Anakara'ya Vali olarak atanan Reşit'in söz konusu paralarla İstanbul'da yalı aldığını duyan Talat Paşa, yaptığı bu işten dolayı onu valilikten azleder. Başka bir ifade ile Talat Paşa, katil olarak takdir ettiği Reşit'i hırsız olduğu için azletmiştir. (a.g.e)

İttihatçıların Ermeni soykırımının bir parçası olarak başvurdukları yöntemlerden biri de geride kalan Ermeni çocuklarını asimile etmek üzere onları Müslüman ai-

lelere dağıtmış olmasıdır. Ermeni çocuklarının Müslüman adetlere göre yetiştirilmesi ve (altı çizilerek) asimile edilmeleri istenecektir. Benzer şekilde geriye kalan kız-erkek Ermeni gençlerin Müslümanlarla evlendirilmeleri ve İslam dinine göre büyütmelerine özel bir itina gösterilmiştir. Bütün bu uygulamalara bakarak Ermenilere karşı işlenen suçun dört başı bir soykırım olduğu açık değil mi?

İttihatçıların Ermeni katliamının son döneminde başvurduğu uygulamalardan biri de katliamlarda kullandıkları bazı elemanlarını, ileride sorun olabilme ya da kontrolden çıkma ihtimalinden hareketle yok edip ortadan kaldırtmalarıdır. Özellikle Teşkilat-ı Mahsusa'nın bazı ileri gelenleri bu şekilde işi bitirilenler arasındadır.

Yargılamalar

Osmanlı İmparatorluğunu savaş macerasına sürükleyen İttihatçı troyka (Talat, Enver ve Cemal Paşalar) savaş yenilgisinden sonra soluğu yurtdışında aldı. Savaş galiplerinin baskısıyla İttihatçılar hakkında başlatılan yargılamalarda ise İttihat ve Terakki dönemi ve Ermeni katliamındaki sorumlularla gerçek anlamda bir hesaplaşma gerçekleştirilmedi. İdam edilen birkaç kişi ve hapis cezasına çarptırılanların dışında kalan bir kısmı eski mevkilerini korudu. Büyük çoğunluk ise İstanbul'dan Anadolu'ya geçerek yeni kurulan Türk devletinin kilit noktalarını ele geçirdi. Başka bir ifade ile Türkiye Cumhuriyeti devleti görünüşte hem Osmanlı döneminden hem de İttihatçı hareketten köklü bir kopuşu ifade eder görünüyordu. Oysa gerçekte durum değişmemişti ve İttihatçı kadrolar ve onların temsil ettiği tekçi, inkârcı ve otoriter zihniyet yeni kurulan devletin kurulup şekillenmesinde belirleyici bir konum elde etmişti.

Yeni dönemde Kemalizm olarak karşı-

mıza çıkacak ittihatçı zihniyet Türkiye'nin geçen yüzyılda yaşadığı başlıca bütün sorunların temel kaynağı olageldi. İttihatçı zihniyet Osmanlıdan bakiye kalan toprakları Türkleştirmek, etnik açıdan homojenleştirip tek tipleştirmek için başvurmadık yöntem bırakmadı. Türkiye'nin geçen dönem boyunca Kürt sorununda, alevi meselesinde, diğer etnik ve dini azınlıklara ilişkin politikasında bu kadar tökezlemesinin nedeni Türk devletine hakin olan söz konusu İttihatçı anlayıştan kaynaklı.

Yüzleşme zamanı

1948 Birleşmiş Milletler Soykırım tanımına göre bir eylemin soykırım sayılması için 'ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla' yapılmış olması gerekir ve şu fiillerden herhangi birinin tek başına bile işlenmesi yeterlidir:

- a) Gruba mensup olanların öldürülmesi,
- b) Grubun üyelerine ciddi surette bedensel ve zihinsel zarar verilmesi,
- c) Grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracak hesaplanarak, yaşam şartlarını kasten değiştirmek,
- d) Grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler almak,
- e) Gruba mensup çocukları bir başka gruba nakletmek.

Bu konuda hatırlatılması gereken noktalardan birisi şu; Birleşmiş Milletlerin 1948 tarihli soykırım sözleşmesini kaleme alan Raphael Lemkin, "soykırım" terimini tanımlarken tarihte baktığı iki örnekten ilkinin 1915'te Anadolu'da yaşanan Ermeni soykırımı olduğunu söyler. İkincisi ise hiç kuşkusuz İkinci Dünya Savaşı'nda Nazilerin gerçekleştirdiği Yahudi holokostu olacaktı. Başka bir ifade ile soykırım gibi bir kavram esas olarak 1915'te Ermenilere yapılanlardan hareketle ortaya çıktı.

Soykırım kavramının mucidi Raphael

Lemkin'in anılarında bu konuyla ilgili olarak söyledikleri öğreticidir: 1921 yılında Soghomon Tehlirian adlı bir Ermeni'nin Talat Paşayı öldürdüğü sırada Lemkin Polonya'da üniversite öğrencisidir. Tehlirian'ın davası sırasında hocasına, niçin bir milyona yakın insanın ölümünden sorumlu olan bir kişinin (Talat'ın) tutuklanmadığını ama buna karşılık bir kişiyi öldüren birisinin (Tehlirian'ın) tutuklanıp yargılandığını sorar. Hocasının cevabı çok ilginçtir. "Tavukları olan bir çifti düşünelim" der. "Çifti tavuklarını öldürür, niye olmasın ki? Seni ilgilendirmez. Eğer karışırın, haddini aşmış olursun." Hocası, ulusal egemenlik ilkesi gereği, devlet başkanlarının eylemleri nedeniyle yargılanmalarının mümkün olmayacağını anlatmaktadır. Lemkin'in buna cevabı çok basittir, "Ama insanlar tavuk değil ki." Anılarında başından geçen bu hikâyeyi anlatan Lemkin, konunun kendisini çok etkilediğini bu nedenle filolojiyi bırakıp hukuk okumaya karar verdiğini söyler. "Egemenlik, bir milyon kişiyi öldürme hakkı demek değildir" diyerek devlet yöneticilerinin işledikleri cinayetler nedeniyle yargılanmalarını olanaklı kılacak bir yasa için çalışmaya karar verir. Soykırım tanımını böyle bulur ve bunun bir yasa olarak çıkması için uğraşır. Sonuçta başarılı da olur. (Taner Akçam, 21 Nisan 2013, Zaman)

Öte yandan Türk devlet yetkilileri ve onun sözcüleri soykırım suçlamasını inkâr ededursun, Ermenilere yapılanların 1948 BM Soykırım Sözleşmesi'ndeki soykırım tanımına tıpatıp uyduğuna şüphe yoktur. Prof Halil Berktaş'ın ifadesiyle 1948 soykırım tanımı sırf adam öldürmekle, katliamlarla sınırlı değildir. Örneğin sözleşmenin ikinci maddesinin (c) fıkrasına göre, herhangi bir "millî, etnik, ırkî veya dinî" grubu, "kısmen veya tamamen yok olmasına yol açacak yaşam şartlarına maruz bırakmak" da soykırım

demektir. Halil Berktaş'ın haklı olarak dediği gibi, '1915'te tek bir kişi ölme- seydi bile başlı başına tehcir olayının, Os- manlı Ermenilerini yerlerinden yurtlarından koparıp, bütün mal ve mülk- lerini de bıraktırarak bir daha dönmeme- cesine göçürttüğü ve sonuçta, bir etnik-dinî grup olarak varlıklarını sürdü- remez, kendilerini yeniden üretemez hale getirdiği için, kasıtlı etnik temizlik demek olduğu ve soykırım sayılması gerektiği açıktı.' Çünkü 1915'te bütün Osmanlı Er- menileri, başka bir gerekçeyle değil, sırf Ermeni oldukları için tehcire tâbi tutuldu. (24 Nisan 2013, Taraf)

Devletin yapması gerekenler

1915'te Ermeni halkına yapılanların bir soykırım olduğu ve bunun da bir insanlık suçu olduğuna şüphe yoktur.

Bu konuda altı çizilmesi gereken ikinci nokta söz konusu suçu işleyenin Türk (ve Kürt) halkının olmadığı gerçeğidir. Söz konusu soykırım suçu dönemin İttihat ve Terakki yönetimi ve onun denetlediği devlet aygıtı tarafından gerçekleştirilmiş- tir.

Osmanlının devamı olan Türkiye Cumhu- riyeti devleti ve onu dünden bugüne yö- netenler, Ermeni soykırımında cezai anlamda sorumlu tutulmazlarsa bile si- yasi ve ahlaki anlamda sorumludurlar.

Bu sorunu çözmek isteyen hükümetin yapması gereken işlerden biri inkâr, kin ve nefret dilini terk edip barışa ve kardeş- liğe dair yeni bir dil ve konuşma tarzını yaratmasıdır. Devletin, -soykırım suçunu kabul etmeden önce- 1915'te yaşananları anlama ve Ermenilerin acılarını paylaş- ması son derece önemlidir.

Bu çerçevede Ermeni halkından özür di- lenmesi sadece sembolik açıdan değil, Er- meni halkıyla yeni bir diyalog kapısının açılması bakımından da son derece önem- lidir.

Atılacak diğer bir adım ise Anadolu kö-

kenli Ermenilere vatandaşlık hakkının ta- nınması olabilir. Ermenilere ait dini, tarihi ve kültürel değerleri onarıp yeniden kul- lanılır hale getirmek geçmişin yaralarının onarılmasında olumlu bir rol oynayabilir. Bu alanda diğer atılacak bir adım ise Tür- kiye'nin Ermenistan ile olan sınır kapısını açması ve giderek bu alanda yeni bir say- fayı aralamasıdır.

Tarihle yüzleşmenin getirebileceği tevazu ve eleştirelliğin, ileride ortaya çıkabile- cek savaş ve katliamların önündeki en önemli engel olduğunu düşünüyorum. Ta- rihteki hiçbir trajedi kaçınılmaz değil... Yeter ki kitle ruhuna teslim olmanın kar- şısına dikilebilecek insani özellikleri ya- şatalım, cesaretlendirelim... (Ayşe Kadioğlu t24)

Özetle Türkiye her geçen gün altında daha çok ezildiği geçmişin suç ve günah dolu ağır yükünden kurtulmak istiyorsa, hiçbir komplekse kapılmadan geçmişle çok yönlü yüzleşmeyi ve hesaplaşmayı başarabilmeli.

Ermeni soykırımını tanımak ve bundan dolayı özür dilemek bir başlangıç sayıla- bilir. Hiç kuşkusuz benzer bir ihtiyaç Kürtler, Aleviler ve öteki etnik ve dini gruplar için de geçerli.

Anadolu ve Kürdistan'ın etnik, dini ve kültürel açıdan dünyanın en renkli coğ- rafyası olduğu bir gerçek. Bu coğrafyada barış, özgürlük ve istikrarı inşa etmenin yolu, belki de ilk önce inkâr siyasetini terk etmekten ve bu coğrafyanın çoğulcu niteliğini kabul etmekten geçer.

Kurbanların hatıralarını onurlandıracak, kalanların kimlik, onur ve acılarına say- gıyı esas alan yeni bir gelecek böyle ku- rulabilir ancak.